

TOPLUMSAL VE
SİYASAL ÇATIŞMALARIN
YAŞANDIĞI TOPLUMLARDA
**UZLAŞMA ARACI OLARAK
EĞİTİMİN ROLÜ PROJESİ**

ORTAÖĞRETİM KÜRT DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTABI

Mehmet Sait Çakar
Fehim Işık
Mehmet Mehmetoğlu
Esra Sadıkoğlu
Ronayi Önen
Sami Tan

Tarih Vakfı

Birinci Basım:

İstanbul, Ekim 2010 (750 adet)

ISBN 978-975-8813-57-5

Proje Danışma Kurulu:

Bekir Ağırdir, Kenan Çayır, Ferdan Ergut, Ayşe Gözen, Galma Jahiç, Nurcan Kaya, Dilek Kurban, Nur Mardin, Şemsa Özar, Hasan Tahsin Özkaya, Mutlu Öztürk, Mithat Sancar, Mine Tan, Gürel Tüzün, Mesut Yeğen

Editör:

Fadime Polat

Proje Koordinasyonu:

Gamze Rezan Sarışen

Proje Logo Tasarımı

Tülay Demircan, Rauf Kösemen, Myra

Tasarım Danışmanı

Tülay Demircan, Myra

Kitap Tasarımı ve Sayfa Düzeni

Gülderen Rençber Erbaş, Myra

Baskı

Mega Basım

© Tarih Vakfı

Zindankapı Değirmen Sok. No:15 Eminönü, İstanbul

Tel: 0 212 522 02 02

Faks: 0 212 513 54 00

yayin@tarikhvakfi.org.tr

www.tarikhvakfi.org.tr

CONSULATE GENERAL
OF SWEDEN

İstanbul

Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi, Tarih Vakfı koordinatörlüğünde Avrupa Birliği Komisyonu ve İstanbul İsveç Başkonsolosluğu'nun mali desteği ile yürütülmüştür. Bu yayında dile getirilen görüş ve düşünceler yazarlarına aittir ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği Komisyonu ve İstanbul İsveç Başkonsolosluğu'nun görüşlerini yansıtmamaktadır.

ORTAÖĞRETİM
KÜRT DİLİ VE EDEBİYATI DERS KİTABI

Mehmet Sait Çakar
Fehim Işık
Mehmet Mehmetoğlu
Esra Sadıkoğlu
Ronayi Önen
Sami Tan

TOPLUMSAL VE
SİYASAL ÇATIŞMALARIN
YAŞANDIĞI TOPLUMLARDA
UZLAŞMA ARACI OLARAK
EĞİTİMİN ROLÜ PROJESİ

Toplumsal ve Siyasal atışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü (Toplumsal Uzlaşma Aracı Olaraq Eğitimin Rolü) Projesi

Tarih Vakfı tarafından, Avrupa Birliği Komisyonu ve İstanbul İşve Başkonsolosluğu'nun mali desteğiyle 2009 yılının şubat ayında yürütölmeye başlanan 18 aylık bir projedir. Söz konusu proje çalışmasıyla toplumsal, költürel ve siyasal alanda yaşanan çatışmaların çözümünde uzlaşma költürünün yerleşmesi ve derinleşmesi için eğitimin oynayabileceği rolün Türkiye'de tartışmaya açılması ve bu çerçevede eğitime yeni yaklaşımların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

İÇİNDEKİLER

7 SUNUŞ

10 I. BÖLÜM: KÜRT DİLİ

12 A. DİL-ANADİLİ-KÜLTÜR

- 12 1. Dil Nedir?
- 14 2. Anadili
- 18 3. Dil-Kültür İlişkisi
- 20 4. Çokkültürlülük / Çokdillilik

22 B. DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE KÜRTÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

- 22 1. Kürt Dilinin Kökeni
- 25 2. Kürt Dilinin Yapısı
- 27 3. Kürtçenin Lehçeleri

32 Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

38 II. BÖLÜM: KÜRT EDEBİYATI

38 A. SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI

38 I. SÖZLÜ KÜLTÜR

- 38 1. Sözlü Kültür ve Edebiyat
- 43 2. Sözlü Kürt Edebiyatının Toplumsal İşlevi
- 44 3. Dengbêjlik Kurumunun Kürt Toplumundaki İşlevi

47 II. SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI TÜRLERİ

- 47 1. Gotinên Pêşîyan (Atasözleri)
- 48 2. Qewlerk (Maniler)
- 50 3. Çîrvanok (Masallar)
- 53 4. Zûgotinok (Tekerlemeler)
- 55 5. Mamik (Bilmeceler)
- 56 6. Biwêj (Deyimler)
- 58 7. Destanlar
  - 60 a. Destana Memê Alan
  - 63 b. Siyabend û Xecê
  - 67 c. Kerr û Kulik
  - 70 d. Destana Dimdim
  - 72 e. Evdalê Zeynikê
  - 76 f. Dewrêşê Evdî
  - 79 g. Filîtê Quto

83 Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

88	B. YAZILI KÜRT EDEBİYATI
90	I. KLASİK KÜRT EDEBİYATI
90	a. XI-XII. YÜZYILLARDA İSLAMİYET VE KÜRT KÜLTÜRÜ
90	1. İslamiyet Öncesi Kürt Edebiyatı ve Kültürü
98	2. İslamiyet Etkisinde Oluşan Kürtçe Edebi Metinler
102	b. KLASİK KÜRT EDEBİYATININ İLKLERİ
102	1. El Dînewerî
103	2. İbn Xelikan
103	3. Baba Tahirê Hemedanî
104	4. Elî Herîrî
104	c. KÜRT MEDRESELERİ
104	1. İslami Dönemde Medreselerde Kürt Edebiyatı
107	2. Kürt Medreselerinde Eğitim, Yaşam ve Edebi Üretim
110	d. KÜRTÇE EDEBİ METİNLERDE İŞLENEN KONULAR
111	1. Klasik Kürt Edebiyatında Tasavvuf
115	2. Klasik Kürt Edebiyatında Coşku ve Heyecan
117	3. Klasik Kürt Edebiyatında Milli Unsurlar
121	e. XIV-XIX. YÜZYILLAR ARASINDA YAŞAYAN KLASİK KÜRT EDEBİYATÇILARI
124	1. Melayê Cizîrî (1570-1640)
125	2. Feqiyê Teyran (1590-1660)
127	3. Melayê Batê (1417-1491)
129	4. Ehmedê Xanî (1651-1706)
133	Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

138	II. MODERN KÜRT EDEBİYATI
140	a. XX. YÜZYILDA KÜRT EDEBİYATI
140	1. Modern Kürt Edebiyatının Doğuşu
142	2. Edebi Eser-Dönem İlişkisi
146	b. GAZETE VE DERGİLER
146	1. 1930 Öncesi Kürt Dergi ve Gazeteleri
151	2. 1930 Sonrası Kürt Dergi ve Gazeteleri
157	3. Aşîret Mektepleri
159	c. ROMAN VE ÖYKÜ
159	1. Romanda Ana fikir ve Konu
162	2. Öyküde Ana fikir ve Konu
175	d. ŞİİR
175	1. Şiirde Tema ve Konu
182	2. Şiirde Şekil ve Üslup
195	e. TİYATRO
195	1. Memê Alan
198	Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

202	KAYNAKÇA
205	YAZARLARIN ÖZGEÇMİŞLERİ

SUNUŞ

Bu kitap Tarih Vakfı tarafından, Şubat 2009- Temmuz 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü* (Toplumsal Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü) Projesi kapsamında hazırlandı. Proje Avrupa Birliği Komisyonu ve İstanbul İsveç Başkonsolosluğu'nun mali desteğiyle yürütüldü. Projeyle toplumsal, kültürel ve siyasal alanda yaşanan çatışmaların çözümünde uzlaşma kültürünün yerleşmesi ve toplum geneline yaygınlaştırılmasında eğitimin rolünün Türkiye'de tartışmaya açılması, eğitimden bir araç olarak yararlanılması ve bu çerçevede eğitime yeni yaklaşımların geliştirilmesi hedeflendi.

Tarih Vakfı'nın ilkinin 2002–2004, ikincisini 2007–2009 yılları arasında Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığında yürüttüğü Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projeleri, toplumsal gerçeklik ve yaşamışlıklarla bağdaşmayan bir anlayışın, eğitimde halen egemen olduğuna işaret etmiş; farklı etnik, dinsel ve kültürel kimlikleri dışlayan, farklılıkları görmezden gelen, ulusal kimliğin etnik ve dinsel temelde tanımlandığı monolitik bir toplum anlayışının ders kitaplarındaki izdüşümlerini göstermişti. Yeni projeyle, mevcut eğitim sisteminin toplumsal gerçeklikleri yadsımayan, toplumsal çatışmaları azaltan, karşılıklı saygı, anlayış ve barışçıl değerleri temel alan yeni bir eğitim anlayışı çerçevesinde nasıl dönüştürülebileceği sorusunun ilgili tüm paydaşların katılacağı bir süreçte tartışılması hedeflendi. Bu kapsamda, on sekiz aylık proje süresince birçok çalışma gerçekleştirildi. Kamu kesiminden ve sivil toplumdan ilgili kişi ve kurumların davet edildiği, iki aylık aralıklarla düzenlenen toplam beş Diyalog Toplantısı yapıldı. Bu toplantılarda konunun tüm yönleriyle tartışmaya açılması ve yeni bir eğitim modelinin oluşturulmasını hedef alan, eğitimin uzlaşma aracı olarak rolüne ilişkin yeni yaklaşımların geliştirilmesi amaçlandı. Proje kapsamında, farklı bölgelerden seçilmiş toplam 19 ilde 100'den fazla kişiyle derinlemesine görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerle, bireylerin ve farklı toplumsal, etnik/kültürel grupların (Türkler ve Kürtler) karşılıklı olarak birbirlerini nasıl algıladıklarına, diğer bir deyişle önyargı ve yanlış anlamaları besleyen algı yapıları ile eğitim hayatında karşılaştıkları sorunlar

saptanmaya çalışıldı. Eğitim sürecinin çatışma ortamına ne tür etkilerde bulunduğunu anlamaya/saptamaya yönelik saha çalışması yürütülürken, proje kapsamında oluşturulan diğer bir araştırma ekibi ise, 'hassas' konuların müfredatta ve sınıf ortamında barışçıl bir şekilde nasıl ele alınabileceğini örnekleyen materyallerin geliştirilmesi üzerine çalıştı. Ayrıca Diyarbakır (29 Mayıs 2010) ve Ankara'da (24 Haziran 2010) olmak üzere "Hassas ve Tartışmalı Konuların Eğitim Süreçlerinde Ele Alınışı" konulu öğretmenlere yönelik iki atölye gerçekleştirildi. Yine proje kapsamında 19–20 Haziran 2010 tarihlerinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ile ortaklaşa düzenlenen, uluslararası sempozyumla proje bulguları, Türkiye ve farklı ülke deneyimleri paylaşıldı. Yine bu proje kapsamında öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulmak üzere bir Tavsiyeler Raporu hazırlandı.

Gerek Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projeleri gerek yeni proje kapsamında yürütülen çalışmalar hassas ve tartışmalı konuların, farklılıkların çatışmacı olmayan barışçıl bir dille nasıl ele alınabileceğine dair öğretim yöntem ve tekniği ile alternatif ders materyalleri konusunda somut önerilerin geliştirilmesi ihtiyacını daha belirgin hale getirmiştir. Bu ihtiyaç, proje ilerlerken *acaba Türkiye'de orta öğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilere yönelik dili Türkçe olan bir Kürt Dili ve Edebiyatı ders kitabı hazırlanamaz mı?* düşüncesini de ortaya çıkardı.

Böyle bir ders kitabı hazırlanmasının karar sürecinde bazı kaygılar duyuldu. Türkiye'de öncesi olmayan ve bir ilk olarak kabul edilecek bu çalışmanın toplumsal barışa katkıda bulunacağı inancı ve sorumluluğu ilk olmaktan kaynaklanan bu kaygıların önüne geçti. Bu konuda çalışabilecek kişilerden bir ekip kuruldu ve birçok toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantılara Kürt dili ve edebiyatı konusunda çalışmalar yapan kişiler davet edildi. Toplantılara katılarak görüş ve önerilerini paylaşan ve taslak ders programının oluşturulmasına katkı sunan M. Şerif Derince ve Abdullah Kıran'a bu vesileyle teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Kitabın hazırlanması sürecinde Kürt dili ve Kürt edebiyatı ile ilgili Kürt edebiyatçıları ve dilbilimcileri tarafından yapılan birçok araştırmadan ve kaynaktan yararlanıldı. Ancak bu çalışmaların hiç birinin gerek ders kitabı formatında olmaması gerek hedef kitlelerinin farklı oluşu bakımından hazırlanmakta olan ders kitabının öncülü olabilecek nitelikte değildi. Kürt dilini öğretmeye, yaşatmaya ve geliştirmeye yönelik bu çalışmaların hedef kitlesi ağırlıklı olarak Kürtlerdir

ve elbette ki son derece değerlidir. Proje kapsamında hazırlanan Kürt Dili ve Edebiyatı kitabı hem ders kitabı hem de hedef kitlesi bakımından tüm bu çalışmalardan ayrı dşnlmelidir. Öncelikli hedef kitlesi, Kürt kültürü, dili ve edebiyatı konusunda yanlış, eksik veya hiçbir bilgiye sahip olmayan Kürt olan ve olmayan tüm orta ğretim öğrencileridir.

Kürt dili ve edebiyatının tüm özelliklerini yansıtmak, Kürt dilini öğretmek gibi bir iddia taşımayan bu kitap, söz konusu dilin ve edebiyatın belli başlı özelliklerini tanıtmaya, anlatmaya, farkındalık yaratmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda, ilk olmasından kaynaklanan birçok eksikleri olabileceğinin farkında olarak bundan sonra yapılacak daha yetkin çalışmalara öncülük etmesi ve toplumsal barışa katkıda bulunması inancı ve umudunu taşıyoruz.

Uluslararası Fonetik Alfabesine (IPA) Göre Kürtçe Alfabe

Tîpên kurdî	IPA	Mînak (kurdî)	Mînak (IPA)
a	[a]	bav	[bav]
b	[b]	ber	[bɜr]
c	[dʒ]	cih	[dʒɛh]
ç	[tʰ]	çar	[tʰar]
ç	[tʃ]	çav	[tʃav]
d	[d]	dar	[dar]
e	[ɛ]	berhem	[bɜrhɛm]
ê	[ə]	hêz	[hɛz]
f	[f]	find	[fɛnd]
g	[g]	gul	[gœl]
h	[h]	havîn	[havɪn]
i	[ɪ]	dil	[dɪl]
î	[i]	nîv	[nɪv]
j	[ʒ]	jar	[ʒar]
k	[kʰ]	kurd	[kʰœrd]
k	[kʷ]	kur	[kʷœr]
l	[l]	lêv	[lœv]
m	[m]	mar	[mar]
n	[n]	nav	[nav]
o	[o]	nod	[nod]
p	[pʰ]	pir	[pʰɪr]
p	[pʷ]	pênc	[pʷœndʒ]
q	[q]	qad	[qad]
r	[r]	kirin	[kʷɛɪn]
r	[r]	kirîn	[kʰɛɪn]
s	[s]	sêv	[sœv]
ş	[ʃ]	şîr	[ʃɪr]
t	[tʰ]	tev	[tʰɛv]
t	[tʷ]	tarî	[tʷarɪ]
u	[œ]	du	[dœ]
û	[u]	bûn	[bun]
v	[v]	tav	[tʰav]
w	[w]	wan	[wan]
x	[x]	xanî	[xanɪ]
x	[χ]	xar	[χar]
y	[j]	yek	[jɛkʷ]
z	[z]	zêr	[zœr]

I. Bölüm

Kürt Dili

A. DİL-ANADİLİ-KÜLTÜR

1. Dil Nedir?
2. Anadili
3. Dil-Kültür İlişkisi
4. Çokkültürlülük/Çokdillilik

B. DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE KÜRTÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

1. Kürt Dilinin Kökeni
2. Kürt Dilinin Yapısı
3. Kürtçenin Lehçeleri

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

A. DİL-ANADİLİ-KÜLTÜR

1. DİL NEDİR?

HAZIRLIK

1. İnsan dışındaki canlılar arasında iletişimin nasıl sağlandığını söyleyiniz.
2. Tarih öncesi çağlarda, insanların yaşadıkları mağaraların duvarlarına yaptıkları resimlerin ne amaçla yapıldığını sınıfta tartışınız.
3. Eskimo dilinde "kar" ile ilgili çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bunun nedenleri hakkında görüşlerinizi ifade eden bir metin yazınız.
4. Wittgenstein'in "Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır" sözünü arkadaşlarınızla tartışınız.

İNCELEME

DİL

Dilbilimciler, dil kavramını çok yönlü ve gelişmiş bir sistem aracı olarak tanımlamıştır. Dil, bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularını, o toplumda ses ve anlam bakımından geçerli ortak öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarmalarını sağlar.

En genel tanımlama ile dil (lisan): İnsanların düşündüklerini ve hissettiklerini bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşmadır. Bu açıdan bakıldığında dil bir iletişim aracıdır, ancak dilin işlevi sadece iletişim değildir.

Bir başka açıdan bakıldığında dil düşünceyi taşıyan bir araç, bir kaptır. Aynı şekilde dil kültürün de taşıyıcısıdır.

Dilde, insan varlığının toplum içindeki binlerce yıllık yaşayışının zaman süzgecinden geçerek billurlaşmış anlam ve özü bulunabilir. Bu bakımdan, on binlerce kelime ve şekilden kurulmuş olan dil, yapı ve işleyişinin ayrıntılarına doğru inildikçe; insan, toplum, millet ve kültür varlığına hükmeden çok yönlü ve derin anlamlı bir sistem olarak karşımıza çıkar.

1. "Dilde insan varlığının toplum içindeki binlerce yıllık yaşayışının zaman süzgecinden geçerek, billurlaşmış anlamı ve özü bulunabilir" cümlesi ile dilin hangi özelliği anlatılmak istenmiştir?
2. Edward Sapir'in "Dil, binlerce farklı kuşağın kolektif, anonim ve gayriihtiyari çabasının ürünü olan sanatsal bir yaratıdır" sözü ile ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.
3. Kendinize göre bir dil tanımı yapınız.

NASNAME

Nasnameya min di devê min de
Derya min a fikr û tesewir
Hişê min jê hêzê distîne
Bilindî û kûrî pê
Teşe didin pêlên fikrê

KİMLİK

Ağzımdaki dilim kimliğim
Düşünce ve hayal denizim
Ondan güç alır usum
Yükseklik ve derinliği ile
Düşüncelerime şekil verir

Rojan Barnas, *Milkê Evînê*

1. Yukarıdaki şiirde dilin hangi özelliklerine vurgu yapılmıştır?
2. "Ağzımdaki dilim kimliğim" sözleriyle Rojan Barnas dilin hangi özelliğine dikkat çekmek istiyor?

ETKİNLİK 1

- Sınıf içinde dört grup oluşturunuz. Her grup dünya üzerinde konuşulan farklı dillerin nasıl doğmuş olabileceğine dair bir teori oluştursun. Bulunan bu teorileri sınıfta tartışınız.

ETKİNLİK 2

- Sınıf içinden gönüllü üç öğrenci aynı konuyu arkadaşlarına sözlü olarak, yazılı olarak, jest ve mimiklerle anlatsın. Hangi anlatımın daha başarılı ve anlaşılır olduğunu tartışınız.

2. ANADİLİ

HAZIRLIK

1. "Dil, insanın evidir" sözüyle ne anlatılmak istenmiş olabilir, söyleyiniz.
2. "Dil: Temeli bilinmeyen tarihlerde atılmış kendine özgü sessel, şekilsel, yapısal kuralları olan, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan gizli anlaşmalar sistemidir" tanım cümlesi üzerine tartışınız. Bu tanımlı Kürt diline uyarlayarak tanımlı somutlandırınız.
3. Rüyalarınızı anadilinizle görme nedenlerinizi belirtiniz.
4. Dil, bazı dilbilimcilerce "ses bayrağı" olarak simgeleştiriliyor, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz, söyleyiniz.

İNCELEME

ANADİLİ

Doğan Aksan, anadilini şöyle tanımlar: "Anadili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkide bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir." Adından da anlaşılacağı gibi, bu dilin anneyle ilgisi, küçümsenmeyecek niteliktedir. Normal şartlarda çocuk, herkesten önce, annesinin ses dizgesini, annenin konuştuğu dilin ya da lehçenin çeşitli ses özelliklerini kazanır. Bununla birlikte kimi bilim insanları, anadili kavramında annenin temel olarak alınmaması gerektiği

görüşündedir. Ancak bu bilim insanlarının da anadili tanımlarında yakın çevreye önem verdikleri görülür ki annenin bu çevrenin odak noktası olarak düşünülmesi çok doğaldır.

Konunun asıl önemli yanı, anadilinin; dilbilim, dil yeteneği, toplumsal sorunlar, insan-toplum ilişkisi bakımlarından taşıdığı değerdir.

Anadili, belli seslerden, belli ses eğilimlerinden oluşan, kendine özgü bir dizgedir. Kimi dillerde ünlü, kiminde ünsüz boldur. Küçüklüğümüzden başlayarak kazandığımız, kendi toplumumuza özgü dizge, başka dillerle karşılaştığımızda birtakım güçlükler doğurur. Yabancı bir dili, kendi dilimizin kurallarıyla öğrenmeye çalışmak bizi zorlayabilir.

Çevremize, anadilimizin penceresinden bakar, evreni anadilimizin anlama ve anlatma yolundan giderek adlandırırız. Böylece, anadilimiz bize, ayrı bir evrene bakış, evreni anlatış biçimi verir.

Çankaya Üniversitesi Dil Birimi

1. Anadilinizin sizin için anlam ve önemini arkadaşlarınızla paylaşın.
2. Dilin toplumsal değerleri taşıyabilme yeteneği ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Nevin Güngör Reşan, *Ehmedê Xanî'nin Penceresinden*

ETKİNLİK 1

17. yüzyılda yaşamış olan ünlü Kürt şairi ve düşünürü Ehmedê Xanî, o dönemde revaçta olan bölge dillerini bilmesine rağmen, Kürtçe yazmayı tercih ediş sebebini şu sözlerle ifade ediyordu:

Safî şemirand,	Saf olanı bir kenara bırakıp
vexwarî durdî	tortulu olanı içti
Manendê durê lisanê kurdî	İnci gibi olan Kürt lisanını
Înaye nîzam û întîzamê	Onu nizam ve intizama soktu
Kêşaye cefa ji bo yê amê	Halk için cefa çekti
Da xelq-i nebêjtin ku Ekrad	Başkaları Kürtler için
Bême'rîfet in, bêesl û binyad	Köklü ve asil değil, demesin diye.

Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*

- Yazarın anadili ile kurduğu ilişkiyi anadilin önemi açısından tartışınız.

ETKİNLİK 2

Rastan mewaçan farisî	Her ne kadar Farsça şeker
şeker en	gibi tatlıdır dense de
Kurdî ce farisî	Benim için yine de Kürtçe
bel şîrînter en	daha tatlıdır.
Pey çêşne dewranî, dunyay bedkêş	Açıktır ki bu vefasız dünyada
Mehzûzen her kes be	Herkes kendi anadiliyle
ziban wêş	konuşunca mutludur

Xaney Qubadî

- 18.yüzyılda yaşamış olan Xaney Qubadî'nin yukarıdaki sözlerini anadilinin kişinin kendisini ifade etmesindeki önemi bakımından tartışınız.

ANLAMA- YORUMLAMA

İnsan çevresine anadilinin penceresi ile bakar, dünyayı ve evreni anadilinin anlama ve anlatma imkanları ile değerlendirir. Kendi dilini öğrenme sürecini tamamlamış bir çocuğun anadili dışında bir başka dil ile dünyayı anlama ve anlatma çabasının doğuracağı sonuçları defterinize yazınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Dil, yalnızca bir iletişim aracıdır. ( )
  - Dil, insanın bilinçaltını yansıtan, onun kullandığı anadilidir. ( )
2. Aşağıdaki cümlede boş bırakılan yere uygun kelimeyi yazınız.
  - Dil, en gelişmiş .....
..... aracıdır.
3. Dilin, bireyin kültürel kimliğini meydana getirmesindeki önemini anlattığınız bir metin yazınız.
4. Ani gelişen durumlar karşısında insanların, anadilini kullanarak sözlü davranışlar geliştirmesinin sebepleri neler olabilir, yazınız.
5. Aşağıdakilerden hangisi bir dil teorisi değildir?
  - A. Akustik
  - B. Fizyolojik
  - C. Görevsel (işlevsel)
  - D. Biçimsel (şekilsel)
  - E. İletimsel
6. Yeni bir dil oluşturma görevi size verilmiş olsaydı, yarattığınız dilin özellikleri neler olurdu ve nasıl bir dil oluştururdunuz? Yazınız.

3. DİL-KÜLTÜR İLİŞKİSİ

HAZIRLIK

1. Sizce 'kültür' nedir? Sınıfta tartışınız.
2. "Dil kültürün taşıyıcısıdır" cümlesini sınıfta tartışınız.
3. "Dil bir toplumun deneyim, bilgi ve inançlarının saklandığı bir arşivdir." Fernando Lázaro Carreter'in sözünü bir paragraf ile değerlendiriniz.

İNCELEME

DİL BİR GÜNEŞTİR

Bir halkın yaşayış biçimi, kültürel, sanatsal ve ekonomik ilişkileri, o halkın diline yön veren en önemli etkenlerdir. Bir toplumun kültürünü yorumsuz olarak tahlil edebilmek ancak o toplumun dilini bilmekle mümkün olur. Bir halkı ortak paydada toplayan ve o halka kimliğini veren dilidir, kültürüdür.

Her halk, dilinin sunduğu olanaklardan yararlanarak, dilini kullanarak, geliştirerek tarih boyunca kendi benliğini, varlığını sergileyen bir kültür ortaya koyar. Hepimiz belli bir toplum içine doğar, doğduğumuz toplumun dilini öğrenerek yetişiriz. İşte öğrenilen bu dile anadili denir. Yetiştığımız toplumun dilini öğrenirken hem o dilin düşünme etkinliğini, hem de kültürünü elde eder, dilimizin dünyaya bakışı, kültürü ve kavramlarıyla çevremizi algılar, bu algılar yoluyla düşünme eylemimizi gerçekleştirir, dilimizi yetkinleştiririz. Gelişen dilimiz de düşünme becerimizi artırır. Toplumsal kültürün aktarımında dil kültürü aktarırken kültür, dili beslemelidir. Ancak bu şekilde dilde ve kültürde zenginleşme sağlanabilir.

(...)

Yaşar Kemal: "Kültürün asıl taşıyıcısı, ona kimlik kazandıran öznesi hep "dil" olmuştur. Dolayısıyla da bir dili yasaklamak, yaşatmamak, asimile etmek, ne dersiniz deyin, bir kültürü tahrip etmekle aynı anlamı taşımaktadır. Halkın acıları, türküleri, manileri, hikayeleri, ninnileri, masalları... Kısacası onu halk yapan özellikleri "dil" aracılığı ile yaşamını sürdürür. Dünya, birbirini besleyen bin çiçekli bir kültür bahçesi olmuştur. Her kültür, geçmiş kültürlerin gübrelediği birikim topraklarının bir kültür çiçeği olmuştur. Bilinçli ya da bilinçsiz bu büyük kültür bahçesinden bir çiçeği yok etmek, insanlıktan bir rengi, bir kokuyu, bir güzelliği, bir yaratıcılığı almakla bir tutulmuştur" diyerek görüşünü bizimle paylaşıyor.

Nezan Newzat Çelebi, 'Dil Bir Güneştir'

ETKİNLİK

- ▶ Parçada Yaşar Kemal'den alıntılanan paragraf, dil - kültür ilişkisine dair hangi vurguyu yapmaktadır? Açıklayınız.
- ▶ Aşağıdaki boşluklara dil ve kültürün ortak özelliklerini yazınız.
-
-

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıda verilen cümlelerdeki boşlukları uygun şekilde doldurunuz.
  - Bir halkı ortak paydada toplayan ve o halka kimliğini veren ..... ve .....dür.
  - Hepimiz belli bir toplum içine doğarız ve doğduğumuz toplumun dilini öğrenerek yetişiriz. İşte öğrenilen bu dile ..... denir.
2. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Kültür ve dil, kimliğin en önemli belirleyicisidir.( )
  - Dil, toplumun moral ve kültürel değerlerini barındırır. ( )
3. Doğan her çocuğun kendi anadiliyle ağladığı konusunda bir kompozisyon yazınız.
4. Dilin, dil ötesi işlevine kendi kültürünüzde kullanılan sözcüklerden örnekler yazınız.

4. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK / ÇOKDİLLİLİK

HAZIRLIK

1. Ailenizde Türkçe dışında bir dil konuşan var mı, söyleyiniz.
2. Yaşadığınız şehirde, semtte sizin konuştuğunuz dilden farklı bir dilde konuşan komşularınız olup olmadığını araştırınız.
3. Türkiye’de kaç farklı dil konuşulduğunu biliyor musunuz?
4. Aram, Ebru, Ronahi, Putrika, Düzgün, Haydar, Mikail, Oropa. Bu isimlerin hangi dil ve kültüre ait olduğunu öğreniniz. Ulaştığınız sonuçları sınıfta tartışınız.
5. Dilbilimciler yeryüzünde konuşulan 6000 dilin yarısının 50 yıl içerisinde yok olacağını tahmin ediyorlar. Sizce bunun sebepleri ne olabilir?
6. Yok olan her dilin insanlığın kültür mirası için telafisi mümkün olmayan bir kayıp olduğu tespiti üzerine tartışınız.

İNCELEME

PIŞT BÊMURAD, PIŞT

(...)

Mestan’ın gizlice, yavaş yavaş, çaktırmadan yürüttüğü ufak tefek yiyeceklere, anam başlangıçta uzun boylu bir tepki göstermedi. Görmezlikten geldi. "Küçüktür, daha barmağ kederdir" dedi ve zaten teki görmeyen gözünü bu tür olaylar karşısında tamamen kapattı. Mestan onun bu iyi niyetinin pek farkında olmadı. Giderek şımarıdı, işi yüzüzlüğe vurdu. Anamın sabrı taşı. Önce tatlı dille uyardı:

"Mestan, gırğızlıg yapma!"

Mestan'ın hiç tınmadığını, laf dinlemeye hiç niyetli olmadığını görünce aynı cümleyi bir de Kurmanca yineledi:

"Mestan, diziye neke!"

Mestan anlamamazlığa vurarak, tutturduğu yolu inatla sürdürerek tam anlamıyla sağırılık numarasına yattı. Anam onun sağır olmadığını gayet iyi bildiğinden belki kulaklarını daha iyi açar, belki bu kez söz dinler düşüncesiyle yine Mestan'ın kulakları dibinde ve daha yüksek sesle, Zazaca tekrarladı:

"Mestan, dizdeniyê meke!"

Mestan, anamın tüm çabalarına, tüm didinmelerine karşılık, işi daha da azıttı, laf dinleyeceğine vurdumduymazlıkta diretti. Anam, sabrına biraz daha sabır katıp son bir kez de, Mestan daha çok küçükken, bir "kırtık"ken kulağına eğilip öğrettiği Ermeniceyle söylemeyi denedi.

"Mestan, koğutyun mene!"

Anam, dil konusundaki tüm bilgisini, tüm kültürünü Mestan'ın önüne serip döktüğü halde, onu, tuttuğu bu yanlış yoldan vazgeçiremeyeceğini, harcadığı çabaların boşa gittiğini acı da olsa, istemeyerek kabullendi. Hanım Baco'nun bütün iyi niyetine karşılık Mestan, bir parça peyniri, bir parça sucuğu, pastırmayı tercih etmekte sakınca görmedi. Kısaca Mestan yoldan çıkmıştı. Başka dillere kulak asmıyor, kendi dilinin doğrultusunda gidiyordu.

Anam, Mestan'dan tamamıyla ümit kesince, bu kez...

Mıgirdiç Margosyan, "Söyle Margos Nerelisen?"

1. Sizce bu öykünün çözüm bölümü nasıl olmalıdır? Öyküyü tamamlayınız. Tamamladığınız bu öykünün ana fikri nedir, yazınız.
2. Yukarıdaki öykü Diyarbakır'da geçer. Kahramanın birkaç dil bilmesi şehir ile ilgili hangi gerçeği dile getirir?
3. Çok kültürlü ve çok dilli bir ülke hayatının bireyin zihinsel ve sosyal gelişiminde nasıl bir rol oynayabileceğini tartışınız.
4. Kimi kültürlerin yok sayılmasının veya bir başka kültür tarafından aşağı görülmesinin önüne nasıl geçilebilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

ETKİNLİK 1

- ▶ Gönüllü olan üç kişiye, üzerinde "Nush ile uslanmayı etmeli tekrar, tekrar ile uslanmayanın hakkı kötüdür./Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır./Bir musibet, bin nasihatten yeğdir" gibi atasözleri yazan kartlar okutup bu sözleri sessiz sinema oynayarak arkadaşlarınıza anlatınız. Bu sözlerin doğruluğu / yanlışlığı üzerinde tartışınız.

ETKİNLİK 2

- ▶ Günümüzde yaşamayan (ölü diller) dilleri araştırarak bu dillerin, eskiden nerelerde konuşulduğunu dünya haritası üzerinde gösteriniz.

B. DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI VE KÜRTÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

1. KÜRT DİLİNİN KÖKENİ

HAZIRLIK

1. Dil ailesi kavramının size ne çağrıştırdığını söyleyiniz.
2. Sizce, dillerin sınıflandırılması hangi kriterlere göre yapılmıştır? Niçin?
3. Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alan "İrani Diller"e örnek verebilir misiniz?
4. Aynı coğrafyayı paylaşan insanlar, aynı dili konuşurlar mı? Düşüncelerinizi söyleyiniz.

İNCELEME

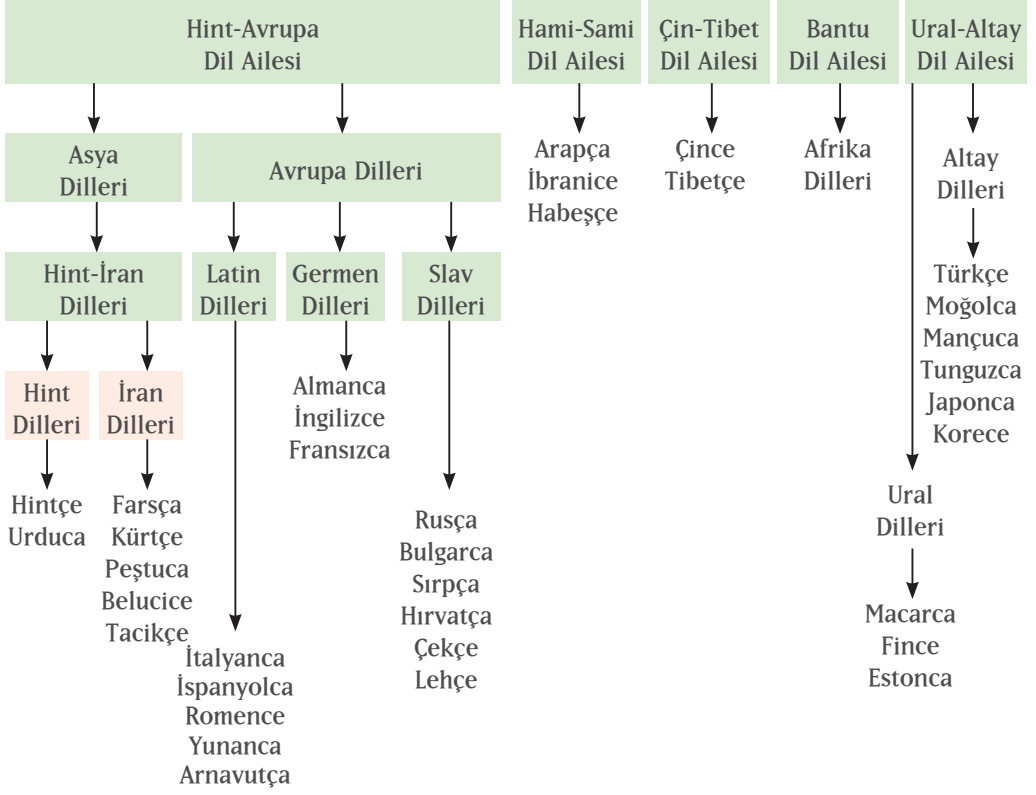
KÜRTÇENİN DİL AİLESİ

Kürt dili, Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alır. Dünya'daki en büyük dil grubu olan bu dil ailesi, Avrupa ve Hint olmak üzere iki kola ayrılır. Kürtçe de diğer Asya dilleri gibi bu ailenin Hint kolu içinde, İrani alt kolunda yer alır.

İrani diller içinde ise Kürt dili Kuzeybatı İrani diller içinde yer almaktadır. Kürtçe eski İran dilleri içinde, Zerdüştlük dininin kutsal kitabı Avesta'nın yazıldığı Medçe ile ilişkilendirilmektedir.

Kürtçe, Farsça, Belucice, Peştuca gibi dillerle akrabadır. Bu diller birçok yönden birbirine benzer. Tıpkı Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca gibi Latin kökenli dillerde olduğu gibi bu dillerde birçok ortak sözcük mevcuttur.

KÖKEN BAKIMINDAN DİL AİLELERİ

KÜRTÇE-MEDCE BENZERLİĞİ

Prof. H.W Bailey, A. Shanidze dergisinde yayınlanan "Yeni Keşfedilen Kafkasya Arnavutçası ve Onun Bilim için Önemi" adlı makalesinde bir duadan bahsetmektedir. Bu dua Yunanca, Süryanice, Gürcüce, Farsça, Arapça, Türkçe ve Medce verilmektedir. Bunlardan Medce dilindeki dua bugün rahatlıkla anlaşılacak düzeyde Kürtçenin Kurmanci lehçesi ile yazılmıştır. 1430 ile 1446 yılları arasında daha eski bir belgeden kopyalandığı söylenen bu metin, Kürtçe ile Medcenin aynı dil olduğuna dair en açık kanıttır.

Bu belgedeki duanın;

Günümüz Türkiye Türkçesi:

Güçlü ve ecelsiz Tanrı, ölüm karşımıza çıktığında bizden rahmetini esirgeme.

Eski Türkçesi:

Ari tanrı, ari güçlü

Ari ecelsiz, yisa ki xaça çıqtin, rahmat qilyil biza

Medcesi:

Pakêj xodê, pakêj zehm

Pakêj vêmerg, koy hatî xaçê, eş kirme. Rehmet ê ma

Günümüz Kürtçesi

Paqij xwedê, paqij zexm,

paqij bêmirin, ku hatî xaçê, rehmet bike li me.

ETKİNLİK 1

Kürtçe	İngilizce	Fransızca	Farsça	Türkçe
stêr	star	astre	sitare	yıldız
nû	new	nouveau	nev	yeni
nav	name	nom	nam	ad
bira	brother	frère	brader	erkek kardeş

ETKİNLİK 2

- Siz de yukarıdaki tabloya bildiğiniz sözcükleri yazınız.
- Coğrafi olarak birbirine uzak bölgelerde konuşulan bu dillerde ortak sözcüklerin bulunması neyi gösterir? Tartışınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alır. ( )
  - Kürt dili, Güney Doğu İrani diller içinde yer almaktadır. ( )
  - Kürtçe, Farsça ile akraba bir dildir. ( )
- Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Aynı dili konuşan milletlerin aynı coğrafyaları paylaştığı görülür. ( )
  - Kürtçe, İngilizce, Farsça ve Fransızcada bazı sözcükler hem anlam hem de söyleyiş açısından benzerlik gösterir.
- Aşağıdakilerden hangisi, dünya dilleri sınıflandırılırken köken bakımından göz önünde bulundurulanan faktörlerden değildir?
  - A. Yaşanılan coğrafya
  - B. Kültürel yakınlık
  - C. Tarihsel yakınlık
  - D. Dilde yapısal ortaklıklar
  - E. Aynı inanç değerlerini paylaşmak

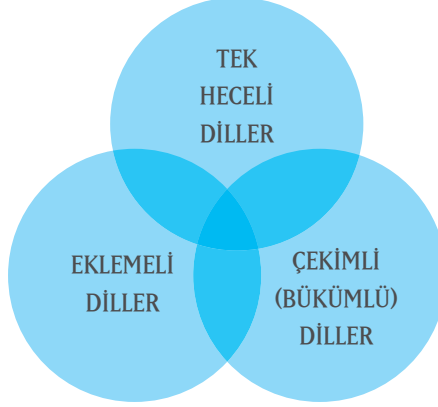

2. KÜRT DİLİNİN YAPISI

HAZIRLIK

1. Dünya dilleri yapı bakımından hangi gruplara ayrılır, araştırınız.
2. Türkçe bu dil gruplarından hangisinde yer alır?
3. Bükümlü dil grubuna giren dillerden örnekler araştırınız.

YAPI BAKIMINDAN YERYÜZÜNDEKİ DİLLER ŞEMASI

ETKİNLİK

- Yukarıdaki şemaya yapı bakımından farklı dillere örnekler yazınız. Kürtçenin bu şemada yerini belirtiniz.

İNCELEME

KÜRT DİLİNİN YAPISI

Kürt dili hem eklemeli hem de bükümlü (çekimli) bir dildir. Kürtçede sözcükler hem başa hem de sona ek alırlar. Bu yapıyla Türkçeden farklıdır. Türkçe sadece sondan eklemeli bir dildir. Kürtçede önek, en zengin biçimiyle fiillerde görülür. Bunu "girtin (tutmak, almak)" fiili üzerinde gösterebiliriz.

girtin (tutmak, almak...)

ve-girtin (kaplamak, germek)

ra-girtin (dayanmak)

hil-girtin (taşımak)

wer-girtin (almak, iktibas etmek)

da-girtin (doldurmak)

Kürtçede soneklere birçok örnek verilebilir.

guh (kulak) → guhar (küpe)

cot (çift) → cotyar (çiftçi)

reng (renk) → rengîn (renkli)

Büküm, dilbilimde sözcüklerin yapısında meydana gelen değişim olarak tanımlanır. Sözcüğün üstlendiği işleve göre pozisyonunu, sayısını ve cinsiyetini göstermek için sözcükte meydana gelen ses değişimi ve eklenen ekler bükümü gösterir. Kürtçede bu büküm hem sözcükteki ses değişimi yoluyla, hem de büküm ekleri yoluyla meydana gelir.

bajar (şehir), kanî (çeşme)

Ez diçim bajêr. (Şehre gidiyorum)

Ez ji kaniyê tēm. (Çeşmeden geliyorum)

Dilbilimde fiil çekimlerinde oluşan değişimler de bir tür büküm olarak görülür. Kürtçede fiil çekimi yapılırken özellikle geçmiş zamanlar dışında bazı fiillerde çok belirgin ses değişimleri olur.

a→ê

guhartin (değiştirmek)

ez diguhêrim (değiştiriyorum)

bijartin (seçmek)

dibijêrim (seçiyorum)

ş→j

kuştin (öldürmek)

dikujim (öldürüyorum)

biraştin (kızartmak)

dibirêjim (kızartıyorum)

s→z

bihîstin (duymak)

dibihîzim (duyuyorum)

guhaştin (aktarmak)

diguhêzim (aktarıyorum)

ETKİNLİK

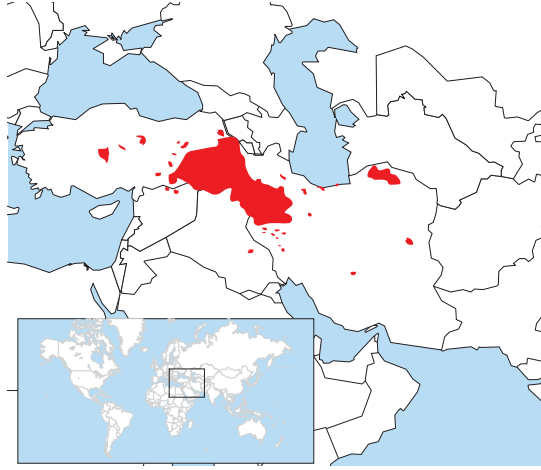
► Tablodaki Türkçe bölümü siz tamamlayınız.

Kürtçe	Türkçe
Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur.	
Hem bükümlü hem de eklemeli bir dildir. Hem baştan, hem sondan ek alır. Bazen sözcüğün kökü de değişir.	
Sözcüklerde cinsiyet ayrımı vardır.	
İki fiil kökü bulunur.	

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıda verilen boşlukları uygun şekilde doldurunuz.
  - Ses düzeni, şekil, yapı, söz dizimi, kelime hazinesi yönünden aralarında ilişki bulunan dillere ..... denir.
  - Kürtçe Hint-Avrupa dil ailesinin ..... alt kolu içinde yer alır.
2. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Kürtçe ve Farsça akraba dillerdir. ( )
  - İngilizce Ural-Altay dil ailesinde yer alır. ( )
  - Kürtçede iki fiil kökü bulunur. ( )

KÜRTÇENİN KONUŞULDUĞU YERLERİN HARİTASI

3. KÜRTÇENİN LEHÇELERİ

1. Çevrenizdeki insanlarla aynı dili konuştuğunuz halde, bazı kavramlar ya da nesnelerin adlandırılması veya telaffuzunda fikir ayrılıklarına düştüğünüz olur mu? Bunun nedenleri üzerine neler söyleyebilirsiniz?

HAZIRLIK

İNCELEME

2. Konuşurken bazı sesleri çıkarmakta zorlanır mısınız? Bu sesler nelerdir, yazınız. Bunun nedenleri üzerine neler söyleyebilirsiniz?
3. Lehçe, şive, ağız sözcüklerinin anlamını sözlükten bulunuz.
4. Lehçe, şive, ağız kavramları arasındaki farkı araştırınız.

ÇUVAŞ HALK DESTANINDAN

ÇUVAŞ LEHÇESİ

Püler İlnı
Uksak Timer Pülere İlnı zıncen
(Vattisem Kalanı)
Uksak Timer zarpala
Püler Patne zitne cuh
Zar puzlahne purna te
Puztarce, tet per zere
Menle melpe Pülere
İllesine pelterme
Uksak Timere zavan cuh
Kalere, tet, per puzlah:
Püler huli ipit capla!
Taztan tazta saralna,
Tem tenes valsempe
Jeri-tavra zavarına.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ

Aksak Timur'un Biler'i (nasıl)
aldığı hakkında
(İhtiyarlık hikayesi)
Aksak Timur ordu ile
Biler önüne geldiği vakit
Ordu beylerinin hepsini
Topladı bir yere:
Nasıl hile yapmalı
Biler'i almak için?
Aksak Timur'a bu vakit
Söyledi bir bey:
Biler şehri pek meşhur
Nerelerden nerelere uzanır
Çok derin hendeklerle
Etrafı çevrilmiştir.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı

Kurmancî

Gundê me li cihekî xweş e.

Kirdkî

Dewa ma cayêdo weş der a.

Soranî

Dêyekey ême le şwênêkî xoş e.

Goranî:

Dega ême neyagey weşe ne.

Türkçesi:

Köyümüz güzel bir yerdedir.

1. Yukarıda verilen Kürtçenin farklı lehçeleriyle yazılmış cümleyi inceleyerek farklılıklarını tespit edip yazınız.
2. Başka dillerdeki lehçe farklılıklarını gösteren metin örnekleri bulunuz.
3. Her dilin farklı lehçelerinin olma nedenleri sizce nelerdir, yazınız.

KÜRTÇENİN BAŞLICA LEHÇELERİ

KÜRTÇENİN BAŞLICA LEHÇELERİ

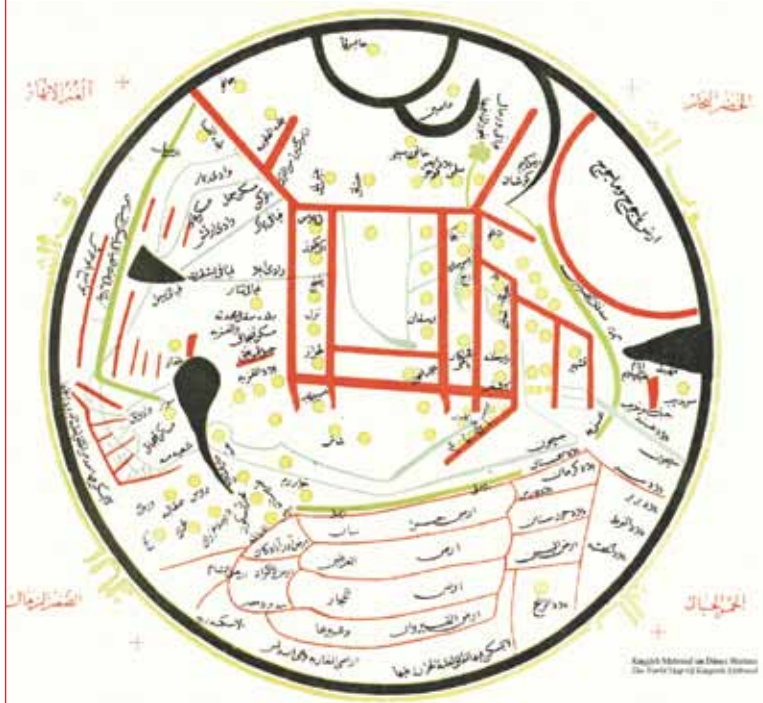
1. **Kurmanci lehçesi:** Türkiye sınırları içindeki Kürtlerin büyük bir bölümü ile Suriye, Lübnan ve Sovyetler Birliği'ndeki Kürtlerin tümü, Irak ve İran Kürtlerinin ise bir bölümü tarafından bu lehçe konuşulur. Kurmanci lehçesi yeryüzündeki Kürtlerin çoğunluğunca konuşulan bir lehçedir.
2. **Sorani lehçesi:** (Merkezi Kürdistan'da konuşulan Kurmanci lehçesi): Bu lehçeye zaman zaman Güney Kürtçesi (Kırmancı Xwarû) de denir. Bu lehçe Irak ve İran'daki Kürtlerin çoğunluğunca konuşulur.
3. **Kirdki, Zazaki veya Dımîli (Dımîlki) adlarıyla bilinen lehçe:** Bu lehçe Türkiye sınırları içinde kalan Kürtlerin bir bölümünce konuşulur. En çok konuşulduğu yerler, Dersim, Bingöl, Elazığ, Diyarbakır, Erzincan, Siverek ve Varto'dur. Bu lehçenin en çok konuşulan iki şivesi, Dersim şivesi ile Bingöl-Diyarbakır-Siverek şivesidir.
4. **Gorani lehçesi:** Hewrami lehçesi olarak da adlandırılan bu lehçe Kirdki (Zazaki, Dımîlki) lehçesine yakın bir lehçe olup Irak ve İran Kürdistan'ında az sayıda Kürt tarafından konuşulur.
5. **Irak Kürdistanı'nda konuşulan diğer Kürt lehçeleri grubu:** Bu grubun Kermansahi, Lekki, Lürri, Sencabi, Kelhuri gibi değişik adlarla anılan kolları vardır ki bunlar İran ve Irak sınırları içinde bulunan Kürtlerin bir bölümünce konuşulur.

ETKİNLİK 1

- Anadiliniz ile sonradan öğrendiğiniz dilin alfabelerini bir arada gösteren bir tablo oluşturunuz ve bu tabloya zor telaffuz ettiğiniz seslerden oluşan sözcükler yazarak doğru telaffuz edinceye kadar tekrarlayınız.

ETKİNLİK 2

- Sınıfta iki grup oluşturarak lehçe, ağız ve şivelerin dili zenginleştirdiği/fakirleştirdiği yönündeki farklı görüşleri tartışınız.

Kaşgarlı Mahmut'un Dünya Haritası

KÜRTÇE KONUŞULAN BÖLGELER

Kürtçe, bugün Türkiye, İran, Irak, Suriye, Sovyetler Birliği, Lübnan gibi değişik devletlerin sınırları içinde yaşamakta olan Kürtlerce konuşulur. Kaşgarlı Mahmut 1074'te yaptığı haritada farklı devletlerin sınırları içinde kalan bu coğrafyayı Arapça "Erdü'l-Ekrad (Kürtlerin Memleketi)" olarak adlandırmıştır. Bu coğrafya için Selçuklular ve Osmanlılar döneminde "Kürdistan" adının kullanıldığını biliyoruz.

Tarihçi ve dilbilimci Şemseddin Sami (1850-1904) tarafından kaleme alınan ve Osmanlı döneminden günümüze kalan önemli belgelerden biri olan **Kamus-ül A'lâm** adlı ansiklopedik eserin "Kürdistan" maddesinde bu bölgenin sınırları şu şekilde tanımlanmıştır: "Urmiye

ve Van göllerinin sahillerinden Dicle'ye kadar uzayıp kuzeybatıya doğru Dicle mecrasının sınırlarını takip ederek Fırat'ı meydana getiren Karasu mecrasına, oradan kuzeye doğru Aras havzasını, Fırat ve Dicle havzasından ayıran sınıra kadar ulaşır. Bunun dışında, İran'da Kürdistan adıyla bilinen eyaletle Azerbaycan eyaletinin yarısı da Kürdistan'dır. Bu cihetle Kürdistan, kuzeydoğuda Azerbaycan, doğuda Irak-ı Acem, güneyde Loristan ve Irak-ı Arap, güneybatıda Cezire, kuzeybatı tarafında ise Anadolu ile komşudur."

ETKİNLİK 1

► Türkiye'de Kürtçenin yaygın olarak konuşulduğu illeri araştırınız.

ETKİNLİK 2

► Dünya haritası üzerinde Kürtçe konuşulan bölgeleri işaretleyiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- Aşağıda verilen boşlukları uygun şekilde doldurunuz.
  - Türkiye Kürtlerince ..... ve ..... lehçeleri konuşulur.
  - Lehçe, dildeki .....ve ..... farklılıklarından oluşur.
  - Ağız, dildeki.....farklılığından oluşurken şive,.....farkından oluşur.
- Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Tarihsel süreçte dilde oluşan en büyük yapısal ve şekilsel farklılık şiveyi oluşturur. ( )
  - Tarihsel süreçte dilde oluşan söyleyiş farklılıkları lehçeyi oluşturur. ( )
- Lehçe farklılıkları bir dili zenginleştirir mi? Yazınız.

ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdaki yargılardan hangisi dilin özelliklerinden biri değildir?
  - A. Dil, bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularını aktarmakta kullandıkları araçtır.
  - B. Dil, kültürün bir taşıyıcısıdır.
  - C. Dil, değişmez bir sistemdir.
  - D. Dil, ses ve anlam bakımından bir toplumda geçerli ortak öğeler ve kurallardan faydalanır.
  - E. Bütün dillerde ağız farklılıkları mevcuttur.
2. I- Sosyal hayata yön verir.
II- Kültürün yeni nesillere aktarılmasında dilin önemi büyüktür.
III- Küreselleşmeyi sağlar.
IV- Toplumlar arasındaki farklılığı derinleştirir.
Yukarıdaki bilgilerden hangi ikisi kültürün özelliklerindendir?
  - A. I-II B. I-III C. II-III D. II-IV E. I-IV
3. Kürtçe aşağıdaki dillerden hangisi ile akraba bir dil değildir?
  - A. Farsça B. Belucice C. Peştuca D. Çince E. Afganca
4. Aşağıdakilerden hangi ikisi Türkiye Kürtlerince kullanılan Kürtçenin lehçelerindendir?
  - I. Kurmanci
  - II. Goranî
  - III. Dimilkî
  - IV. Soranî
  - A. I-II B. I-III C. II-III D. II-IV E. II-III
5. Aşağıdakilerden hangisi bir gösterge (simge) değildir?
  - A. Bayrak B. Zeytin dalı C. Kömür D. Bülbül E. Gül
6. Kürtçenin alfabesinde kaç harf bulunur?
  - A. 32 B. 31 C. 30 D. 33 E. 34
7. Aşağıdakilerden hangisi Kürtçenin dil özelliklerinden değildir?
  - A. Hem çekimli hem bükümlü bir dildir.
  - B. Hem baştan hem de sondan eklemeli bir dildir.
  - C. Sözcüklerde erilik/dişilik özelliği vardır.
  - D. Cümleler kurallı yapıya sahiptir.
  - E. Fiilleri şahıslara göre çekimlenebilir.

8. Kürtçenin en çok konuşulan lehçesi aşağıdakilerden hangisidir?

A. Kurmanci B. Goranî C. Dimilkî D. Soranî E. Zazaki

9. Birlik içinde yaşamak, sevinçte tasada birlik olmak, başarmak için birleşmek, birlikte yaşamının amaçlarındandır. Birlik ve beraberlik içinde yaşamak ise toplumların vazgeçemeyeceği istek ve özlemdir. Bu istek ve özlemin gerçekleşmesi dil birliği ile mümkündür.

Yukarıdaki paragraftan hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?

- A. Birlik ve dayanışma içinde yaşamalıyız.
B. Birlikte yaşıyorsak sevinçli, tasayı paylaşabilmeliyiz.
C. Bireyin özgürlüğü birlikte yaşamaya bağlıdır.
D. Birlik içinde yaşamının vazgeçilmez koşulu dil birliğidir.
E. İstek ve özlemlerimizi dil birliğimizle anlatırız.

10. Dil bilincini yitiren bir ulus, düşünce üretme yeteneğini de yitirir. Büyük kentlerin ana caddelerinde biraz çevreye bakınarak yapılan bir yürüyüş, karşı karşıya bulunduğumuz durumun vahametini görmek için yeterlidir.

Yukarıdaki paragrafta aşağıdakilerden hangisine değinilmemiştir?

- A. Düşünce yeteneği dil bilincine bağlıdır.
B. Dil ile düşünme arasında doğru bir bağlantı vardır.
C. Kentlerin caddeleri dilin geleceği ile ilgili kaygı veriyor.
D. Kentin mimari özelliği trafik sorununu daha karmaşık yapıyor.
E. Üretemeyişimiz, dili iyi kullanamayışımızdandır.

11. "Dil, halkla kurulan bir kurumdur. Onu gerçi halk yapar; ama yayılma sahası geniş olan vasıtaların da halk üzerinde büyük etkileri vardır. Başkalarının okuyacağı bir yazıyı yazarken o yazının bize ne tür bir sorumluluk yüklediğini hiçbir vakit hatırdan çıkarmamalıyız." (Orhan Veli)

Orhan Veli'den alıntılanan yukarıdaki açıklamaya göre dil anlayışıyla bağdaşmayan düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Halkın iletişimde en etkili araç dildir.
B. Yazılarımızı yazarken okuyucuya karşı olan sorumluluklarımızı unutmamalıyız.
C. Halk, düşünce ve duyguları ileten araçları kendisi üretir.
D. Başkalarının okuyacağı yazının dili yazarın sorumluluğundadır.
E. Dili kullanma şekli yazarların tercihinine bağlıdır.

12. "Dil kusurlu olursa, kelimeler düşünceyi iyi anlatamaz; düşünce iyi anlatılamazsa yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre, kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir."(Konfüçyüs)

Yukarıdaki paragrafa göre aşağıdakilerden hangisi, dilin demokratik ve sosyal yaşamımız üzerindeki etkilerinden biri olamaz?

- A. Dil kusurlu olunca anlatım bozuk olur.
- B. Adaletin yanlış yola sapması törelerin bozulmasına bağlıdır.
- C. Dil ve kültür bozulunca adalet bozulur.
- D. Dilin kusurlu oluşu halkın şaşkınlığa düşmesine neden olur.
- E. Kültürel bozulmanın en önemli nedeni dilin bozulmasıdır.

13. **Aşağıdakilerden hangisi iletişimin öğelerinden biri değildir?**

- A. Mesaj
- B. İleti
- C. Kaynak
- D. Kanal
- E. Bağlam

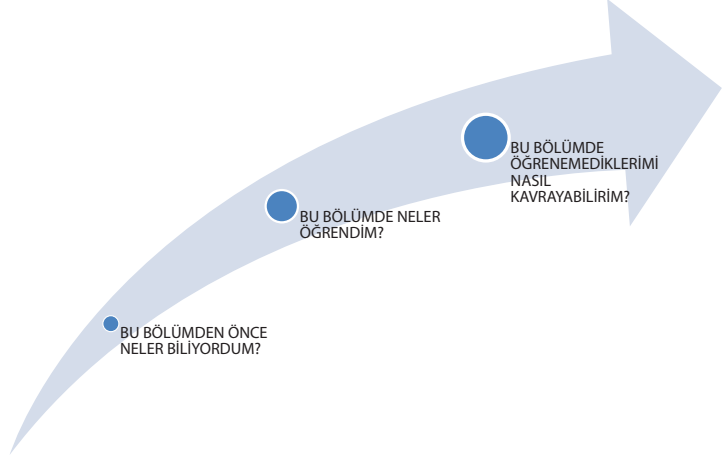
14. **Aşağıdaki yargılardan hangisi yanlıştır?**

- A. İletişimin aracı dildir.
- B. Kültürün taşıyıcısı dildir.
- C. Tarihte alfabesi olan toplumlar günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır.
- D. Bütün ulusların, önce sözlü sonra yazılı edebiyatı gelişmiştir.
- E. Dil ile kültür birbirini besleyen iki önemli ulusal değerdir.

15. **Aşağıdakilerden hangisi dilin sosyolojik yönü ile ilgili değildir?**

- A. Değer yargıları sözcüğün anlam özelliğini etkiler.
- B. Dildeki her sözcük sosyolojik bir değerdir.
- C. Dil, toplumun sosyokültürel ölçülerini gösterir.
- D. Dilde toplumun sosyoekonomik yapısı görünür.
- E. Dilin yapısal özelliği dil mantığı ile ilgili değildir.

ÖZ DEĞERLENDİRME ŞEMASI

BU BÖLÜMDEN ÖNCE NELER BİLİYORDUM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE NELER ÖĞRENDİM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE ÖĞRENDİKLERİM BENDE ŞU DEĞİŞİMLERİ YARATTI:

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

Kürt Edebiyatı

A. Sözlü Kürt Edebiyatı

I. SÖZLÜ KÜLTÜR

- Sözlü Kültür ve Edebiyat
- Sözlü Kürt Edebiyatının Toplumsal İşlevi
- Dengbêlik Kurumunun Kürt Toplumundaki İşlevi

II. SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI TÜRLERİ

- Gotinên Pêşyan (Atasözleri)
- Qewlerk (Maniler)
- Çîrvanok (Masallar)
- Zûgotinok (Tekerlemeler)
- Mamîk (Bilmeceler)
- Biwêj (Deyimler)
- Destanlar
  - Destana Memê Alan
  - Siyabend û Xecê
  - Kerr û Kulik
  - Destana Dimdim
  - Evdalê Zeynikê
  - Dewrêşê Evdî
  - Filitê Quto

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

A. SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI

I. SÖZLÜ KÜLTÜR

1. Sözlü Kültür ve Edebiyat

HAZIRLIK

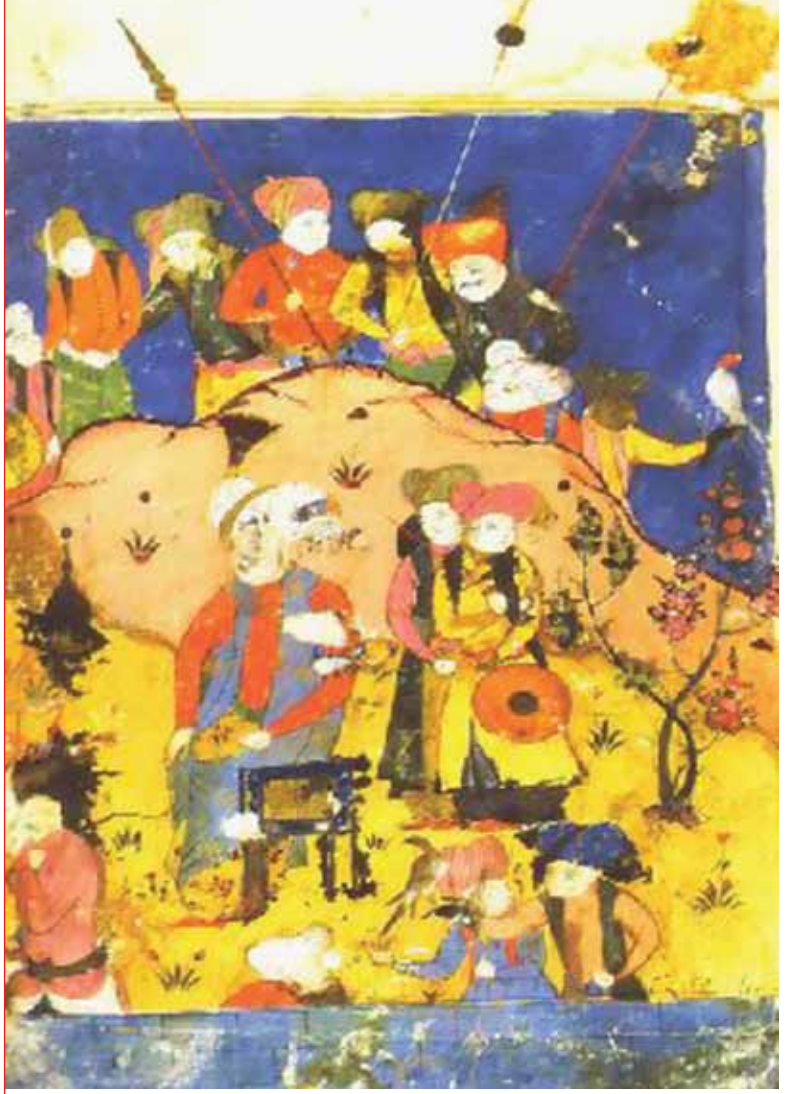
1. Sözlü kültür, sözlü edebiyat ve halk edebiyatı kavramlarını araştırınız.
2. Dil, kültür ve edebiyat arasındaki ilişki hakkında bir paragraf yazı yazınız.
3. Yazının olmadığı dönemlerde sizce edebiyat var mıydı?
4. En eski edebi ürünlerden sayılan destanlar sizce dilden dile nasıl aktarılıyordu?
5. Bazı toplumlarda sözlü edebiyat geleneği daha güçlüdür. Sizce bu durumun nedenleri neler olabilir?
6. Edebiyatı olmayan bir halk var mıdır? Niçin?
7. Dilini okuyup yazmayan topluluklarda sizce atasözü, ninni, bilmece, tekerleme, halk şarkıları gibi sözlü edebiyat ürünleri var mıdır? Niçin?

İNCELEME

SÖZLÜ KÜLTÜR-SÖZLÜ EDEBİYAT

Bir toplumun yerleşik hayata geçmesi, o toplumda yazılı kültürün serpilmesine zemin hazırlar. Göçebe topluluklarda, sözlü kültür egemendir. Kırsal alanlarda, örgün eğitimin yazıyı yaygınlaştırmadığı bölgelerde, sözlü kültürün egemenliği, kentleşme ile birlikte önemini yitirerek yerini yazılı kültüre bırakır. Sözlü kültürleri, yaşadıkları coğrafyanın izlerini taşıyan Kürtler, Kürt dili ile eğitimin önündeki siyasal kısıtlamalar nedeniyle yazılı kültüre Arapça, Farsça ve Türkçe ile geçiş yapmak durumunda kalmışlardır. İnsanlar arasındaki ilişkilere farklı açılardan bakan dil ile kültürün kesiştikleri en verimli kavşak, sözlü kültür ürünlerinin ortaya çıktığı alanlardır. Bu sözlü edebiyat, genellikle "**halk edebiyatı**" adını alır ve içinde çeşitli anlatı türlerini barındırır.

İnsanın dünya üzerindeki varlığı on binlerce yıl öncesine dayanır. Buna karşılık tespit edilen ilk yazı örnekleri M.Ö. üç bin yıla kadar gider. Bu çerçevede, insanlık tarihinin binlerce yıllık bilgi,

Şerefname Kitabından, Şereף Xan

deneyim ve tecrübesinin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığını söyleyebiliriz. Tarih boyunca konuşulan on binlerce dilden yüz kadarı edebiyat üretebilecek derecede yazıya bağlanabilmiş, büyük bir kısmı ise hiç yazılamamıştır. Walter Ong, bugün konuşulan üç bin kadar dilden yalnızca yetmiş sekiz tanesinin edebiyat üretebildiği ve yüzlerce dilin kendisini ifade edebilecek bir alfabe ile karşılaşmadığı iddiasındadır. (Walter Ong, Sözlü ve Yazılı Kültür, Metis Yay.)

İnsanların günlük hayatlarındaki en sıradan olaylardan en olağanüstü olaylara kadar, hafızalara kayıt düşülen her türlü sosyal, siyasi, ekonomik ve insani hadiseler sözlü kültür ortamında yaşanmaktadır.

Her kültür ve uygarlık, ortaya çıktığı bağlam içerisinde sözlü anlatıma dayanan birçok inancı, örf ve âdeti meydana getirir. Her milletin sözlü edebiyatı zengin malzemeler içerir ve bunların başlangıcı, insanlığın toplumsal hafızasının henüz şekillenmediği tarih öncesi çağlara dayanır. Sözlü edebiyat, yazının bulunmasından önce var olan, kulaktan kulağa aktarılması ve akılda kalması bakımından şiirselliği gerektiren bir edebiyattır. Sözlü edebiyatla aktarılan bilgiler bir belgeye dayanmadığından, türlerin içeriği anlatıcıdan anlatıcıya değişiklikler gösterir. Kısacası sözlü edebiyat, derlenip yazıya geçirilinceye değin varlığını ezbere borçludur.

Sözlü Kürt edebiyatının özelliklerini şöyle belirleyebiliriz:

- Doğaçlamadır.
- Sözlüdür (Metinsizdir.)
- Yazarı yoktur (Anonimdir.)
- Ağızdan ağıza aktarılır (Toplumsal belleğe dayalıdır.)
- Değişebilir, çeşitlenebilir, sürekli akış halindedir.
- İki eyleyeni vardır: İcracı ve dinleyici. İcracı ve dinleyici arasında canlı iletişim vardır.
- Dinleyicinin duygusal olarak olayla ve kahramanla özdeşleşmesi (mimesis) esastır, hazı yaratan budur.
- Eleştirme, yeniden okuma vs. gibi amaçlarla anlatının başına geri dönmek mümkün değildir.
- Sese dayalıdır.
- Beden dili devreye girer.
- Kişileri daha az içine kapalı, dış dünyaya ve topluma açık kılar.
- Kalıplıdır.
- Tekrar ve ritim esastır.
- Somut duruma bağlıdır. Anlatılan destanlar gerçek olay ve durumlardan kaynağını alır.
- Çözümleme, irdeleme yoktur.

Kürt edebiyatının, ağırlıklı olarak sözlü edebiyat geleneğine yaslanmasının önemli bir nedeni sosyolojik ve tarihi realitelerdir. Dağlık coğrafya, göçebe yaşam ve feodal ilişkiler Kürt edebiyatının sözlü alanda daha yaygın bir biçimde serpilmesine zemin hazırlamıştır. Öte yandan Kürt dilinin gördüğü baskılar, Kürtçenin

eğitim dili olarak kullanılmayışı gibi harici etkenler yazılı edebiyatın gelişimini olumsuz etkilemiştir.

Sözlü Kürt edebiyatı; hikâye, masal, atasözü, bilmece, anı, efsane ve destan gibi birçok türü içinde barındırır. Sözlü Kürt edebiyatının temel kaynakları; aşk, savaş, günlük hayat, aşiretler arasındaki ilişkiler, göç, kahramanlık, doğal yaşam betimlemeleri ve Mezopotamya mitolojisinin zenginlikleridir. Bu bağlamda anlatıların kahramanları; devlerle savaşan yiğit ve yakışıklı gençler, kurnazlar, çirkin ve korkaklar, âşıklar, güzel kızlar, yabani hayvanlar, av meraklısı iyi (ya da kötü) yürekli mirler (beyler), dostluklar ve ihanetlerdir.

ETKİNLİK 1

- Bildiğiniz Kürtçe atasözü, bilmece, tekerleme ve manileri küçük kartlara yazarak sınıftaki öğrencilere kapalı zarflar içerisinde çektirip okuyup anlamalarını ve anlamları üzerinde fikir bildirmelerini sağlayınız.

ETKİNLİK 2

- Sınıftaki arkadaşlarınızın her birine kişisel özelliklerini belirtecek maniler ya da bilmece yazınız.

SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI İLE İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMA VE DERLEMELER

Sözlü Kürt edebiyatı eserleri, dil araştırmaları için XIX. ve XX. yüzyılın başlarında toplanmıştır. Fransız seyyah Amédée Jaubert XIX. yüzyılda gittiği Kürdistan için "Kürt toplumu ozan ve mizahçılara büyük bir önem veriyor" demiştir. İki yüzyıla yakın bir süre sonra Kürdolog, Christine Allison, Güney Kürdistan'a gider ve aynı izlenimi edinir. Bu da gösteriyor ki modern çağda da Kürtlerin önemli iletişim aracı sözlü edebiyattır; ama şu da bir gerçektir ki gelişen yazılı basın, TV ve radyolar bu etkiyi gittikçe azaltmaktadır.

- Peter Lerch, savaşta esir düşen Kürtlerden sözlü edebiyat eserlerini toplamıştır (1853-1856).
- Albert Socin ve Eugen Prym Botan ve Toré (Mardin-Midyat) bölgelerindeki Sözlü Kürt edebiyatının eserlerini toplamıştır (1887-1890).
- Hugo Makas Mardinli bir tüccarın ağzından sözlü edebiyat eserlerini kaleme alıp yayımlamıştır (1892).

- ▶ Le Coq da başta Mukriyan bölgesi olmak üzere, Kürdistan'ın birçok bölgesinde Kürtlere ait sözlü edebiyat eserlerini bir araya getirmiştir (1903).
- ▶ Öte yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki Kürdoloji bölümünden Ordixan ve Celilê Celil'in bu konuda yapmış oldukları birçok çalışma vardır.
- ▶ Zeynelabidin Zinar'ın kayda değer çalışmalarının yanı sıra son dönemde Şerefhan Cizirî, Seydayê Goran gibi isimlerin sözlü Kürt edebiyat eserlerini ortaya çıkarma çabaları olmuştur. Philip G. Kreyenbroek ve Christine Allison gibi Kürdologlar da sözlü Kürt edebiyatına ilişkin önemli çalışmalara imza atmışlardır.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıda noktalarla boş bırakılmış yerlere anlamca uygun kelimeler yazınız.
  - Yazının bulunmasıyla birlikte ..... edebiyat başlar.
  - Sözlü edebiyatın başlangıcı, henüz toplumsal hafızanın şekillenmediği ..... çağlara dayanır.
  - Sözlü edebiyat, ...bulunmasından önce var olan, kulaktan kulağa aktarılması ve akılda kalması bakımından .....gerekli bir edebiyattır.
2. Aşağıdaki cümlelerin sonuna bilgiler doğruysa (D), yanlışsa (Y) işareti koyunuz.
  - İnsanlık tarihinde bazı halkların sözlü edebiyatları yoktur. ( )
  - Sözlü edebiyat, yazının bulunmasından sonra başlamıştır. ( )
  - Sözlü edebiyat türünden olan destanlar yüzyıllar boyu dilden dile aktarılmış, sonra bir derleyici tarafından kayda geçirilmiştir. ( )
  - İlyada destanı anonim Yunan destanı olup, Homeros tarafından yazılarak kayda geçirilmiştir. ( )
  - Göçebe toplumlarda sözlü, yerleşik toplumlarda ise yazılı edebiyat gelişmiştir. ( )
  - Bugün dünyada konuşulan yaklaşık üç bin dilden çok azı bir alfabeyle sahip olup, yazılı kültür üretmektedir. ( )

- Sözlü Kürt edebiyatının temel kaynakları; aşk, savaş, günlük hayat, aşiretler arasındaki ilişkiler, göç, kahramanlık, doğal yaşam betimlemeleri ve Mezopotamya mitolojisinin zenginlikleridir. ( )

3. Sözlü edebiyatın geçmişi ne zamana dayanır?
4. Sözlü edebiyat kavramını kendi cümlelerinizle tanımlayınız.
5. Sözlü edebiyat ürünlerinin her aktarıcının dilinde birtakım değişimlere uğramasının sebebini açıklayınız.
6. Sözlü Kürt edebiyatının kaynakları nelerdir?
7. Sözlü Kürt edebiyatı anlatılarında kahramanlar kimlerdir?
8. Aşağıdakilerden hangisi sözlü kültürün özelliklerinden değildir?
 A. Yazılı kültürden önce doğmuştur.
 B. Anonimdir.
 C. Çiviyazısı ile yazılmıştır.
 D. Dinleyici ve anlatıcı (icracı) olmak üzere iki eyleyeni vardır.
 E. Anlatımda tekrarlar ve ritim belirgindir.

2. Sözlü Kürt Edebiyatının Toplumsal İşlevi

HAZIRLIK

1. Sözlü edebiyat türlerinin toplum üzerinde ne gibi etkileri olabilir? Düşündüklerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Toplumsal yaşamın, o toplumda üretilen edebiyata etkisi var mıdır?
3. Sözlü edebiyat icra eden, bir metne bağlı kalmadan doğaçlama anlatan biriyle karşılaştınız mı?
4. Okuma yazması olmayan, gözleri görmeyen Âşık Veysel'in, hiçbir yazılı eğitim almaksızın, köklü bir kültür birikimi yansıtan şiirlerini nasıl yazdığını düşündünüz mü?
5. Sözlü edebiyatı icra eden gezgin kişilere Türk ve Kürt halk edebiyatlarında hangi isimlerin verildiğini söyleyiniz.

SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI VE TOPLUM

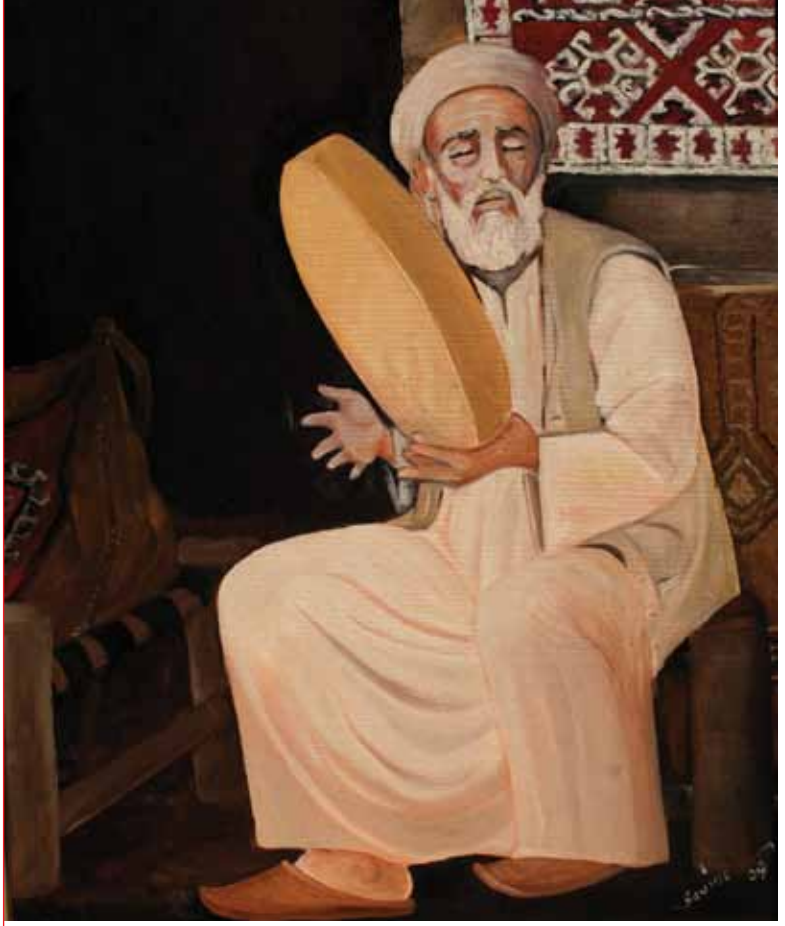
Sözlü edebiyatın hem kaynağı hem de muhatabı toplumdur. Yüzyılların birikimi ile oluşan insanlık kültürünün doğal bir şekilde ortaya çıkan iletişim ve paylaşım alanı olduğu için sözlü edebiyat bir yandan toplumdan beslenirken, öte yandan toplumu besler. Sözlü Kürt edebiyatı ürünlerinde hayat tecrübeleri aktarılır, ortak acılar ve sevinçler dile getirilir. Gençlere verilen nasihatlerden beddualara, harman yerinde ya da tandır başında çalışanların söyledikleri ezgilerden, uzun kış gecelerinde dinlenen anlatılara, sohbet için yapılmış köy odaları ve divanhanelerde dillendirilen yaşanmış olaylara kadar hayatın her alanındaki durumları içinde barındırır. Bu anlatımlar içeriklerine göre atasözü, ninni, mani, bilmece, masal gibi isimlendirmelerle türlere ayrılırlar.

Sözlü edebiyat ürünlerinin aktarılması yoluyla, çağların imbiğinden geçen bilgi, deneyim ve tecrübelerin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığını söyleyebiliriz. İnsanların günlük hayatlarındaki en sıradan olaylardan en olağanüstü olaylara kadar hafızalarda kalan her türlü sosyal, siyasi, ekonomik ve insani durumlar, sözlü edebiyat ürünlerinde ete kemiğe bürünürler.

Bu türlerin aktarımcısı, icra edicisi olan gezgin anlatıcılar, Kürt toplumunu oluşturan aşiretlerin durumu hakkında bilgiler vererek bir bölgenin diğer bölgeler hakkında bilgi edinmesini sağlarlar. Öte yandan bir bölgedeki sözlü edebiyat ürününü yaygınlaştırarak bölgesel olmaktan kurtarır, o anlatının milli bir aşamaya yükselmesine ön ayak olurlar. Değişik yörelerde kullanılan şive ve ağızların birbirine yakınlaşması, aşiretler arası savaşların anlatıldığı sözlü tarih aktarımı, geleneklerin yaşatılması gibi birçok alanda sözlü Kürt edebiyatı toplumsal bir işleve sahiptir.

3. DENGBEJLİK KURUMUNUN KÜRT TOPLUMUNDAKİ İŞLEVİ

1. Ailenizde ya da çevrenizde çok güzel masal, fıkra anlatan kişiler var mı, bu özelliklerini kimden almış olabilirler?
2. Tek kişilik bir tiyatro oyunu izlediniz mi? Geniş bir oyuncu kadrosuyla oynanan tiyatro oyunundan ne farkı /farkları var, söyleyiniz.

Arif Sevinç, *Derwêş*

İNCELEME

DENGBÊJLER (ANLATICILAR):

Yazıyla yeterince tanışmamış olan toplumların merkezlerden uzak kesimlerinde ortak kültürel miras ve birikimler, olaylar karşısında alınan tavırlar, sözlü kültür ortamı içerisinde üretilirdi. Geleneksel Kürt toplumunun ortak hafızası ve vicdanı dengbêjlerdi. Sözlü kültürün icracısı olan dengbêjler, milletin hafızasını aktaran bellek konumundaydılar ve toplumsal hayatta gerekli olan bilgiyi dağıtan ve aktaran konumunda olup, sosyal ve siyasi ihtiyaca göre tiplere ayrılarak kültürün, yayılımı ve sürekliliğini sağlama noktasında işlevler üstlenmişlerdi.

Dengbêj kelimesi, Kürtçede **deng** (ses) ile **bêj** (söz) kelimelerinden oluşmuş bir kelimedir. Bu kelime, "sözün bir ahenkle (ses değeri ile) icra edilmesini sağlayan kişi" anlamında kullanılmıştır.

Sözlü Kürt kültürü varlığını, büyük ölçüde dengbêjlerin dilinde bugüne taşımıştır. Dengbêjler destanların, halk hikâyelerinin, ilahilerin, mesnevilerin icracılarıdır. Bugün giderek yok olan bu gelenekte dengbêjler, genellikle köyden köye dolaşarak, hayatlarını söyledikleri destanlar, kilamlar, ilahiler, mesneviler sayesinde kazanan insanlardı. Bazıları **erbane** (def), **bilûr** (kaval) gibi çalgılarla söyleseler de, dengbêjlerin çoğu herhangi bir çalgı aleti kullanmadan, gırtlak gücüne dayanarak sanatlarını icra ederlerdi.

Dengbêjler, aynı zamanda sözlü tarihin aktarımcısıdır. Kürt aşiretleri arasında çıkan bir kavga, örneğin bir yiğidin bir kan davasında yaptığı kahramanlıklar dengbêjlerin dilinde yörenen yöreye anlatılarak meşhur olurdu. Dengbêjlerin bir bakıma medya işlevi de üstlendikleri söylenebilir.

Kürt dengbêjlik geleneğinde her yörenin kendine özgü motifleri vardır. Kürtlerde sözlü edebiyat, dengbêjliğin gücü ve sanatsal yönü ile ayakta kalmıştır. Kahramanlıkların anlatıldığı ve "şer" denilen stranlardan' avcılığa, baharın güzelliğinin anlatıldığı "kilam"lardan güz mevsimindeki buruk duygulara, düğün ve eğlencelerdeki mutluluktan, başarıların, zaferlerin heyecanına kadar, hastalıktan kaynaklı acılardan, elemelerden, iki yüzlülük, haksızlık ve ihanetlere kadar birçok konu, değişik şekillerde sanatsal olarak sözlü Kürt edebiyatında yerini almıştır.

Bazı yörelerde dengbêjlere **mitirb**, **mitrib**, **mirtib**, âşık, begzade ya da **gewende** denir; ama özü itibarıyla yaptıkları iş, üstlendikleri misyon değişmez.

Mehmet Uzun, *Dengbêjlerim*

ETKİNLİK 1

- ▶ Dedekorkut/ Homeros /Meddahlar /Standupçılar hangi yönleriyle birbirine benzemekte hangi yönleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Araştırarak bir çizelge oluşturup tahtaya yazınız.

ETKİNLİK 2

- ▶ Olağanüstü bulduğunuz bir film sahnesini beş dakikalık bir serbest konuşma yaparak anlatınız.

- 1 **Stran:** Şarkı. Genellikle bir çalgı eşliğinde icra edilir. Anonim olan halk şarkıları varsa da çoğunlukla stran sözleri sanatçılara aittir. Stran metinlerinde aşk teması yoğundur.
- 2 **Kilam:** Dengbêjlerin genellikle bir çalgı aleti olmaksızın icra ettikleri, stran türüne göre daha uzun olan anlatı içerikli müziklerdir. Kilamlar geleneksel yaşamı yansıtan, görece daha eski, içerik bakımından daha zengin konulu epik müzik metinleridir. Anonim olan kilam metinlerinde aşkın yanı sıra savaşlarda gösterilen kahramanlıklar, töreler, örf ve adetler uzunca yer tutabilir.

II. SÖZLÜ KÜRT EDEBİYATI TÜRLERİ

I. GOTİNÊN PÊŞİYAN (ATASÖZLERİ)

HAZIRLIK

1. Atasözü kavramının sözlükteki karşılığını sınıfta okuyunuz.
2. Atasözlerini günlük konuşmalarda ya da bir yazıda kullanmanın önemini arkadaşlarınızla tartışınız. Ulaştığınız sonuçları maddeler halinde tahtaya yazınız.
3. Birçok konuda Çin ya da Kızılderili atasözlerinden örnekler verilir. Bu anlamda, uzak kültürleri tanımakta atasözlerinin işlevi konusunda neler düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

İNCELEME

GOTİNÊN PÊŞİYAN (ATASÖZLERİ)

Bi xebera xweş, meriv ji qulê derdixe marê reş.
(İnsan, güzel sözle karayılanı deliğinden çıkarır.)

Destê bi tenê, deng jê nayê.
(Tek elden ses çıkmaz.)

Sêvên çê, para hirçê.
(İyi elma, ayının payına düşer.)

Aqilê sivik, barê giran e.
(Akıllı hafif olanın yükü ağır olur.)

Etar, helawa xwe naxwe.

(Çerçi kendi helvasını yemez.)

Darê zorbetiyê zû dişkê.

(Zorbalık sopası tez kırılır.)

Gulan e, şingîna dasan e.

(Mayıs, orakların şakırtısıdır.)

Heft kilamê hirçê ne, hemî li ser hirmê ne.

(Aynın yedi şarkısı var, hepsi armut üstüne.)

Gundê bêrez, konê bêpez, merivê ku bibêje ez û ez, hemî jî ne tu tişt in!

(Bağsız köy, koyunsuz yayla çadırı, her zaman "ben, ben" diyen adam; üçü de bir işe yaramaz.)

Jin û mêran şer kiriye, bê aqılan bawer kiriye.

(Karı-koca kavgasına akılsızlar inanmış.)

A. Balî, *Gotinên Pêşyan ên Kurdî*

ETKİNLİK 1

- ▶ Değişik halkların kimi atasözleri anlamca ortaktır. Kürtçe atasözlerinin bazılarıyla anlamca aynı Türkçe atasözleri bularak tahtaya yazınız.

ETKİNLİK 2

- ▶ Atasözlerinin toplumsal işlevlerini tartışarak sonucu maddeler halinde defterinize yazınız.

2. QEWLERK (MANİLER)

HAZIRLIK

1. Sizce "mani" ile "mana" kelimeleri arasında bir anlam ilişkisi var mıdır, varsa nedenini açıklayınız?
2. Maniler, sözlü edebiyatın icrası en kolay türlerindendir. Kafiye kelimeler bularak siz de kolayca mani söyleyebilirsiniz. Mani söylemenin kolay olmasını nasıl açıklarsınız?

İNCELEME

QEWLERK (MANİ)

QEWLERK

MANİ

I

Berxvano berxan bîne
Tu cîyê xweş biçêrîne
Dayka te qurbana te
To bide ser nanê te

Ey çoban kuzularını getir
Güzel yerden otlat onları
Anan sana kurban olsun
Ekmeğine kaymak sürsün

II

Virde diçim Leter e
Ji wir de tēm Leter e
Çi gundekî bêter e
Kûsî xistine defter e

Burda gitsem Leter'dir
Orda gelsem Leter'dir
Bir köy ki beterden beterdir
Tosbağayı koydukları defterdir

III

Hîva gundê me hîva sawa
Hîv xeyîdî ye naçe ava
Dê û bavê min çi xort dîtîn
Hildan ji xwe re kirne zava

Ay, köyümüzde hayal gibi
Küskünmüş gibi gitmiyor suya
Anam-babam nice bir genç bulmuşlar
Ki alıp damat yapmışlar kendilerine

IV

Dûvmeqesk cînara me
Wê her gav bê mala me
Em çi bikin çi nekin
Jê re hêlînê çêkin
Wê bikeve baxçê me
Wê bixwe çerezê me
Û nahêle para me

Kırlangıç komşumuzdur
Gelir hep evimize
Ne yapalım yapalım
Ona yuva yapalım
O dadansın bahçeye
Dadansın çerezlere
Bir şey kalmasın bize

Ji Zargotina Kurdî, Stockholm Kürt Kültür Vakfı

ETKİNLİK 1

1. Yukarıdaki manilerin dize sayılarını yazınız.
2. Yukarıdaki Kürtçe manilerin kafiye şemasını metin üzerinde gösteriniz.
3. Yukarıdaki Kürtçe manilerin her birinin hece ölçüsünü gösteriniz.
4. Her dört manide işlenen konuyu bularak defterinize yazınız.

ETKİNLİK 2

- Sınıf içerisinde gönüllü kişiler seçerek belirlediğiniz bir konuda mani söyleme yarışması düzenleyiniz.
- En çok tükettiğiniz beş ürün için maniler yazarak en çok beğenilenleri sınıf panosuna asınız.

3. ÇÎRVANOK (MASALLAR)

HAZIRLIK

1. "Masal gibi", "Masal diyarı", "Bana masal anlatma" gibi sıkça duyulan söz gruplarında masal kelimesi, olumlu ya da olumsuz hangi anlamlarda kullanılır?
2. Her halkın kendine ait masal kahramanları vardır. Türk ve Kürt halk edebiyatlarında ünlenmiş masal kahramanları biliyor musunuz? Birkaç örnek bulup, sınıfta sözlü olarak ifade ediniz.
3. Masal türü söz konusu olduğunda, dünya edebiyatında hangi yazarlar akla gelir, söyleyiniz.

İNCELEME

KA EM BAVÊJÎN BER AQÎLAN

Hebû tunebû, rehmet li gora dê û bavên min û we bû, li gundekî sê bira hebûn. Ji malê dinê tenê du kerê wan hebûn. Bi van keran ji çiyê êzing dibirin bajêr difirotin û jiyana xwe pê dom dikirin.

Rojek ji rojan, ev herdu kerê wan hatin dizîn. Çol û çiya gişt geriyan nedîtin. Berê xwe dan malên gundiyan, dîsa nedîtin. Her sê bira li ser kevirekî rûniştin û ji hev re gotin:

— Ka em bavên ber aqîla?

Yê mezin got:

— Heger ez bim, ê ku kerên me biriye yekî kinik e.

Yê ortê got:

— Ger kinik e, ji Xirbebelik e.

Yê biçûk got:

- Ger kinik e û Xirbebelik e, sed ji sedî ew Elik e.
Rabûn berê xwe dan gundê Xirbebelik. Çûn ser mala Elik. Jê re gotin:
- Zû kanîn kerên me?
- Elik got:
- Kerên we ne li cem min in.
- Wan got:
- Me avêt ber aqılan, ker li cem te derket.
- Elik got:
- Ger hûn bi aqilê xwe bawer in, çi di bin lihêfa min de ye?
- Yê mezin got:
- Ger ez ez bim, tiştê di bin lihêfa te de ye tiştêkî girover e.
- Yê ortê got:
- Ger girover e, ez bibêm orte sor e.
- Yê biçûk jî got:
- Ger girover e, orte sor e û sed ji sedî hunar e
- Elik zer û şîn bû, destê wî di ber de ket û got: "Kerê we va ne di êxur de ne."

HADÎ AKLIN MİHENGİNE VURALIM³

Bir varmış, bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş, evvel zaman içinde bir köyde üç kardeş varmış. Bu üç kardeşin, dünya malı adına sadece iki tanecik eşeği varmış. Dağdan kestikleri odunu bu eşeklerle kente götürüp satarlar, geçimlerini bu yoldan sağlarlarmış.

Günlerden bir gün bu iki eşek çalınmış. Dağ bayır bırakmamış aramışlar; ama nafi! Ködekilerin evlerine bile bakmışlar; ama bulamamışlar. Üç kardeş bir taşa oturup birbirleriyle söyleşmişler:

- Hadi aklın mihengine vuralım, demişler.
- İçlerinden yaşça en büyüğü demiş ki:
- Bana kalırsa eşeklerimizi götüren kısa boylu biri.
- Ortanca olanları demiş ki:
- Eğer kısa boyluysa bence Xirbebelik köyündendir.
- En küçükleri demiş ki:
- Eğer kısa boyluysa ve Xirbebelik'tense kesin Elik'tir.
- Böylece kalkıp Xirbebelik köyüne varmışlar, Elik'in evine dadanıp ona sormuşlar:
- Söyle bakalım nerede eşeklerimiz?

3 "Ka Em Bavêjin Ber Aqılan" metninin Türkçe çevirisidir.

Elik onlara demiş ki:

— Eşekleriniz bende değil.

Bunun üzerine üç kardeş demiş ki:

— Biz aklın mihengine vurduk da, eşeklerin sende olduğu sonucuna vardık.

Elik demiş:

— Madem aklınıza güveniyorsunuz, bilin bakalım yorganımın altında ne var?

Üç kardeşin en büyüğü,

— Bence toparlak bir şeydir, demiş.

Ortanca eklemiş:

— İçi de kırmızıdır.

En küçükleri de demiş ki:

— Eğer toparlaksa ve içi kırmızıysa yüzde yüz nardır.

Elik renkten renge girmiş, iki eli çaresizce iki yana düşmüş ve pes edip demiş ki:

— Eşekleriniz bu ahırdadır.

1. Masaldaki olağandışı unsurları bulunuz.

2. Masalda komik bulduğunuz yönler var mı, açıklayınız.

3. Masaldaki olayları, oluş sırasına göre anlatınız.

4. Masalda anlatılan olaylar zincirinde en temel sorun nedir?

Bu sorun, masalın sonunda nasıl çözülmektedir? Üç kardeşin bulduğu çözüm yolu, sizce masalın başlığında öne sürüldüğü gibi akıllıca mıdır, neden?

ETKİNLİK 1

► Kendi yörenizde anlatılan bir masalın farklı yorumları olup olmadığını arkadaşlarınızla tartışarak bir değerlendirme yapınız.

ETKİNLİK 2

► Dünya edebiyatından çizgi filme ya da sinemaya aktarılan birçok ünlü masal vardır. Bunlardan bildiklerinizi söyleyerek maddeler halinde tahtaya yazınız.

ETKİNLİK 3

► Tahtaya ismini sadece sizin bildiğiniz bir masalı çağrıştıracak motifler çizerek ve sözcükler yazarak sınıftakilerin bu masalı bilmelerini ve tamamını anlatmalarını isteyiniz.

4. ZÛGOTÎNOK (TEKERLEMELER)

HAZIRLIK

1. "Şemsi Paşa Pasajı" tamlamasını bir çırpıda söyleyiniz.
Zorlandınız değil mi? Aslında tek tek okuduğunuzda rahatça telaffuz ettiğiniz bu üç kelimeyi bir arada okurken yaşadığınız zorluğun sebebini açıklayınız.
2. Tekerlemelerde aynı ünsüzlerin ya da benzer ünsüzlerin sürekli tekrar edilmesinin sebebi ne olabilir?
3. Tekerlemelerdeki kelimelerin karıştırılması ya da yanlış söylenmesi durumunda neden gülünür? Komik olan unsurlar nelerdir?

İNCELEME

ZÛGOTÎNOK (TEKERLEMELER)

Kurm qurm qul kir.

(Ağaç kurdu kökü deldi.)

Heft teşt mist nîsk.

(Yedi leğen, bir avuç mercimek.)

Rûvî li rê zivirî, rê li rûvî zivirî.

(Tilki yola, yol tilkiye döndü.)

Pişk û mişkê di kolê de.

Min pişk xwar û mişk ma tê de.

(Bir parça et ve fare bir delikte.

Ben eti yedim, fare kaldı yerinde.)

Min tiliya xwe da qijikê, got "qij". Qijikê berê xwe da min, min got "qij".

(Parmağımı kargaya uzattım, "gak" dedi. Bana yöneldiğinde ben de ona "gak" dedim.)

Beran borî di malê de, min beran xwar, beraz ma di malê de.

(Koç evde böğürüyor. Ben koçu yedim, domuz kaldı evde.)

Çêçik û kûçik di malê de. Çêçik firiya, min çêçik xwar. Kûçik firiya, min çêçik xwar.

(Civciv ve köpek bir evdedir. Civciv uçtu, ben civcivi yedim. Köpek uçtu, ben civcivi yedim.)

Ji Zargotina Kurdî, Stockholm Kürt Kültür Vakfı

1. Yukarıdaki tekerlemelerin her birinde tekrar edilen sesleri simgeleyen harflerin altını çiziniz. Ünsüz seslerin tekrarında yaşanan zorluğa karşılık, benzer ünlü seslerin tekrarında çıkan ahengi fark ettiniz mi?
2. Yukarıdaki tekerlemelerin hangilerini daha kolay ezberlersiniz, neden?
3. "Pişk û mişkê di kolê de / Min pişk xwar û mişk ma tê de" tekerlemesinde ahenk unsuru olarak kaç hecelik ölçü kullanılmıştır, bulunuz.
4. Tekerlemeler arasında anlam bakımından benzerlik var mı?
5. Kimi tekerlemeler **halk hikâyelerinin** (çirok) başlarında söylenir. Bunlara Kürt halk edebiyatında **qinik** adı verilir. Dengbêjlerin karşılıklı atıştıkları tekerlemeler ise **bend** diye adlandırılmıştır. Dünya edebiyatında başka dillerde tekerlemeler bularak yazınız.

ETKİNLİK 1

- ▶ Sınıftaki arkadaşlarınızla tekerleme söyleme yarışması düzenleyiniz.

ETKİNLİK 2

- ▶ Bildiğiniz ve söylemesi en zor olan tekerlemeleri tahtaya yazarak arkadaşlarınızın söylemesini sağlayınız.

5. MAMİK (BİLMECELER)

HAZIRLIK

1. Bildiğiniz bilmecelerden bir tanesini sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Bazı bilmecelerin çözümü uzun zaman alır. Deneme-yanılma yöntemi gerektiren, hatta matematik bilgisi gerektiren bilmeceler vardır. Bunlardan bildiğiniz örnekler varsa tahtaya yazarak sınıf arkadaşlarınıza sorunuz.

İNCELEME

MAMİK (BİLMECE)

1-

Qesra spî, bê pencere û bê derî, Beyaz saray; penceresiz, kapısız,
Tê de rûniştî ye bûkeke zerî. İçinde oturmuş sarı bir gelin kız.

2-

Şaşık li ser sera ye, Başında sarık durur,
Bang dide ne mela ye. Hoca değildir, ezan okur.

3-

Apê min tê ji deştê, Amcamdır ovoidan gelen,
Barek strî li piştê. Sirtında bir yük diken.

4-

Çavzero, simbêlbelo; Ela gözü, dik bıyığı var;
Li ser dîwarê hembero. Dikildiği yerse, karşığı duvar.

Ji Zargotina Kurdî, Stockholm Kürt Kültür Vakfı

Cevaplar:

(1. Hêk-Yumurta, 2. Dik-Horoz, 3. Jûjî-Kirpi, 4. Kund-Baykuş)

1. Dizeler arasındaki ahengin nasıl sağlandığını söyleyiniz.
2. Sözlü edebiyat ürünleri ağırlıklı olarak manzum, ölçülü ve kafiyeyle olarak söylenir. Bunun sebebini düşündünüz mü?
3. Yukarıdaki bilmecelerin hece ölçüsünü çıkarınız.
4. Yukarıdaki bilmecelerin kafiye şemasını gösteriniz.
5. Bilmecelerin ezberlenmesi kolaydır. Bu kolaylığın sebebi, bilmece metinlerinde ahenk unsurlarının yoğun bir biçimde

kullanılmasıdır. Yukarıdaki bilmecelerde ahenk unsurlarından olan aliterasyonları ve asonansları⁴ gösteriniz.

ETKİNLİK 1

- İçinde en ilginç bilmecelerin olduğu küçük bir bilmeceler kitapçığı oluşturun. Bu kitapçıkları okul kütüphanesine hediye edin.

ETKİNLİK 2

- Okul çapında en iyi bilmeceler sorma yarışması düzenleyin.

6. BÎWÊJ (DEYİMLER)

HAZIRLIK

1. Deyim kelimesinin anlamını sözlükten öğreniniz.
2. Deyimsel ifade ne demektir, araştırınız.
3. Deyimlerde kullanılan kelimeler, gerçek anlamları dışında yeni anlamlar kazanırlar. "Diş bilemek" deyiminde gerçek anlam var mıdır, bu deyim hangi anlamdadır, açıklayınız.

İNCELEME

BÎWEJ (DEYİMLER)

Biwêj (Deyimler)

Devjêberdan

(Ağzını birinden çekmek-Vazgeçmek)

- 4 Aliterasyon: Bir manzum metinde ahenk yaratmak amacıyla aynı ya da benzer ünsüz harflerin tekrar edilmesidir.
Asonans: Bir manzum metinde ahenk yaratmak amacıyla aynı ya da benzer ünlü harflerin tekrar edilmesidir.

Kusî jî digel xezalê ket bezê!

(Kaplumbağa da ceylanla yarışa girdi!)

Ji xelkê re pîspor e; ji xwe re kor e!

(Başkalarına uzman, kendi kendine kör!)

Xwedê Kazo kor kiriye, pê li agirê sor kiriye.

(Allah Kâzım'ı kör etmiş, onunla cehennemle alevlendirmiş. (Bir insanın düştüğü perişan durumu anlatmak için kullanılır.)

Wekî benîştê pê ve zeliqîn

(Birine sakız gibi yapışmak)

Bûkek anî ji Hezro, tê da ga û pezo, dîsa sivika malê ezo!

(Başlık parası olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar verip Hazro'dan bir gelin getirdim, gene de ev işleri bana kaldı!)

Him ji dêrê, him ji mizgeftê bûn.

(Hem camiden hem kiliseden mahrum olmak)

Ne sar lê tê, ne germ lê tê!

(Ne soğuğa dayanıyor, ne de sıcağa!)

Pişta xwe pê girê dan.

(Birine bel bağlamak)

Hirç hat, va rez; diz hat, va pez.

(Ayı gelse, "işte bağ" der; hırsız gelse, "işte koyun" der.)

Ez dibêjim "ewr tune", tu dibêjî "wê baran bê."

(Ben diyorum bulut yok, sen diyorsun yağmur geliyor.)

Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*

1. Yukarıdaki deyimlerle, daha önce işlediğiniz atasözlerini karşılaştırınız. Aralarındaki farkları söyleyiniz.
2. Yukarıdaki deyimlerden hangisi/hangileri arkasında bir hikâyeyi barındırmaktadır, gerekçesiyle birlikte söyleyiniz.
3. Yukarıdaki deyimlerden manzum ve mensur olanlarını gruplandırınız.
4. Bu deyimlere karşılık, Türkçeden ya da bildiğiniz başka dillerden benzer örnekler bulunuz.

ETKİNLİK 1

- Merak ettiğiniz bazı deyimlerin ortaya çıkış öykülerini bularak bu bilgileri sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşın.

ETKİNLİK 2

- Deyimlerin ve atasözlerinin bir başka dile çevrilememe nedenlerini arkadaşlarınızla tartışınız.

7. DESTANLAR

HAZIRLIK

1. Destan ile ilgili neler biliyorsunuz?
2. Şimdiye kadar, bir destandan uyarlanmış olan sinema filmi izlediniz mi?
3. Köroğlu Destanı'nda geçen olayların olağanüstü yönlerini biliyor musunuz?

İNCELEME

DESTANLARIN KÜRT TOPLUMUNDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Destanlar, milli renkleri taşıyan anonim anlatılardır. Bir milletin hayatında kulaktan kulağa aktararak yer tutmuş, kahramanlık içeren uzun halk hikâyeleridir. Destanlarda kimi zaman bir kişinin, kimi zaman birbirine bağlı birkaç arkadaşın, kimi zamansa bir ordunun kahramanlıkları dinleyicilere aktarılır.

Kürt destanlarının bir kısmı, tarihî esaslara dayanır. Sözelimi, Dimdim Destanı'nın başkahramanı altın kollu Emîr Xan'ın (Xano), ilgili destana ad veren Dimdim kalesini yaptırmayı, Kürt halkını toparlayarak İran Safevi Şahı I. Abbas'a karşı savaşması gibi bir dizi olay, İranlı tarihçi İskender Beg Turkman'ın Şah I. Abbas dönemine ışık tutan "Tarih-i Alamaray-i Abbasi" adlı tarih kitabında anlatılmıştır. Böylesi destanlarda kahramanlar, tarihte yeri olan kişilerdir; ama anlatı metinleri, ağızdan ağıza yayıldıkça tarihsel birer metin olmaktan çıkarak destan sayılırlar. Burada Kürt halk edebiyatında destanların kahramanlık içerikli masal şeklinde olanlarının, yani tarihî olmayanlarının, daha yaygın olduğunu eklemek gerekir.

Genellikle kış gecelerinde, **divanhane** denilen geniş köy odalarında anlatılan destanlarda çoğu kez olaylar ve kişiler olağanüstülüklerle donatılmıştır. Kahramanlığın kutsandığı, feodal ilişkilerin belirleyici olduğu toplumlarda destanlar büyük ilgi görürler. Sevgili, aile, aşiret ve millet söz konusu olduğunda haksızlıklara karşı duyarlı olma konusunda dinleyicileri yüreklendirirler.

Destanlarda gerçek yaşam şartlarına uymayan birçok yön vardır. Bir kök olay halk arasında anlatıla anlatıla yaygınlık kazanır. Daha sonra bir derleyicinin toparlamasıyla yazıya geçirilmiş olur. Bu bakımdan destanlar için kahramanlık içeren anonim halk öyküleri diyebiliriz.

Manzum biçimde yazılan destanların yanı sıra mensur biçimde yazılan destanlar da vardır. Kimi destanlarda ise biçimsel olarak hem manzum, hem de mensur özellikler görülür. Destanları halk hikâyesi icracıları olan dengbêjler aktarırlar.

Siyabend û Xecê, Dimdim, Zembilfiroş, Kerr û Kulik, Ristemê Zal, Binefşa Narin, Stî û Ferxî gibi Kürt destanları anlatıldıkları bölgeden bölgeye, anlatıcıları olan dengbêjden dengbêje farklılıklar gösterirler.

DESTANA DIMDIM

(...)

"-Bînin topê Berzanê
Derê topê wek qezxanê"
Têk hijandin bircên Xanê
"-Bînin topê Enzalê
Derê topê wek mencalê"
Têk hijandin bircên kelê
Leşkeran top hazir kirin
Sed topan nik yek rast kirin
Kela Dimdim xirab kirin
(...)

DIMDIM DESTANI

(...)

"-Getirin Barzan topunu
Ağzı kazana benzer"
Hanın burçlarını salladılar
"-Getirin Enzal topunu
Ağzı kazan ağzına benzer"
Kalenin burçlarını salladılar (onunla)
Askerler topları (tekrar) hazırladılar
Yüz topu dizdiler yan yana
Dimdim Kalesi'ni yıktılar
(...)

Ordixanê Celil, *Kürt Kahramanlık Destanı Dimdim*

1. Yukarıda başlıca Kürt destanlarından biri olan Dimdim Destanı'ndan bir kesit verilmiştir. Metinde destan özelliği taşıyan ifadeleri tespit ediniz.
2. Destanın, orijinal metin bölümünün kafiye şemasını çıkarınız.
3. Uzun anlatıların manzum metinlerinde genellikle kısa dizeler tercih edilir. Bunun sebebi ne olabilir, yorumlayınız.

ETKİNLİK 1

- Troya ve Cesur Yürek filmlerini izleyiniz. İki filmde geçen kahramanlık öğelerini, savaşa konu olan olayları ve anlatılan kişilerin özelliklerini tespit ediniz.

ETKİNLİK 2

- Dünya destanlarını araştırınız. Destanların oluşum aşamaları olan kök olay, yayılma ve derleme aşamalarını tespit ediniz.

ETKİNLİK 3

- Günümüzde destan türünde eserler yazılabilir mi? Neden?

ETKİNLİK 4

- Bildiğiniz bütün dünya destanları ile Kürt destanlarındaki ortak motifleri bir arada bulunduran bir çizelge oluşturunuz. Bu benzerlikler niçin vardır, tartışarak tezler ortaya çıkarınız.

ETKİNLİK 5

- Günümüzde kullanılan "dillere destan", "destan yazmak" gibi deyimisel ifadelerin anlamlarını açıklayınız.

Destan Türü Metin Örnekleri

İNCELEME

MEMÊ ALAN DESTANI HAKKINDA

Sözlü Kürt edebiyatının en eski örneği olan Memê Alan Destanı, Kürt halkı arasında yüzyıllardan beri dengbêjler tarafından söylenegelen, kuşaktan kuşağa aktarılan ünlü bir destandır. Memê Alan'la şimdiye kadar pek çok araştırmacı ilgilenmiş, onun çeşitli derlemeleri yayımlanmıştır. Kürdolog Roger Lescot tarafından, özenle yapılan derlemelerinden biri, Celadet Bedirhan'ın yardımıyla Fransızcaya çevrilmiş ve Kürtçesiyle birlikte 1942 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.

Bir sevdâ öyküsü olan Memê Alan destanı, mitolojik özellikler gösterir ve tüm Doğu edebiyatlarının aşk içerikli anlatılarında olduğu gibi acıklı bir şekilde sonuca bağlanır. Memê Alan destanı yaratıldığı Kürt toplumu hakkında, diğer Mezopotamya toplumları hakkında araştırmacılara zengin birçok folklor malzemesi sunar. Destan, Kürt halkının eski yaşayışını sergiler ve geçmişin anlaşılması konusunda da tarihe ışık tutar.

Mağripliler (Mixribiyan) kentinin padişahı olan Memê Alan ile Cizre prensesi Zînê Zêdan'ın trajik bir sonla biten aşklarını anlatan eser manzum olup, Kürt halk edebiyatında dengbêjler tarafından icra edilen en uzun metinlerden biridir.

a. DESTANA MEMÊ ALAN

(...)

Zînê got: "Lolo, Memo, dilê min bi kul û bi jan e.

Madem ku tu guh nadî gotinên merivane

Ji berê da, xelkê kêmanî xistine derê me jinane,

Dibêjin: "Jin parsiya kêmanî in û rûreşiya dê û bavane."

Were destê xwe bavêje destê min û min çek ke ser piştê Bozê Rewane,

Berê xwe bide welatê xwe, bajarê Mixribiyane,

Bila heywan me her duyan bibe, bigihîne xwediyane.

Emê xilas bin û bifilitin ji şor û gotinane.

Nema li ser me dimîne tirsê mêrane.

Ne jî me wê birêje xwîna tu kesane.

Gava em bigihin bajarê we Mixribiyane,

Wê li nava xelkê welatê we bibe şor û gotin û dengiyane,

Xeber bigerin di devê mezin û piçûkane,
 Wê bêjin: "Dibêne, hatiye Memê Alane,
 Bi xwe re aniye diyariyeke layiqî padişane
 Keçek aniye ji welatê Cizîra Botane
 Dibên navê vê keçê Zîna Zêdane."

Wê were Bengîn, birayê te yê canecane.

Li dora min kom bike temamê qîz û bûkên bajarê Mixribiyane.

Gişkî bêjin: "Wa zewaca van bide!" û ji me re bikin pir duane.

Wê bên: "Ku qeder bû, bila wa be, bûk û zava pîroz bin ji
 xwediyane!"

Memî got: "Zalim, li çêkirina bajarê we yê şewitî û li van zikakan û
 ewcane.

Li van kaş û nevalên di dorê de, li van çol û çîyan û meslewane!

Ku meriv bû hevalê jinan, her gav westê were ber dest û çavan e.

Min ji te tiştêkî piçûk xwest, te ji nihi de berê min da dawîya îş,
 nizanîm ku min bicerbînî bi derewane.

Min ji te re digot: "Hele, kuçe hêzar û carîkê hilde ji ser eniya gewr
 û her du çavane,

Were tasek av bi dest bin de, belkî pê vemire arê di kezeba min û
 hinavane

Gava Xwedê kire qeder, emê herin, tuyê bibî bûk û ez zavane."

Stig Wikander, *Weşanxana Orfeus, Antolojiya Tekstên Kurdî*

MEMÊ ALAN DESTANİ⁵

(...)

Zîn dedi: "Yaralî gönlüm sızlayıp durmakta ah ah ey Mem,
 Erkeklerin sözüne kulak vermiyorsun sen ki madem.

Bilir misin öteden beri biz kadınlara,

Eksik bir kaburga kemiği gibi bakmıştır dünya âlem,

Nitekim derler "kadın yüzkarasıdır ana babasının"

Hadi ver elini elime ve kaçır beni,

Al beni atın olan Bozê Rewan'ın terkesine,

Gidelim senin ülken olan Mağribiler kentine,

Ulaşalım güvenebileceğimiz o yerlere,

Dedikodulardan kurtulalım, bırakarak arkamızda,

Böylece hem birilerinden zarar görme korkumuz,

Hem de bizim zarar verme ihtimalimiz başkalarına,

Söz konusu bile olmaz varırsak senin diyarına,

⁵ Destana Memê Alan'ın Türkçe çevirisidir.

Varırsak senin diyarına ne hoş bir dalgalanma olur!
Bir söz dolaşacak büyük-küçük herkeste dilden dile,
Diyecekler o zaman: "Memê Alan gelmiş gördünüz mü?
Tam da padişahlara layık bir armağanla dönmüş,
Cizîra Botan ülkesinden bir kız getirmiş ki,
Zînê Zêdan'mış adı, öyle diyorlar."
Canından çok sevdiğin kardeşin Bengîn gelecek,
Ve Mağripliler kentinin bütün kızları-gelinleri saracak etrafımı,
Hepsi dua edecekler evliliğimizin tamamlanması için,
Diyecekler; "kader açılırsa böyle güzel açılmalı işte,
Gelin de, damat da kutlu olsun sahiplerine!"
Mem dedi: "Zalim, yanasıca şehriniz Cizre'nin yapısı;
Sokakları, dik bayırları, sağda-solda karşılaşılın dereleri,
Ovaları, dağları bir tuhaf!
Ki bir kadınla karşılıklı sevgili olunca burada,
Kişi yorgun düşer her zaman el altında, gözaltında,
Ben sana küçük bir dileğimi aktardım,
Sense şimdiden olacakların en sonundan dem vuruyorsun,
Yoksa yalanlarla beni mi deniyorsun, bilmem ki...
Benim dediğim şuydu: "Yanına bir nedime al, çık sokağa,
Çarşaf giy, beyaz alnın ve her iki güzel gözün görünmesin,
Tanınmadan gel bir tas su ver bana,
Kim bilir, belki içimdeki yangınların yetişir imdadına,
Allah yazmışsa zaten olacak olan odur, dediğin gibi, o saat,
Birlikte gideriz, sen gelin olursun, bense damat..."

1. Memê Alan'ın ve Zînê Zêdan'ın toplumsal konumlarını söyleyiniz.
2. Destanda, kadınların ezilmişliğine ilişkin kısımları bulunuz.
Gelenekte kadına biçilen rol Zin'in dilinden nasıl aktarılmıştır?
3. Destanın orijinal metnindeki tüm dizelerin sonunda, önemli bir ahenk unsuru olarak aynı kafiye kullanılmıştır. Bu durumun dinleyiciler ve destanı icra eden dengbêjler üzerinde ne gibi olumlu etkileri olmuştur, tartışınız.

İNCELEME

SIYABEND Û XECÊ DESTANI HAKKINDA

1991 yılında sinemaya da çekilmiş olan Siyabend û Xecê, Süphan Dağı ile özdeşleşmiş bir destandır. Kimi yörelerde Siyabend için Sîh Ehmedê Silivî ismi kullanılır. Xecê isminin ise Hatice isminin Kürtçede kısaltılmış biçimi olduğu ileri sürülmüştür.

Destanın başkahramanı Siyabend, Silîva köyünün muhtarının yeğenidir. Babası ve annesi kendisi henüz iki yaşında iken ölen

Siyabend, amcasının yanında büyür; ama on üç yaşına geldiğinde köyün çocuklarını kümeslerden tavuk ve yumurta çalmaya zorlayarak köylüleri tedirgin eder. Muhtar olan amcası onu evinden kovunca köyün çıkışındaki çöplükte kendisine derme çatma bir baraka yapan Siyabend, bir gün bir ağaca yıldırım çarptığını görür. Yarılan ağaca yaklaştığında yıldırımın halen ağaçta saplanmış bir biçimde durduğunu görür ve onu söküp demircilere götürür, kendisine iki silah yaptırır. Daha sonra Xecê adlı güzeller güzeli kızı görür görmez âşık olur. Tüm aşk efsanelerinde olduğu gibi Siyabend ve Xecê'nin de kavuşmalarına engel olan birileri vardır. Onu ailesinden kaçıtır. Bu sırada Xecê'nin yedi kardeşi ile savaşı. Sevgilisi ile geldiği Süphan dağında, yaraladığı bir koç onu uçuruma atar. Sevgilisinin uçuruma düştüğünü gören Xecê de kendisini aynı yerden aşağıya atar.

Kimi Kürt folklor araştırmacıları, Mem û Zîn mesnevisinden sonra ikinci olarak bu destanın ünlendiğini söylerler. Siyabend û Xecê destanı, ayrıntılar bakımından çok zengin bir destandır. Bu destanda en farklı olan ise ana kahramanın kusursuz bir insan olmaması, onun da kötülük yapmasıdır. Siyabend yaptığı kötülükler kadar iyilik de yapıp günahlarla sevapları başa baş getirmeye çalışır. Örneğin, bir kadının malını çalar; fakat sonra gider çocuklarını besler.

b. SIYABEND û XECÊ

(...)

Xecê dibêje:

— Siyabend, bila ez bibim qurbana te,
Ji bilê muhbeta te, tu tiştek di dilê min de tunîne,
Bes, ezê ji te re bibêjim, min diwazdeh heb pezkovî îro bi çavên
xwe dîtine,
Yek bizin bû, yanzdeh heb nêrî ne,
Yekî kinik î girover di nav wan de bû, qiloçên wî duwazdeh şaxî ne,
Li deh nêriyan xistin, ji ser bizinê, vedigerîne,
Kenê min hat, min got, eynî mîna Siyabendê min ê Silivî, xwediyê tîr
û kevanê zivîn e.

Siyabend got:

— Xecê ez ewqasî li dinyayê geriyame,
Min kesî fêris û pehlewana, weke xwe, nedîne,
Tu nêriyê pezkoviyan dikî weke min, tu bi çavên xwe bibîne,
Ew nêrî îşev li ku be, ezê serê wî jê bikim, goştê wî ji me re bikim
şîv e,
Tu Siyabendê xwe bi çavên xwe bibîne.

Siyabend şekala xwe dike pêyên xwe, radihêje tîr û kevanê zivîn e.
Berê xwe dide rêça pezkoviyan û dilezîne,
Ha li vir, weha li wir, xwe bi her diwazdeh pezkoviyan digihîne,
Pezkovî diçêrin, haya wan ji nêçîrvanê wan tunîne,
Siyabend bala xwe dayê, ku ew nêriyê kinik û girover, qiloçên wî
diwazdeh şaxî ne,
Ew û bizin ji xwe re tenê sekinîne.
Siyabend tîr û kevan hazir kir, berda nêrî, li kêleka rastê da,
Di kêleka çepê de tîra xwe dertîne.
Pezkovî pê re pê re kir orîn e,
Hevalên wî reviyên, laşê wî li wir dimîne,
Siyabend çû ser sekinî, bi lingê wî girt û dikişîne,
Wî, bi serê Sîpanê Xelatê, zinarekî bilind ve dirijîne,
Dibêje, karwanî bila bi rê de bibuhirin, xwîna vî heywanî, bi çavên
xwe bibîne.
Siyabend pêyê xwe danî ser qiloçê wî, ku stuyê wî biqurifîne.
Laşê wî germ e, pê re pê re xwe vediweşîne,
Qiloçê pezkovî dikeve ranê Siyabend, wî li ser serî bi Sîpanê Xelatê,
Çil metroyan bilindahî dixîne,
Bi ser kema belalûkê ve dixîne,
Kema belalûkê li piştê wî dikeve, di singê wî de dertîne.

Siyabend got:

— Wey felekê, çiqasî îro li min bû xayîn e!
(...)

Reşo Zilan, Serdar Roşan, *Destanên Kurdî*

SIYABEND ÎLE XECÊ⁶

(...)

Xecê dedi:

— Kurbanın olayım Siyabend, seni sevmekten başka şey yok içimde,
Bak ne anlatacağım; bugün on iki yaban koyunu gördüm gözlerimle,
Biri koyun, diğer on bir tanesi koçtular,
İçlerinde bir koç vardı; kısa ama capcanlı, iri yarı,
Kocaman boynuzlarında tam on iki boğum sıralı,
Bir koyun yüzünden on koçu karşısına aldı, vurup kovdu onları,
Bu durum, bana olan aşkımdan, senin birçok yığidi karşına almanı
andırırdı,

6 Siyabend û Xecê'nin Türkçe çevirisidir.

Gülesim geldi ve dedim ki kendi kendime:

Aynen sevgilim Siyabend gibi gümüş renginde okları ve yayı var.

Siyabend dedi:

— Xecê ben nice yerler gezdim gördüm de

Görmedim benim gibi yiğit ve pehlivan olanını yeryüzünde

O koçu bana benzettin ya, şimdi gözlerinle göreceksin

Her nerede olursa olsun yakalayıp akşam yemeği yapacağım ikimize
Sevgilini kendi gözlerinle gör.

Siyabend ayakkabılarını giyip, gümüş renkli yayını ve ak takımını aldı

Hızlı hızlı yaban koyunlarının peşine düştü

Şurada mı yoksa burada mı diye bu on iki hayvanlık sürüyü aradı

Yaban koyunlarıysa avcılarından habersiz otlanıyorlardı

Siyabend baktı ki kısa boylu, canlı, iri yarı

Ve boynuzları on iki boğumlu olan koç

Sürünün tek koyunuyla birlikte bir kenardaydılar

Siyabend okunu yaya yerleştirdi ve gerip koçun üstüne fırlattı

Hayvanın sağ yanından giren ok çıktı sol tarafından

Sağa sola yalpalayarak böğürmeye başladı koç

Kaçıştı dört bir yana diğer hayvanlar onu öylece bırakarak

Siyabend gelip koçun başında durdu

Sonra onu bacağından tutup sürüklemeye koyuldu

Yol kenarında yüksek bir kayaya kadar çekti

Bu yüksek kayanın üstüne boşaltacaktı hayvanın kanını

Ki gelip geçen kervancılar kendi gözleriyle görsünler diye

Nitekim hayvanın boynunu bükmek için ayaklarıyla boynuzuna
bastırdı

Yaralı bedeni henüz sıcaktı koçun, arada bir çırpınıyordu da

Derken birden bire boynuzlarıyla Siyabend'in uyluğuna vurunca

Süphan'ın tepesindeki o kayadan kırk metre aşağı düşürdü onu

Bir kızılıcak ağacına çakılı kaldı Siyabend'in gövdesi

Siyabend dedi:

— Ah felek, bugün bana ne kadar hain davrandın!

(...)

1. Süphan Dağı nerededir, haritadan bulup gösteriniz.

2. Destandaki koç ile destanın başkahramanı Siyabend arasında
Xecê'nin gözünden nasıl bir benzerlik kurulmuştur?

KERR û KULİK DESTANI HAKKINDA

Kürtlerde yiğitliğin yüceltilmesinin, savaş aletlerinin ve atlara bağlılığın örnek bir destanı olan Kerr û Kulik, iki kardeşin yaptığı kahramanlıkları anlatır. **Kerr Kürtçe’de sağır, Kulik (Kulek) ise aksak, topal** anlamlarına gelir.

Destanın giriş kısmı düz, sonraki kısımları manzumdur. Giriş kısmı, klasik destan formuna uygun olarak özetleyici bir aktarım diline sahiptir. Destanda kahramanlık aşkı, yiğitlik ispatı sınırsız bir hırsa bürünür, yapılan savaşların mantıklı bir sebebi yoktur, esas sebep yiğitliğin ortaya konmasından ibarettir. Tüm klasik destanlarda olduğu gibi Kerr û Kulik destanında da anlatıcının coşması için epik bir anlatım, mübalağalı betimlemeler bolca bulunur. Yine dinleyici, kahramanla özdeşleşerek metinden haz alır.

Bir Kürt köyünde yaşayan Silêman, köyün sahibi olan akrabası Amer ağaya küserek tavrı alır ve bir Arap aşiret reisi olan Hesê Dûdê’ye gider. Bir süre orada kalan Silêman, Hesê Dûdê’nin kızı Werdê ile evlenir. Birkaç yıl sonra ikiz erkek çocukları olur. Birinin adını Kerr, diğersinin adını Kulik koyarlar. Bu iki çocuk büyüdükçe aşiretin diğer çocuklarını rahatsız etmeye başlarlar. Öyle ki aşiret, sürekli bu çocukları dedeleri olan aşiret reisi Hesê Dûdê’ye şikâyet etmeye başlar. Silêman, çareyi tekrar kendi köyüne dönmekte bulur. Köy ağası Amer, onu iyi karşılar, köyde kendine bir ev yapması için ona yer gösterir. Silêman köye yerleştikten iki yıl sonra ölür.

Arap aşireti reisi olan Hesê Dûdê’nin o yörede nam salmış olan Bilêcan adında bir atı vardır. Amer ağa, Bilêcan’a göz koymuştur. Onu elde edebilmek için çevresine haber salar, büyük çadırını köyün girişine kurdurur, insanları çağırıp ağırlar, onlara kahve ikram eder. Kızı Gulçîn’in elinden kahve fincanını alacak kişinin Bilêcan’ı alıp getirmesi gerektiğini, bu durumda kızını ona vereceğini söyler. Kulik, fincanı Gulçîn’in elinden alarak Bilêcan’ı Arap aşiret reisi olan dedesinden zorla getirmeye aday olur. Kardeşi Kerr, Kulik’i vazgeçirmeye çabalar, onun yerine kendisi gitmek ister ama Kulik, bir Kürt atasözü ile kararının kesin olduğunu bildirir: "Bexê çê timî para ber kêrê ye." (İyi bir erkek kuzunun payına bıçak düşer) diyerek reddeder onu.

Kulik annesi Werdê’den kararını gizlemeye çalışır; ama o, durumu sezmekte gecikmez. Kulik’in kararlı olduğunu görünce ona öğütler verir. Werdê, babası Hesenê Dûdê’nin yedi oğlu olduğunu, Kulik’in dayıları olan bu yedi kardeşin aşiret savaşlarında ne denli kahraman olduklarını destansı betimlemelerle anlatır. Kulik yola

düşer, uzun maceralardan sonra Bilêcan'ı kaçıırır, şan ve şeref adına ısrarla karşılaşmak istediği yedi kardeşten birini Habur Irmağı kenarında öldürür; ama diğer altı kardeş onu bacağından yaralarlar. (Belki de destanda Kulik adı, bundan dolayı ona yakıştırılmıştır.) Bu sırada kardeşi Kerr imdada yetişerek altı dayısını öldürür ve Kulik'i alıp köye döner. Kulik kısa bir süre sonra ölür, Kerr, Gulçin Hanım ile evlenir.

c. DESTANA KERR Ê KULIK

(...)

Bavo, serê sibê buye,

Kulik li çemê Xabûrê li ser kaniyê peya buye,

Bala xwe daye bûkek ji wê de tê ye

Got:

—Xwişkê, tu xwişk û birayê axiretê!

Bûkê got:

— Tu çi pirsan ji me dikî?

Got:

— Bilêcana erebê Gêsî çi nişanî ye?

Got:

— Çil kihêl in, kefena Bilêcanê cuda ye

Lingê wî kilîtkirî ye,

Kilîta wî di bin doşeka qîza mîr de ye

Rojê carekê vedike, dide destê cariyê ye,

Tasa zîv li desta ye.

Gava çil kehêl hatin ser kanî, av vexwarin, çûn,

Kulik bala xwe da destê cariyeyê ye,

Tasa zîvîn di dest de ye.

Got:

— Tasek bi wê tasê ji me re av bide.

Cariye got:

— Heramo, de wê de here,

Ji xwe tasa hanê layiqî devê te ye!

Tasa hanê ancax Bilêcan tê de av vexwe,

Lawê mîr sîwar dibe ji xwe re kêf û seyrangê ye.

Wê gavê Kulik ji kerb û hêrsa çok li piştta cariyê xistiye,

Sê saet li cariyê tamam buye,

Bilêcan ji destê wê standiye.

Liko got:

— Kulo, de were, em herin, te Bilêcan standiye.

Kulik got:

— Liko, lawo, tu dîn î, min Bilêcan standiye, çi şeref kiriye?

Sibêroj apê Emer Axa dê bibêje:

— Gur ku gur e, xwe diavê kendalan,

Yek bi yek gîskan ji kerîyan digire

(...)

Reşo Zilan, Serdar Roşan, *Destanên Kurdî*

KERR ÎLE KULIK DESTANI'

(...)

Efendime söyleyeyim, sabahın seher vakti olmuş

Kulik, Habur ırmağı kenarında çeşme başında inmiş atından

Bir de bakmış ki ne görsün,

Bir gelin gelmiyor mu öteden beri?

Hemen ona seslenmiş:

—Dünya ahiret bacımsın...

Gelin kısa kesmiş:

—Ne istiyorsun?

— Gêşî Araplarında bulunan Bilêcan adlı atı nasıl ayırt ederiz?

Gelin dedi:

— Kırk küheylan arasında onun durumu özeldir.

Ayakları kilitlidir.

Anahtarı, bey kızının döşegi altında saklanır.

Günde bir kez kilidi açarlar ve Bilêcan'ı cariyenin birine teslim ederler.

Cariyenin elinde gümüş tas vardır.

Kırk küheylan çeşme başına gelip de su içip gittiğinde Kulik cariyenin elindeki gümüş tasa dikkat kesildi.

— O tasta bize su versene, dedi.

Cariye onu aşağılayarak konuştu:

— Hadi oradan pis herif, yürü git,

Bu gümüş tasa layık mısın sen?

Bu güzelim tasta ancak Bilêcan su içebilir.

Sonra beyin oğlu onu çayırdaki zevkle koşturur.

Gururu kırılıp çok sinirlenen Kulik, o öfkeyle sırtına bir tekme

indirince cariyeye üç saat baygın yattı. Kulik, Bilêcan'ı onun elinden aldı.

Hizmetkârı olan Liko, ona dedi:

7 Destana Kerr û Kulik'ın Türkçe çevirisidir.

— Haydi Kulik gidelim, nasılsa Bilêcan'ı aldın.
 — Dur bakalım, dedi Kulik, deli misin sen Liko?
 Bilêcan'ı aldın da şerefle, kahramanca mı aldın sanki?
 Yarın bir gün atı kendisine götüreceğimiz amcam Emer Ağa demez mi?
 Kurt bir hayvan olduğu halde kayalıktan saldırıp teker teker bütün
 sürüyü telef eder...
 (...)

1. Habur ırmağı nerededir, haritada bulunuz.
2. Kerr ve Kulik adlı kahramanların davranışlarında erdem var mıdır?
3. Destanlarda zaman akışı hızlıdır. Kerr û Kulik destanında zaman akışındaki hıza bir örnek veriniz.
4. Kulik, Bilêcan'ı cariyeden aldığı halde neden geri dönmüyor?
5. Destanda Bilêcan adlı at nasıl anlatılmıştır, diğer atlardan farkı nedir?
6. Siyabend û Xecê destanı ile Kerr û Kulik destanı arasındaki benzerlikleri bulunuz.

İNCELEME

DİMDİM DESTANI HAKKINDA

Dımdım destanı, 17. yüzyılın başlarında (1608–1610) İran Kürdistan'ında gerçekleşmiş olan uzun bir kuşatma savaşını anlatır. İran tarihinde geçen bilgiye göre de Bradost Kürtlerinin hanı olan Emîr Xan (Xano), İran Safevi şahı I. Abbas'tan izin alarak İran Kürdistan'ında Mergever bölgesinde, Urmiye Gölü'nün yakınında bir dağ zirvesine Dımdım adlı bir kale yaptırır. Ancak İran şahı, Kürt hanının nüfuzunu artırmasından sakınarak kaleyi tahrip etmesini ister. Buna karşı çıkan hanın kalesi (Dımdım), şahın beyleri tarafından yönetilen kalabalık ordularca kuşatılır. Yıllarca süren kuşatmadan sonra kale düşer.

Xanê Çengzêrîn (Altın Kollu Han) da denen Dımdım destanının değişik bölgelerde birçok farklı anlatımı vardır; ama genel çizgileri birbiriyle örtüşmekte, tarihsel olaylarla da desteklenmektedir. Bu yüzden destanın giriş bölümü şöyledir:

Destan, güzel destan

Altın Kollu Han'ın destanı

Gerçektir

Uydurma değil

Bundan dört yüz yıl önce Kürt halkının sömürüye karşı verdiği mücadeleyi anlatan Dımdım destanı, halkın hafızasında özenle korunmuş, kulaktan kulağa aktarılarak zenginleşmiştir.

d. DESTANA DIMDIM

(...)

Vako xan cêma bûne
Bîst û duwazde tamam bûne
Ber Dimdimê wetrax bûne

"Erê Xano tu Kurmanc î
Tu qebûl ke vî tacî
Heke na, tu ber topê min armanc î"

"Ez tacê te qebûl nakim
Ez heft nehlet li babê te dikim
Kirmanciyê bênaw nakim"

"Vê carê gerê topan e
Topa bavên kelê xana
Kelê xana bikin wêrane"

Dimdim berekî kop e
Wê têne bi tîfing û top e
Wakû baranê dilop e

Dimdim berekî midauwir
Wê têne bi kuling û tawir
Toz li ber ezmana bûwe ewir

Dimdim berekî di avê de
Pênsed topa bi carek lêda
Berî ji berek nekir zêde

(...)

Ordixanê Celîl, *Kürt Kahramanlık Destanı Dimdim*

DIMDIM DESTANI⁸

(...)

Bütün hanlar bir araya gelince,
Otuz iki oldular,
Dimdim'in etrafını çevirdiler.

(Dedi Şah:) "Ey Han! Sen ki Kurmanc'sın,
Kabul et bu tacı,
Kabul etmezsen toplarına nişan tahtası olacaksın."

(Cevap verdi han:) "Tacını kabul etmem senin.
Yedi kere lanetlerim babanı senin!
Ben Kurmancları şerefsiz yapmam."

8 Destana Dimdim'in Türkçe çevirisidir.

(Şah dedi:) "Şimdi iş toplara kaldı,
Ateş edin toprakla hanların kalesine!
Viran eyleyin kalesini hanların!"

Dımdım, yuvarlak bir kayadır:
Külünklerle ve kazmalarla yürüyorlar üstüne
Bir bulut kaplıyor gökyüzünü.

Dımdım, suda bir taşır:
Beş yüz top aynı anda isabet ediyor
Hiçbir taş kıılmıdamadı yerinden.
(...)

1. Dımdım kalesi, destana göre nasıl bir kaledir?
2. Kalenin kuşatılması nasıl anlatılıyor?
3. Kuşatmada savaş başlamadan önce İran şahı, Kürt hanına nasıl bir teklif getiriyor?

İNCELEME

EVDALÊ ZEYNIKÊ DESTANI HAKKINDA

Arif Sevinç, *Evdalê Zeynikê*

Evdalê Zeynikê, sözlü Kürt edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan bir dengbêjdir. Onun söylediği ya da onun üzerine söylenen birçok dengbêj anlatısı vardır.

Evdal, Ağrı'nın Tutak ilçesine bağlı Cemalverdi Köyü'nde doğdu. Doğum yılı tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1800'lü yılların başında doğduğu tahmin ediliyor. Sürmeli Mehmed Paşa'nın divanının dengbêjliğini yapmıştır. Dengbêj Gulê ile bir **civat**'ta (aşıkların atışma yaptıkları meclis, topluluk) atışıp onu mağlup eder ve sonra onunla evlenir. Atışıp mağlup ettiği ünlü dengbêjlerden biri de Şêx Silê'dir. Sonra görme yeteneğini yitirip civatlara katılamaz duruma gelir. Yoksul düşüp, oğlu Temo ile köy köy dolaşarak dilencilik yapmıştır.

Serhat bölgesinin (Kuzeydoğu Anadolu'nun Kürtçe ifadesi) birçok yerini gezer. Ömrünün son yıllarında İranlı bir doktor gözlerini tedavi eder ve yeniden görmeye başlar. Kendisinin yaptığı birçok stran olduğu belirtilmektedir. Ancak günümüzde çoğu unutulmuştur. 1913 yılında Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Qanciyan Köyü'nde yaşamını yitirmiştir.

(*Antolojiya Dengbêjan*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

e. EVDALÊ ZEYNIKÊ

Evdal digo; Temo lawo dilê min ê hînehîn e
Lewma ku alîkî dilê min bi kul e, yek bi qotik e, yek bi keder e, serê
dilê min tev birîn e

Mala felekê xira be çavê bavê te kor e, çavê min nabîne
Mêrê begler ji berê de bext û îtibara wan tunîne
Min digo; qey gava li Evdalê Zeynê, bavê Temo, dengbêjê oda
Surmeli Memed Paşa,

Teyrê ser milê ser qîz û bûka, sîwarê gogerçîn e
Bibe pêşîrtengî temami malê xwe di ber min de bide, min digo; qey
di çava de tiştekin nîn e
Roja ku ji meriv re xirab were ji xeynî Xwedayê meriv pê ve kesekî
meriv tunîne

Evdal digo; Temo lawo tu lezke bilezîne, tu sendeliyê ji bawê xwe
re bine, li nawa hewşê deyne, bavê xwe li ser bide rûniştinê, piştâ
bavê xwe bide dara tiyê ne
Bavê te nola dem û dewranê berê belkî dîsa bavê te yê binuhrîne
Belkî Mehmed Surmeli Paşa min bibe li ser hekîm û dixtora bigerîne

Xwedê çavê bavê te rehet bike, mirad û meqsedê min û Gula Ecem biqedîne

Temo lez dike dilezîne, sendelyê ji bavê xwe re datîne, bavê wî nola dem û dewranê berê gencîtiya xwe bi bîra xwe tîne, dengê xwe berdide, quling rabûne ji binê beriyê, berê dane welatê Serhedê dikin qîrîn û wîrîne

Pêşîvângê qulinga pêşiyê li qulinga digre, dengê qulinga dibire, qulinga li hev û dinê difetilîne

Bang dike paşîvângê qulinga, dibê vê sewta xerîb sewta kê ye Paşîvângê qulinga dibê qey tu nas nakî eviya sewta Evdalê Zeynê, bavê Temo, dengbêjê oda Sürmeli Mehmed Paşa, teyrê ser milê qîz û bûka, şairê ruyê dinyayê, siwarê Gogerçîn e

Wê gavê quling bi sê dangan li Evdal dikin qîrîne

Dibê Evdal halê te çiye, ya çi nîn e

Evdal dibê quling tu halê min dibînî çavê min kor bûye, çavê min nabîne

Quling dibê Evdal xema mexwe emrê Xalîqê alemê rebil alemîn e

Quling dibê Evdal min xewnkî di xewa xwe de diye, min dî ez di xewê de pir bilind rabûm, ez di nava lewhê mehfûz re derbas bûm, ez ketim şûna sûretê qedera, min dî qedera te û Gula Ecem tê de nivîsî ye (...)

Antolojiya Dengbêjan, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü

EVDALE ZEYNIKÊ⁹

(Aşağıdaki kesitte Evdal'ın oğluna seslenişi ve bu sese karşılık veren turnalarla konuşması verilmiştir.)

Evdal der ki Temo, oğul gönlüm söylenmektedir.

Çünkü bir yanı yaralıdır, bir yanı elemlidir, bir yanı kederlidir; gönlümün başı hep beladadır.

Ah feleğin evi yıkılsın Temo, babanın gözleri kör, görmüyorum ki! Eskiden beri bey olanlara güven olmaz.

Ben zannederdim ki Evdalê Zeynikê, Sürmeli Mehmed Paşa'nın divanının dengbêji, genç kızların ve gelinlerin omuzlarındaki kartal, Gogerçîn adlı atın süvarisi, bir gün dara düşecek olsa, bey onun uğruna bütün malını verir. Anladım ki insanın başı dara düştüğünde Allah'tan başka kimse sahip çıkmaz ona.

⁹ Evdalê Zeynikê'nin Türkçe çevirisidir.

Evdal der ki Temo, oğul bir sandalye kap da getiriver babana, beni avluya oturt ve sırtımı dut ağacına ver. Yine eski zamanlarda olduğu gibi stran söyleyeceğim. Belki Sürmeli Mehmed Paşa duyar da beni doktorlara götürüp baktırır. Temo, Allah inşallah babanın gözlerini iyi eder ve inşallah Acem kızı Gulê'ye kavuşurum.

Temo aceleyle koşup babasına sandalye getiriyor ve avlunun ortasına oturan Evdal başlıyor gençliğinde olduğu gibi sesini yükseltip söylemeye... Bu arada turna katarları Serhad ülkesine doğru kanatlanmış, bağrışa çağrışa sıra sıra uçuyorlar. Öndeki turna öteki turnaları susturup en arkadaki turnaya sorar; bu ses kimin sesi diye. Arkadaki turna "tanımadın mı, bu Evdalê Zeynikê, Temo'nun babası, Sürmeli Mehmed Paşa'nın divanının dengbêji, genç kızların ve gelinlerin omuzlarındaki kartal, yeryüzünün şairi, Gogerçin adlı atın süvarisi...

Bunun üzerine turnalar üç ayrı perdeden Evdal'a ses verirler Öndeki turna der ki; Evdal ne var ne yok, ne durumdasın?

Evdal der; işte halimi görüyorsun, gözlerim kör oldu, göremiyorum.

Turna der ki; Evdal, sıkma canını, sonuçta bu durum, âlemleri yaratan Allah'ın kaderi, neylersin.

Ve devam etti turna; Evdal bir rüya gördüm uyumda, o kadar yükseğe uçuyordum ki kaderin yazılı olduğu "levh-i mahfuz"un ortasından geçiyordum, gördüm ki senle sevgilin Acem kızı Gulê'nin kaderi birlikte yazılmışlar.

(...)

1. Dengbêj Marûf'un Evdalê Zeynikê adlı şarkısını sınıfta dinleyiniz.
2. Evdal'ın yaşadığı hayal kırıklığı hangi durumdan kaynaklanıyor?
3. Anlatıdaki davranışlarına bakılırsa Temo nasıl biridir?
4. Eski kültürlerde yüce insanların, ermişlerin hayvanlarla konuşup anlaşabildiğine inanılırdı. Burada da Evdal ile turna başının konuştuğunu görüyoruz. Bu durumu nasıl yorumluyorsunuz?

İNCELEME

DEWRÊŞÊ EVDÎ DESTANI HAKKINDA

Dewrêşê Evdî destanı da, tıpkı Mem û Zîn, Siyabend û Xecê, Tahir û Zahrê, Filîtê Quto, Evdalê Zeynê, Zembîlfiroş, Çetelê Axê, Emê Gozê, Mala Nêsir, Şex Seidê Kal destanları gibi, birçok değişik biçimi olan bir kahramanlık destanıdır. Bu destanların çoğunda olduğu gibi burada da Dewrêş ve Edûl arasında kuvvetli bir aşk vardır. Destanın kök olayının 18. yüzyılda Urfa Viranşehir'de geçtiği sanılmaktadır.

Arif Sevinç, *Derwêşê Evdî û Edûla*

Viranşehir'de Milan aşireti reisi Temir Paşa hüküm sürmektedir. Derwêş ise Şengal bölgesinden gelmiş Êzidî (Yezidi) dinine mensup bir Kürt'tür. Müslüman olan Temir Paşa'nın kızı Edûl ile birbirlerini severler.

Dewrêş, Milan aşiretine yapılan saldırıda öne çıkan bir kahramandır.

Aşağıdaki kesitte anlatılan kısma göre İbrahim Paşa, Milan aşiretine saldırır. Milan aşireti üyeleri, aşiretin ağası olan Temir Paşa'nın yirmi yedi sütunlu çadırında bu saldırıya karşı nasıl bir savunma yapılması gerektiğini görüşürler. Bu sırada yiğit Dewrêş'in babası Evdî de oradadır. Yetmiş beş yaşında olan Evdî, İbrahim Paşa'yı küçümseyerek

konuşunca gülüp ayıplarlar onu. Yaşlılığıyla alay edip Yezidi dinine mensup olmasını alay konusu ederler. Evdî evine dönüp oğlu Dewrêş'e kendisiyle dalga geçtiklerini anlatır. Bunun üzerine Dewrêş çadıra gelir. Bu sırada İbrahim Paşa'nın süvarileri Milan aşiretinin çadırları arasına dalarlar. Herkes korkuyla beklerken Dewrêş dışarı çıkıp kırk süvari öldürür. Büyük bir savunma savaşı başlar.

f. DEWRÊŞÊ EVDÎ

(...)

Wêl egîto dilê min liyan e,
Vana çepkê xwe li hev xistin bi Evdo kenyan e,
Digo: Evdo lawo eslê te Êzîdî ye, pirê Şeytan e,
Emrê te çuye heftê û pêncan e,

(...)

Tu nikarî bi qîz û bûkên Milan re bikî henek û kêf û laqirdiyan e,
Ji wiya re dibên şerê Îbrahîmê Çil Tirkan e,
Ne şerê sawî û sakûlan e...

Evdo rabû ji nava çikalan berê xwe da alî kêşê konan e,
Digo: Dewro lawo tu roviyê bikeve qulan e,
Eger tu pûst î here devê xwe bide ber devê qîzan û bûkan e,
Eger tu mêr î rabe here, berê xwe bide bin konê axayê Milan e,
Were sew sekolê kuçan îro bi extiyarê kalê bavê te kenyan e,
Yar yar... egîto yar...

Wêl egîto dilê min liyan e, wêl liyan e,
Dewrêş radibû ji binê konan e,
Berê xwe dida bin konê axayê Milan e,
(...)

Vana diketin şêwr û mişêwrê giran e,
Bala xwe didane, Îbrahîmê Çil Tirkan diketin nava konan e,
Konê reş ê Erebi didan ber şûran e,
Digirtin Edûlxanê gula nava qîzan û bûkan e,
Davêtin payê çitan û perdan e,
Herçî xorta, simbêl di devê wan de şikyane,
Herçî kala riyê xwe mizdan e,
Dewrêşê Evdî radibû ji hêşê konan e,
Diketin pey siwarê wan e,
Çil siwaran dikuştin ji wan e,
(...)

*Antolojiya Dengbêjan, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve
Turizm Müdürlüğü*

DEWRÊŞÊ EVDÎ¹⁰

(...)

Ah yiğidim yüreğim acıdır,

Onlar ellerini birbirine vurarak güldüler yaşlı Evdî'ye,

Dediler: Ulan Evdo senin aslın Şeytana uyan Yezidilik değil mi?

Yaşın yetmiş beş olmuş daha konuşuyorsun,

(...)

Gelmiş bize anlatıyorsun,

Sen bizim aşiretin kızlarıyla, gelinleriyle bile konuşamazsın,

Söz konusu olan, İbrahim Paşa ile savaştır,

Çoluk çocuk kavgası değil ki...

Evdî kalktı yürüdü kendi çadırına doğru,

Oğluna dedi; Dewrêş, sen tilki gibi deliklere saklanmışsın,

Eğer korkak, boş bir adamsan git kızlarla, gelinlerle söyleş,

Yok, bir yiğitsen git Milan ağasının çadırına,

Orda ayak takımı çoluk çocuk bu yaşlı babana güldüler,

Dost... Ah yiğit dost...

Ah yiğidim gönlüm acıdır, ah acıdır,

Dewrêş şimdi kalkıyordu kendi çadırından,

Gidiyordu Milan ağasının çadırına,

(...)

Bunlar çadırdaki ağır bir tartışmaya tutuşurken,

Duydular ki İbrahim Paşa askerleri saldırıp çadırlar arasına giriyorlardı,

O kara Arap çadırlarını parçalıyorlardı kılıçlarla,

Gül gibi güzel Edûl'u kızlar, gelinler arasından alıyorlardı,

Çitlerin ve perdelerin olduğu hareme atıyorlardı,

Ne kadar delikanlı varsa korkudan suspus oluyordu,

O simsiyah kalın bıyıklarıyla.

Ve tüm aşiret yaşlıları yetiniyordu sakallarını sıvazlamakla,

Dewrêş Evdî kalkıyordu çadırlar tarafından,

Düşüyordu düşman süvarilerin ardına,

Kırk süvari öldürüyordu onlardan...

(...)

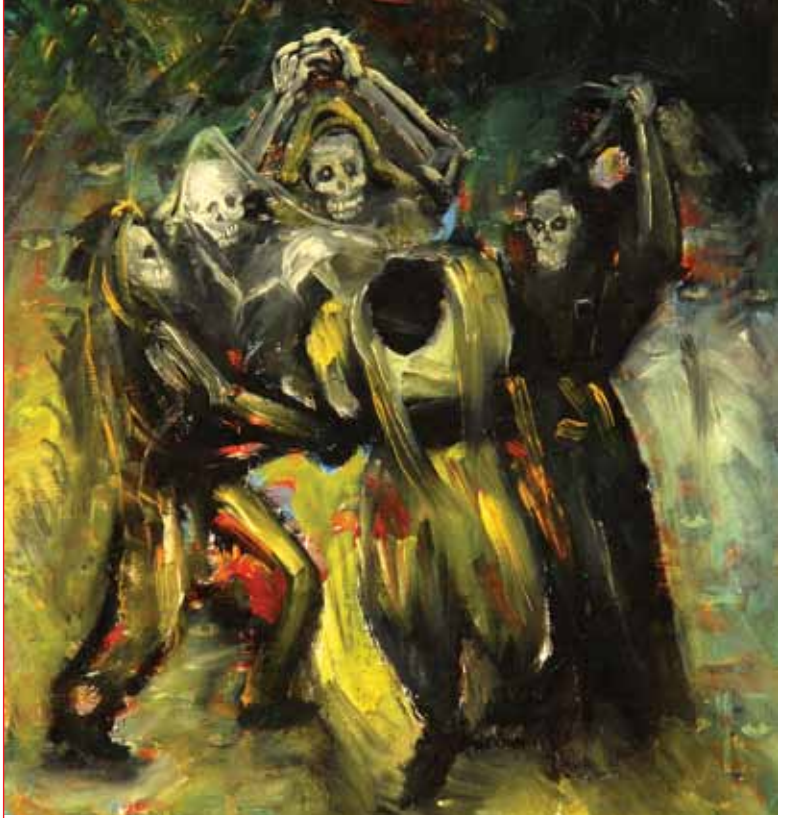
1. Destadaki seslenme ifadelerini çıkarınız. Bu ifadelerin kimler tarafından eklendiğini, asıl metnin konusuyla ilgisinin olup olmadığını söyleyiniz.

¹⁰ Dewrêş Evdî'nin Türkçe çevirisidir.

2. İnançsal, etnik, kültürel, ekonomik vb. farklılıklar, cinsiyet farklılığı insanlar arasında ayrıma yol açıyor mu? Yüzlerce yıl önce yazılmış yukarıdaki destanda bunun örneği var mıdır? Sizce günümüzden de ilgili duruma örnekler verilebilir mi?

İNCELEME

FİLÎTÊ QUTO DESTANI HAKKINDA

Arif Sevinç, *Filîtê Quto*

Filîtê Quto Destanı, Kürtlerin feodal dönem ilişkilerinden ilginç bir kesit sunmaktadır: Emê'nin kervanının geçeceği bölgede ünlenmiş bir kahraman olan Filît, kervanı soymayı kafasına koymuştur. Filît'in annesi Şemê "Kervancılara yazık, onların yolunu kesme" dese de onu durduramaz. Emê kervanının önünün kesildiğini duyunca öfkelenip yeğeni Elî Etmanekî'yi aracı olarak yollar. Yol haracı olarak Filît'e bazı armağanlar vermek istese de onu fikrinden caydıramaz. Filît'in gözü Emê'nin omzundaki ünlü tüfek Bazinbelek'tedir. Bunu duyan yaşlı Emê, Bazinbelek ile ateş edip Filît'i öldürür. Filît'in cesedi başında annesi Şemê'nin yaktığı ağıtla destan biter.

g. FILÎTÊ QUTO

(...)

Apê Emê digo; Elî lawo tu rabe here cem Filîtê Quto berxê Şemê,
 Bê apê min î Emê li te kiriye silav û kilavê Xwedêwo,
 Bibê: Apê min î Emê gotiye "Filîto lawo te mêr kuştibe em bidine te
 xwîna mêrêwo,
 Eger te jin rewandibe em bidine te qelenê jinêwo,
 Neha bi wê yekê qayil nabî were mala me rûne bi erf û edetê dinêwo,
 Heta devê te bigere ez ê bidime te mal ji xiznêwo,
 Neha tu bi wê yekê qayil nabe hêstira pêşî navê wê Hedo ye,
 Hêstira navîn navê wê Xeco ye,
 Bira hedyâ ji xwe re biqetîne bibe xerc û xeraca serê rêwo,
 Em ê karwanî ne bira pêşiya karwanê, me berde çavê sawî û sakûlên
 me li rêwo,
 Ha malxerabo...

Ax heylor heylor heylor...

Heylor heylor heylor heylor...

Elî derhal çuye cem Filîtê Quto,

(...)

Lê belê wextê Elî ji Filîtê Quto ra dibê vê xeberêwo,
 Filît dibê: Elî lawo here cem apê xwe yê Emêwo bê wele Filît gotiye,
 Min mêr nekuştîye ku bide min xwîna mêrêwo,
 Min jin nerewandiye ku bide min qelenê jinêwo,
 Ez qet nayêmin li mala wî rûnanêmin bi erf û edetê dinêwo,
 Le derdê min ne hêstira pêşî, hêstira navî her du dehşikê wî kerêwo,
 Le ji apê xwe yê Emê re bibê, Filît gotiye bira Bazinbeleka milê xwe,
 Ji min re deyne xerc û xeraca serê rêwo ha
 Şem rebeno...

(...)

Le dibên Elî derhal fetilî hatiye cem apê xwe yê Emêwo
 Digo: Apo bi sê qesema Filîtê Quto li me dike dewa Bazinbelekêwo
 Lê belê wextê ji apê Emê ra dibê vê xeberêwo,
 Mûyê canê apê Emê dibin weka şûjin di kulp û qapûta ra dertêwo,
 Derhal diqelêbe barkî loka devêwo,
 Dike kozik û qeretûn xwe davêje berêwo,
 Bi sê denga dike gazî dibê:
 — Filîto lawo. Ew her du hêstirê ku mi dan te ew herêkirina xwîşka te
 bûn.
 Eger tu Bazinbeleka milê min dixwazî, qelenê dayka te ya Şemêwo ha
 Malxirabo...

(...)

Antolojiya Dengbêjan, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Md.

FİLÎTÊ QUTO"

(Aşağıdaki kesitte kervanın yolunu kesen Filîtê Quto ile kervan sahibi Apê Emê arasında aracılık yapan Elî Etmanekî'nin boşa giden çabasını görüyoruz.)

(...)

Emê amca diyordu; oğlum Ali (Elî), kalk Şemê'nin yavrusu Filîtê Quto'nun yanına git,

Ona de ki amcam Emê, sana Allah'ın selamını yolladı,

Anlat amcanın ona şöyle dediğini:

Bak Filît, oğlum, eğer adam öldürdüysen sana diyet parasını biz verelim,

Yok, kız kaçırdıysan başlık parasını biz karşılayalım,

Bunlarla yetinmiyorsan örf ve âdete uyarak buyur gel evimizde otur,

Canının istediği kadar mal mülk vereyim sana hazinemden,

Bununla da yetinmiyorsan öndeki katırın adı Hedô

Ortadaki katırın adı Xeco,

Bunları hediye olarak alsın, yol haracına saysın,

Bizler kervancılarız, yol versin geçelim, çoluk-çocuğumuz bizleri bekler,

Evi yıkılası...

Ah aman aman aman

Aman aman aman aman

Ali hemen kalkıp Filît'in yanına gitti,

(...)

Bunları Filît'e anlattığında,

O dedi ki; Oğlum Ali, amcan Emê ye git de ki;

Vallahi Filit dedi ki; ben adam öldürmedim ki diyet parası versin,

Ben kız kaçırmadım ki başlık paramı karşılansın,

Hiç de örf âdete uyup onun evine varmam,

Benim derdim birer eşek sıpası olan katırlar da değil,

Amcana de ki omzundaki Bazinbelek tüfeği bana bırakıp geçsin,

Ancak onu yol haracına sayabilirim,

Ah zavallı Şemê!

(...)

Derler ki Ali hemen amcası Emê'nin yanına döndü,

Dedi; vallahi amca, Filît bizim şu Bazinbelek tüfeğine göz dikmiş,

Fakat bunu amcasına söyler söylemez,

ii Filîtê Quto'nun Türkçe çevirisidir.

Amcası Emê'nın tüyleri diken diken oldu,
Ve adeta bir çuvaldız gibi çıktı kaputundan,
O hızla bir devenin yükünü deviriverdi yere,
Ardına mevzilenip seslendi:

— Bak oğlum Filît,

Sana önerdiğim o iki katır senin kız kardeşinin gelinlik yüklerini
taşıdılar,

Eğer elimdeki Bazinbelek tüfeğini istiyorsan bil ki,

Annen Şemê'nin başlık parasıdır o,

Evi yıkılası...

(...)

1. Filît yanlıştta ısrar etmeden önce kimler onu uyarıyor? Filît'in söz dinlememesinin sebebi nedir?
2. Silahlar konuşmadan önce Emê Amca, kervanın yolunu kesen Filît'i çatışmadan vazgeçirmek için ona neler öneriyor?
3. Bölümler arasında "Ax heylor heylor heylor... / Heylor heylor heylor heylor..." gibi tekrarların bulunması, anlatının müzikalitesine nasıl bir etkide bulunmuştur?
4. Anlatıdaki kişileri çıkarıp iyiler ve kötüler olarak ikiye ayırınız. İnsanları nelere bağlı olarak yargılayıp sınıflandırdığınızı tartışınız.
5. Filît'in acıklı sonu sizi üzdü mü? Siz olsaydınız Filît'e nasıl bir nasihat verirdiniz, arkadaşlarınıza anlatınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıda noktalarla boş bırakılmış yerlere anlamca uygun kelimeler yazınız.
  - Kürt edebiyatındaki.....Türk edebiyatındaki uzun havalara benzer.
  - Destan Batı medeniyetlerinde ..... şeklinde adlandırılırken, Doğu medeniyetlerinde ..... diye adlandırılır.
  - Halk hikâyelerinin başlarında söylenen tekerlemelere Kürt halk edebiyatında bazen ....., dengbêjlerin karşılıklı atıştıkları tekerlemelere ise ..... adı verilir.
2. Aşağıdaki cümlelerin sonuna bilgiler doğruysa (D), yanlışsa (Y) işareti koyunuz.
  - Kürt destanlarının anlatıldıkları bölgeden bölgeye, anlatıcıları olan dengbêjden dengbêje farklılıklar göstermesinin nedeni yazılı olmayışdır. ( )
  - Dünya destanlarında olduğu gibi Kürt destanlarında da biçimsel olarak hem manzum, hem de mensur özellikler görülür. ( )
  - Destanlarda kahramanlar, tarihte yeri olan kişilerdir; ama anlatı metinleri, ağızdan ağza yayıldıkça, farklılaştıkları için tarihsel birer metin olmaktan çıkarak destan sayılırlar. ( )
  - Dengbêjler de Türk halk edebiyatındaki saz aşıkları gibi destanların, halk hikâyelerinin, ilahilerin, mesnevilerin icracılarıdır. Bugün giderek yok olan bu gelenekte, genellikle köyden köye dolaşarak, hayatlarını söyledikleri destanlar, klamlar, ilahiler, mesneviler sayesinde kazanan insanlardır. ( )
3. Sözlü edebiyat türlerinin şiirsel oluş nedenlerini yazınız.
4. Destanların oluşum süreçleri hakkında bilgi veriniz. Bu süreçler günümüzde de gerçekleşebilir mi? Niçin?

ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerin hangisinde verilenlerin tümü yapma destanlardır?

- A. Çılgın Orlando-Odyseia-Ramayana
- B. Mahabharata-Oğuz Kağan-İlyada
- C. Kaybolmuş Cennet-Henriade- Çılgın Orlando
- D. İlyada-Şehnâme-İlahi Komedy
- E. İlahi Komedy- Oğuz Kağan-Kalevela

2. Yunan mitolojisindeki en güçlü kahramandır. Bu kahramanın, doğduğu günden itibaren tanrısal bir kuvvete sahip olduğuna, daha bebekken yılanları öldürdüğüne, canavarlarla savaşıp onları alt ettiğine inanılır.

Yukarıdaki parçada tanıtılan mitolojik karakter kimdir?

- A. Herakles   B.Hektor   C.Atlas   D.Akhilleus   E. Zeus

3. Aşağıdakilerin hangisinde verilenlerin tümü doğal destandır?

- A. Kaybolmuş Cennet- Henriade-Kurtarılmış Kudüs
- B. Nibelungen-Odyseia- Henriade
- C. Çılgın Orlando- Ramayana-Henriade
- D. Oğuz Kağan- Şehnâme- İlyada
- E. Odyseia- Mahabharata- Kaybolmuş Cennet

4. Aşağıdakilerden hangisi sözlü Kürt edebiyatının özelliklerinden değildir?

- A. İki eyleyeni vardır: icracı ve dinleyici, icracı ve dinleyici arasında canlı iletişim vardır.
- B. Dinleyicinin duygusal olarak olayla ve kahramanla özdeşleşmesi (mimesis) esastır, hazzı yaratan budur.
- C. Üreten yalnız değildir.
- D. Eleştirme, yeniden okuma vs. gibi amaçlarla anlatının başına geri dönmek mümkün değildir.
- E. Anlatıcının ses, jest ve mimiklere nadiren başvurduğu gözlenir.

5. Aşağıdakilerden hangisi sözlü ifadenin yazılı ifadeye göre avantajlarından biri sayılmaz?
- A. Muhatap bellidir.
  - B. Ses tonu, jest ve mimik gibi unsurlar vardır.
  - C. Muhatabın durumuna göre konuşmada değişiklikler yapılabilir.
  - D. Sözcükleri seçerken düşünme fırsatı söz konusudur.
  - E. Konuşmacı, maddi-manevi varlığıyla muhatabın karşısındadır.
6. Yar sana
Çağlar sular yarsana
Çünkü Ferhat'ım dersin
Bulunmaz mı yar sana?
- Bu dizelerde hangi söz sanatları vardır?**
- A. Hüsn-i talil–tecahül-i arif
  - B. Mecaz-ı mürsel–kinaye
  - C. Telmih–teşhis
  - D. Cinaz–telmih
  - E. İstifham–teşbih
7. Aşağıdakilerden hangisi bir Kürt destanı değildir?
- A. Zembîlfiroş
  - B. Ramayana
  - C. Ristemê Zal
  - D. Binefşa Narîn
  - E. Stî û Ferxî
8. Aşağıdakilerden hangisi dengbejlere verilen isimlerden biri değildir?
- A. Govent
  - B. Âşık
  - C. Begzade
  - D. Mitrib
  - E. Gewende

9. Kara gözler, kara gözler
Kararmış kara gözler
Gemim deryada kaldı
Yelkenim kara gözler

Yukarıdaki mani, aşağıdaki hangi mani türüdür?

- A. Ayaklı mani
B. Cinaslı mani
C. Yedekli mani
D. Düz mani
E. Artık mani
10. Şiirde ve nesirde aynı veya benzer ünsüzlerin tekrarıyla elde edilen ahenge ne ad verilir?
A. Kafiye
B. Aliterasyon
C. Asonans
D. Redif
E. Nakarat
11. Aşağıdaki destanlardan hangisinin olay örgüsü Süphan Dağı'nda sonlanır?
A. Dewreş u Edule
B. Filîtê Quto
C. Siyabend û Xecê
D. Destana Memê Alan
E. Destana Dimdim
12. Aşağıdakilerden hangisi Kürt destanlarının ortaya çıkış nedeni değildir?
A. Savaşlar
B. İnanç farklılıkları
C. Kadın kurnazlıkları
D. Kahramanlıklar
E. Aşiretler arası husumetler
13. Sözlü edebiyat türlerinin şiirsel ve pek çoğunun ezgisel olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
A. O dönemde henüz metin türü keşfedilmemişti.
B. Halk, daha çok şiir türünü benimsiyordu.
C. Şiir okumak daha fazla itibar kazandırıyordu.
D. Ezberlenmesi ve nesilden nesile aktarımı daha kolaydı.
E. Saz ve sözün uyumu daha estetik karşılanıyordu.

14. Aşağıdaki sözlü edebiyat için verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A. Manilerin ilk iki dizesi doldurma dizedir, asıl söylenilmek istenilen son iki dizeye hazırlık için söylenir.
- B. Tekerlemelerin söyleniş amacı, bir anlamı olmasından ziyade dile ifade kıvraklığı ve çabukluğu kazandırmasıdır.
- C. Kürt sözlü edebiyat eserleri daha çok dil araştırmaları için 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl'ın başlarında toplanmıştır.
- D. Sözlü kültürün icracısı olan dengbêjler, milletin hafızasını aktaran bellek konumundaydılar. Toplumsal hayatta da gerekli olan bilgiyi dağıtan ve aktaran konumunda olup, sosyal ve siyasi ihtiyaca göre tiplere ayrılarak kültürün yayılımı ve sürekliliğini sağlama noktasında işlevler üstlenmişlerdir.
- E. Manzum olan; ölçülü, uyaklı atasözlerinin, düz olanlardan daha yeni olduğu kabul edilir.

15. İlyada adlı destanda Paris, Menelaos'un karısı Helena'yı Troya'ya kaçırır; iki ordu arasında bazen teke tek vuruşma yapılır.

Aşağıdaki dizeler bir vuruşma sırasında söylenmiştir.

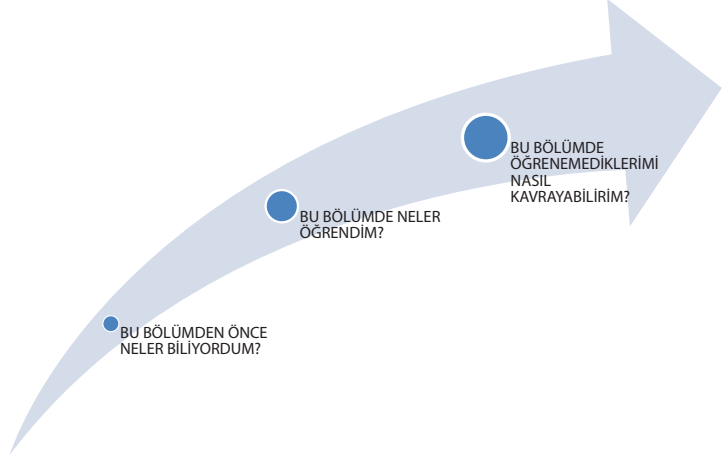
"Kendisini dostça konuklayana kötülük edemesin

Bundan böyle doğacak insanlar arasında hiç kimse." (Homeros, İlyada)

Bu sözler kim tarafından, niçin söylenmiştir?

- A. Troyalılar, Akhalılarla savaşmak için söylemişlerdir.
- B. Paris, Menelaos'a konuk olduğu için söylenmiştir.
- C. Menelaos, Hektor ile vuruşmak için söylemiştir.
- D. Menelaos, karısı Helena'yı kaçıran Paris'ten öcünü almak için söylemiştir.
- E. Paris kaçtığı için söylenmiştir.

ÖZ DEĞERLENDİRME ŞEMASI

BU BÖLÜMDEN ÖNCE NELER BİLİYORDUM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE NELER ÖĞRENDİM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE ÖĞRENDİKLERİM BENDE ŞU DEĞİŞİMLERİ YARATTI:

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

Kürt Edebiyatı

B. Yazılı Kürt Edebiyatı

I. Klasik Kürt Edebiyatı

a. XI-XII. YÜZYILLARDA İSLAMİYET VE KÜRT KÜLTÜRÜ

- İslamiyet Öncesi Kürt Edebiyatı ve Kültürü
- İslamiyet Etkisinde Oluşan Kürtçe Edebi Metinler

b. KLASİK KÜRT EDEBİYATININ İLKLERİ

- El Dînewerî
- Îbn Xelîkan
- Baba Tahirê Hemedanî
- Elî Herîrî

c. KÜRT MEDRESELERİ

- İslami Dönemde Medreselerde Kürt Edebiyatı
- Kürt Medreselerinde Eğitim, Yaşam ve Edebi Üretim

d. KÜRTÇE EDEBİ METİNLERDE İŞLENEN KONULAR

- Klasik Kürt Edebiyatında Tasavvuf
- Klasik Kürt Edebiyatında Coşku ve Heyecan
- Klasik Kürt Edebiyatında Milli Unsurlar

e. XIV-XIX. YÜZYILLAR ARASINDA YAŞAYAN KLASİK KÜRT EDEBİYATÇILAR

- Melayê Cizîrî (1570-1640)
- Feqiyê Teyran (1590-1660)
- Melayê Batê (1417-1491)
- Ehmedê Xanî (1651-1706)

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

A. XI-XII. YÜZYILLARDA İSLAMİYET VE KÜRT KÜLTÜRÜ

1. İSLAMİYET ÖNCESİ KÜRT EDEBİYATI VE KÜLTÜRÜ

HAZIRLIK

1. Bir ulusun değerlerinin oluşmasında kültürün rolü nedir? Sizce kültür dışında hangi olgular ulusların değerlerinin oluşmasında etkilidir, araştırınız.
2. Bir ulusun, edebiyatının oluşmasında dini inanışlar ne derecede önemlidir? Dünya edebiyatlarını da kapsayacak bir araştırma yapınız.

İNCELEME

İSLAMİYET VE EDEBİYAT

İSLAMİYET ÖNCESİ KÜRT ŞİİRİ

BI HEVRE

Xwazdî ez tu hevre bin
Bi hevre herin xorînê

Wer dî bihêrin kotra bin
Bang dîn bi hevre narînê

Dwînî kotra hêra bûm
Awaz ji cîr dixwînê

BİRLİKTE

Birlikte geçen günleri özlüyorum
Hele sabah çıkıp gidişimizi

Seninle dağlara çıkar, dolaşırdık
Birlikte söyledik türkülerimizi

Ben o dağların ruhundan öğrenmiştim
Ta yürekten, candan, içli söylemeyi

Fîrabîl û beyaban	Hem dağlarda, hem kırlarda, hem sahralarda
Hawar ji dest evînê	El aman, medet aşkın elinden yani
Ez tu watu yek dil wîn	İkimiz tam da tek bir gönül olmuşken
Hêzan cwadî wînê	Sonbahar gelip böyle, ayırdı bizi
Vêra pêkra hifne wîn	Ancak birlikte olunca küflenmez aşk
Bircînê ya binvînê	Ya bağır bir ses ver, ya da uyu hadi.
Şiir: Borazboz Türkçeye çeviren: Selim Temo	

İSLAMİYET SONRASI KÜRT ŞİİRİ

DİL JÎ MÎN BÎR	ALDI AKLIMI BENDEN
Şox û şengê zuhre rengê,	Güzel ve neşeli, zühre renkli
Dil ji min bir, dil ji min.	Aldı aklımı benden aldı aklımı
Awirên heybet pilingê,	Heybetli kaplan bakışları
Dil ji min bir, dil ji min.	Aldı aklımı benden aldı aklımı
Wê şepalê miskî xalê,	O narin ve yorgun kaküllü
Dêm durê, gerden şemalê,	Cevher dudaklı, gerdan parlak
Cebheta biskan sema lê,	Zülûfleri alnında oynak
Dil ji min bir, dil ji min.	Aldı aklımı benden aldı aklımı
Zulf û xalan, nûn û dalan	Zülûf ile kakül, göz ile ebru
Wan ji min dil bir bi talan	Onlar aldı aklımı benden
Goşeyê qewsê hîlalan	Ayın on dördü gibi parlayan
Dil ji min bir, dil ji min.	Aldı aklımı benden aldı aklımı
Dêm nederê bo ebîrê,	O neşeli emsalsız bakışlı
Xemrî yû gîs û herîrê,	Giysileri narin ipekli
Sîne kir amancê tîrê,	Göğsümü oklara siper eden
Dil ji min bir, dil ji min.	Aldı aklımı benden aldı aklımı

Şiir: Melayê Cizîrî Türkçeye çeviren: Zeynel Abidin Zinar

1. Yukarıda verilen her iki şiiri inceleyerek şiirlerdeki benzer ve farklı imgelerin neler olduğunu söyleyiniz.
2. Sizce, yukarıdaki iki şiir arasında dönemlerin kültürel ve edebi özelliklerinden kaynaklanan ne gibi farklar vardır?
3. Birçok edebiyat araştırmacısı ve Kürt dilbilimci okuduğunuz metinlerin Kürtçesi ile günümüzde konuşulan Kürtçe arasında benzer sözcükler olduğunu belirtiyor. Bunun nedeni sizce nedir? Görüşlerinizi birkaç cümle ile yazınız.

ETKİNLİK 1

- ▶ Dini inanışlarını değiştiren başka ulusların da edebiyatlarında değişiklikler olmuş mudur, farklı kaynaklardan araştırarak derlediğiniz bilgileri sınıfta okuyunuz, önemli gördüğünüz cümleleri tahtaya yazınız.

ETKİNLİK 2

- ▶ Çok beğendiğiniz bir portre ya da resme bakarak betimleme ağırlıklı bir kompozisyon ya da şiir yazınız ve bu çalışmanızı sınıf panosuna asınız.

ETKİNLİK 3

- ▶ Eski Kürt ve Türk inanışlarından günümüze kadar gelen ve bugün batıl inanış dediğimiz öğeleri bularak sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

ETKİNLİK 4

- ▶ Geçmişten günümüze kadar bütün ulusların inanışlarına göre kutsal saydıkları hayvanları gösteren bir şema oluşturunuz ve bu şemayı sınıfta herkesin görebileceği bir yere asınız.

ANLAMA VE YORUMLAMA

1. Aşağıda, İslamiyet öncesi Kürt şiirini, bugünkü Aleviliğin kökeni olarak ifade eden, Yaresanilik'ten yola çıkarak yorumlayan, "Kadın ve Erkek Yaresan / Alevi Şair ve Âşıklar" metninden bir bölüm verilmiştir. Bu metinden hareketle, İslamiyet öncesi dönemde, Kürt kültür ve edebiyatında, Yaresaniliğin etkileri hakkında neler öğrendiğinizi söyleyiniz?

KADIN VE ERKEK YARESAN / ALEVİ ŞAİRLER VE ÂŞIKLAR

...

Bugün, Kürt şiirinde, Balulî Dana'yı izleyerek sonraki yüzyıllara sarkan onlarca erkek ve kadın Yaresan şairi ve âşığı bilinmektedir. Bu erkek şair ve âşıklar, Kürtçenin yanı sıra Fars, Türk, Rus ve Romen dillerine de yansıyan ve dinsel bir makam olan "**Babe/Baba**" unvanıyla anılmaktadırlar. Bilindiği gibi "**Bab**" Alevilikte de "**Kapı**" anlamında bir kutsallık ifade etmekte ve **Kalenderilik**, **Haydarilik**, **Bektaşilik**te dini unvan olarak kullanılmaktadır. Anadolu'daki ilk Alevi önderlerinin **Baba İlyas**, **Baba İshak** gibi şahsiyetler olduğu ve bunların önyak olduğu XIII. yüzyıl isyanının da **Babaî Hareketi** olarak adlandırıldığı unutulmamalıdır.

Kürt kökenli olup, Osmanlıca, Farsça ve Arapça gibi üç dilde önemli divanları bulunan Alevi edebiyatının en büyük temsilcilerinden büyük divan şairi **Fuzulî** gibi önemli temsilciler, eserlerinde yazı dili olarak Kürtçeyi kullanmadıkları için burada anılmamaktadır.

X-XI. yüzyıllarda yaşamış olan **Baba Tahir Uryan**, ünlü İranlı şair **Ömer Hayyam**, Türk şairleri **Yunus Emre** ile **Mevlana** bu dönemin düşünce babası ve şiir öncüsü konumundadırlar. Zaten, **Baba Tahir Uryan**, "**Kürtler'in Ömer Hayyam'ı**" olarak da nitelendirilmektedir. Onlara önderlik yapmasına ve adına Balkanlar'da bile dergâhlar bulunmasına rağmen, bu büyük filozof-şairin, Türk tasavvuf edebiyatında adı bile anılmamaktadır.

Yaresan/Alevi edebiyatında yer alan kadın şairler de, bu inancın ve kültürün kutsal kişilikleri arasındadırlar. Bunlardan XIII. yüzyılın ortalarından XIV. yüzyılın başlarına kadar yaşamış olan **Xatun Dayrakî Razbar**'ın, **Ehl-i Hak** dininde Hakk'ın tecellilerinden biri kabul edilen ve bazı yönleriyle **Hacı Bektaş-ı Veli** ile benzeştirilen **Sultan İshak'ın (Sultan Sohak)** annesi olduğu söylenmektedir. Bilindiği gibi, günümüzde **Razbar** adıyla bir **Ehl-i Hak Müzik Topluluğu** bulunmaktadır.

Aslında, İslami öğretilere bağlı Kürt topluluklarıyla, Alevilik, Ehl-i Hak ve Yezidilik gibi öğretilere bağlı Kürt toplulukları arasında kadının konumu açısından belirgin farklar bulunmaktadır. Bunu, İslamiyet'ten önceki Kürt toplumu ile İslamiyet'ten sonraki Kürt toplumunu karşılaştırdığımızda da rahatlıkla görmekteyiz.

Sözgelimi, Kürtlerin geçmişte bağlı bulunduğu **Zerdüştlük** düşüncesi ile onun güçlü ve yenilikçi devamı niteliğindeki **Mazdekçilik**

öğretilerinde, kadın-erkek eşitliğini esas alan bir anlayış vardır; hatta **Mazdek** öldürüldükten sonra karısı **Hurreme**, onun yerine geçerek düşüncelerini yaymaya devam etmiş, peşine takılanlara **Hurremdin** adı verilmiştir. Hurremdinliler, İran-Kürdistan-Mezopotamya bölgelerinde geniş alanlara dağılarak bu öğretiyi yaymıştır. Bugünkü Alevilik, Ehl-i Haklık ve Yezidilik'e damgasını vuran birçok düşünce, kaynağını, onun kuramcısı ve isim anası olduğu **Hurremilik**'ten almıştır.

Kızılbaş/Alevi, Ehl-i Hak ve Yezidî Kürt topluluklarında, dini töre ve törenler kadın ve erkeklerle birlikte yapılır. Alevi ve Ehl-i Hak gibi "**melek kültü**"¹²ne bağlı topluluklarda, kadının önemli bir rolü vardır. Bu öğretilerde, toplumu yönettiğine inanılan **Kırklar Meclisi**'nin (Çihiltan) 40 üyesinden 17'si kadındır. Öte yandan, XX. yüzyıl başlarında faaliyet gösteren dini lider **Nimetullah Ceyhunabadi**'nin beraberindeki 1145 süfînin yaklaşık 500'ü kadın olduğu gibi, **Ehl-i Hak** (Yarsanizm) dininin kutsal metinlerinden bazıları da **Mama Nergiz Şahrazurî** gibi kadınlar tarafından yazılmıştır.

Yaresan Aleviliği'nin kadın dini önderleri ve âşıkları olarak nitelendirdiğimiz yukarıdaki kadın sanatçılardan **Celale Xanıma Loristanî**, **Ruhan Xanıma Loristanî**, **Lıza Xanım**, **Xatun Dayrakî Razbar**, **Xatûn Zerbanûya Derzyanî** gibilerinin, eserlerini dergâh ve cemhanelerde saz eşliğinde icra ettikleri bilinmektedir. Elimizde, tümünden örnekler bulunmakla birlikte, yalnızca XI. yüzyıl âşık şairlerinden **Lıza Xanım**'dan, Yarsanizm'den Aleviliğe geçişi gösteren ve iki öğretide de gizliliği esas alan bir dörtlülük sözlerini sonlandırayım.

Heyder nazkêş,	Ey halden anlayan Haydar,
Heyder nazkêş	ey Haydar
Ne hîzur şapame ne niyer we pêş	Ne huzurum kaldı, ne takat, ne fer
Qebaley sirên bikere endêş	Öğretiyi düşün, o en gizli sır
Ba neza nopêş bêgane û xwêş	Asla anlamamalı kayıtsız cahiller

Mehmet Bayrak, Alevilik-Kürdoloji-Türkoloji Yazıları

12 Melek Kültü: Yaşayan kutsal kişiliklere melek sıfatının verildiği inançlar için kullanılan genel bir kavramdır. Örneğin Ehli-Haq, Alevilik gibi inançlarda 12 İmam'ın kutsal kişiliklerinin anlatılmasında ya da Hristiyanlıkta 12 Havari'ye dönük olarak yapılan tanımlamalarda, bu kutsal kişiliklerin melek olduğu ifade edilir.

Ahuramazda

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

DİĞER KADIN VE ERKEK YARESAN/ALEVİ ŞAİRLER VE ÂŞIKLAR:

Babe/Baba unvanlı olup elimizde eserleri bulunan erkek şair ve âşıklarla yaşadıkları dönemler:

VIII.- IX. yüzyılda; **Babe Raxê Hemzanî**, **Babe Hatemê Loristanî**, **Babe Lorey Loristanî**, **Babe Nicumê Loristanî**, **Babe Recebê Loristanî**, **Baba Serhengî Dewdanî** (935-1007), **Baba Tahirê Uryan** (938? –1010/1020?), **Evdilsemedê Babek** (972-1019);

Babe Gerçekê Hewramî (X. yy), **Babe Sirincê Kelatî** (X. yy), **Pîr Şalyar** (1006- 1098), **Elî Herîrî** (1010-1078), **Şa Xweşinê Loristanî** (1016-1077), **Şêx Adî** (1073-1162), **Babe Nawsî Caf** (1084-1161), **Abidînî Caf** (1320-1394), **Baba Yadîgar** (1359-1480), **Qirmizî- Şaweys Qûlî** (1407-1514), **Alî Qelender** (1434-1484), **Seyîd Ekabîrî Xamoşî** (1440-1493), **Babe Celîlî Dewdanî** (1578-1560).

Aynı dönemde yaşamış ve eserlerini sazla terennüm etmiş kadın şair ve âşıkları ise şöyle sıralayabiliriz:

Celale Xanima Loristanî (985- XI. yy), **Dayê Tewrêza Hewramî** (X-XI. yy), **Rihan Xanima Loristanî** (XI. yy), **Liza Xanim** (XI. yy), **Xatû Mey Zerd** (XI. yy), **Dayê Xezana Serketî** (XI. yy), **Fatime Loreya Goranî** (XI. yy), **Yay Hebibeya Arezurî** (1282-1348), **Nazdar Xatûna Şîrazî** (XIII. yy- 1363), **Xatûn Dayrakî Razbar** (XIII. yy- 1345), **Nergîz Xanima Şarezûrî** (1301- XIV. yy), **Xatun Zerbanûya Derzyanî** (XIV. yy- 1440), **Semen Xanima Devdanî** (XVII. yy).

İSLAMİYET ÖNCESİ KÜRT KÜLTÜRÜ

İslamiyet'in doğuşundan bir müddet sonra İslam orduları İran egemenliğindeki topraklardan başlayarak Irak üzerinden Harran'a kadar yayılmaya başladılar. İslam orduları 637 yılında Dicle yakınındaki Qadisiye kentini Sasaniler'den alarak Cizre'den Harran'a geçtiler, oradan da Diyarbakır'a kadar uzanan Medya ülkesine giden yollardaki kapıları İslamiyet'e araladılar. İranlıların bu yenilgisi sonrasında Arap orduları Dicle boyundan kuzeye doğru yürüyerek Harran'a kadar girdiler, içlere yayılarak neredeyse tüm Kürt kentlerini, bazen savaşla bazen de İslamiyet'i gönüllü benimseyen kentlilerin rızasıyla ele geçirdiler.

İslamiyet öncesi dönemde, Kürtlerin büyük bölümü **Zerdüştlük** inancına bağlıydı. Milattan Önce 600'lü yıllarda Zerdüş'tün öğretisi altında kendine özgü bir kültür oluşturan Kürtler, edebi üretimlerinde de bu kültürün izlerini sergilediler.

Zend-Avesta, ya da **Avesta**, Zerdüş't inancının kutsal kitabı olarak bilinir. Zerdüştlük bölgesel bir dindir ve kurucusu da **Zerdüş't Peygamber**'dir. Bazı kaynaklarda milattan 600 yıl önce Ari halkların yaşadığı bölgede gelişen Zerdüş't inancının kutsal kitabı Avesta'nın Zerdüş't Peygamber tarafından yazıldığı belirtilir. Ari halk kavramı Hint-Avrupa dillerini kullanan kavimler için kullanılır. Hindistan'dan Batı Avrupa'ya kadar uzanan bu bölgedeki halklar, Ari ırk teorisine göre tek bir ırk olarak kabul edilir.

Dört kutsal kitap ile Zerdüş't inancının kutsal kitabı Avesta arasında büyük benzerlikler vardır. Zerdüş't Peygamber'in felsefesi, insan kaynaklıdır. Kötülüğe karşı iyiliği, karanlığa karşı aydınlığı, şiddete karşı barışı savunan Zerdüş't, tüm inananlarına da fakirliğin ortadan kalkması için çaba göstermelerini vasiyet eder.

Zerdüş'tün insan temelli vasiyeti ile kendi kültürünün temellerini atan Kürtler, Zerdüş't inancının zayıflamasıyla Yezidiliği, ardından da Müslümanlığı benimselerler. İslamiyet'in benimsenmesi, aynı zamanda Kürt edebiyatının sözlü gelenekten yazılı metinlere geçişinin de başlangıcıdır.

İslamiyet'in Kürtler arasında yayılmasından önce, günümüze ulaşmış yazılı Kürtçe metinlere sahip değiliz. İslamiyet öncesi dönemden kalan yazılı ilk ve tek metne, 1950 yılında İngiliz arkeologlar tarafından yapılan bir kazıda rastlanılır. İran'ın Hewreman kentinde arkeologlar tarafından bulunan ve bugün Londra'da muhafaza edilen lahitte **Borazboz** adlı bir Kürt'ün "Bi Hevre" adlı bir şiiri vardır. Borazboz, Hewreman Kürtlerindendir. Hakkında çok şey bilinmemektedir. Nerede yaşamış, kimdir, kiminle evlidir bilinmiyor; ancak bilinen bir

şey vardır ki Borazboz, eşine olan sevgisini Kürtçe ifade eden ve bunu da mezar taşına yazdıran ilk şairdir.

1. Kürtler, İslamiyet'i neden ve nasıl kabul etmişlerdir?
2. Eski Kürt ve Türk inanışlarını araştırarak bunların insanların yaşayışlarını değiştirip değiştirmediğini söyleyiniz.
3. Ölen eşinin ardından şiir yazan başka şairler var mıdır? Bu şairlerin şiirlerini araştırınız ve sınıfta paylaşınız.

İSLAMİYETİN KÜRT KÜLTÜRÜNE VE EDEBİYATINA ETKİLERİ

İslamiyet, bölge halkları arasında olduğu gibi Kürtler arasında da giderek etkin olmaya ve halkın ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamına nüfuz etmeye başlar. Kürt medreselerinin kurulması ve giderek yaygınlaşması İslamiyet'in Kürtler arasında yaygınlaşmasının, en önemli etkisi olarak değerlendirilir.

Medrese, Arapça kökenli bir sözcük olup Kürtçede de, Arapça aslına uygun olarak sınıf ya da dersane anlamındadır. Kürtlerin ilk medreseyi ne zaman kurdukları ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte, İslamiyet'in Hz. Ömer döneminden sonra Kürtler tarafından kabul edilmesine paralel olarak, İslam dininin öğrenilmesi amacıyla, Kürtlerin kendi medreselerinde eğitim gördükleri bilinir. Kürtler de diğer Müslüman Ortadoğu halkları gibi, akademik ve dini eğitimlerini medreselerde sürdürürler.

Medreselerin ilk döneminde, edebiyat ve bilim alanında yapılan çalışmalar vardır. Kürt medreseleri açısından ise X. ve XI. yüzyıllara kadar Ebu Henife El Dînewerî ile Ebu Muslîm Horasanî dışında neredeyse farklı bir isme rastlanılmaz. Arapça, ilk dönem Kürt medreselerinin edebi ve bilimsel üretimlerinde de ağırlıklı dildir. El Dînewerî'nin ve Ebu Muslîm Horasanî'nin üretimlerinde Kürtlerle ilgili bölümler olsa da elimizde mevcut olanların dilinin Kürtçe olmadığı, eğer Kürtçe eserleri varsa da bunların günümüze ulaşmadığı bazı araştırmalarda belirtilir. Kürtçe, Selahaddînî Eyubî döneminden sonra, medrese eğitiminin ayrılmaz bir parçasına dönüşür.

1. Ebu Henife El Dînewerî VI. yüzyılda birçok eser kaleme alan bir Kürt bilim insanıdır. El Dînewerî'nin eserleri arasında kendisinin Kürt olduğunu ifade eden ve Kürtlerle ilgili olan eserler var iken Kürtçe eserlerine rastlayamıyoruz. Kürtçe eserlerinin günümüze ulaşmamış olması da ihtimal dâhilindedir. Sizce, El Dînewerî'nin Kürtçe eseri var mıdır? Varsa bu eserler niçin günümüze ulaşmamıştır, araştırınız.
2. Her edebiyatçı, kendi diliyle eser vermeli midir? Bunun yazara, dönemine, okurlarına ne gibi faydaları olabilir, söyleyiniz.

2. İSLAMİYET ETKİSİNDE OLUŞAN KÜRTÇE EDEBİ METİNLER

HAZIRLIK

1. İslamiyet'in doğuşu ve yayılışı hakkında neler biliyorsunuz?
2. İslamiyet'i sonradan kabul eden uluslar hangileridir, araştırınız.
3. İnanışlarını değiştiren ulusların edebiyat ve dillerinde de değişiklikler olur mu, araştırınız.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

Nevin Güngör Reşan, *Baba Tahir Hemedani*

BABA TAHÎRÊ HEMEDANÎ (938-1010):

İran'ın Hemedan kentindendir. Kürtçe'nin Lurî lehçesiyle şiirler yazmıştır. Yazılı şiirin öncülerinden biri olarak da kabul edilir. Kaynaklarda gerçek hayatıyla ilgili bilgilerden çok söylencelere rastlanır. **Dörtlük** (Çarîn/Rubai) ustaları olarak bilinen Ömer Hayyam ve Mevlana Celadettin Rumi'den önce yaşayan Hemedanî, birçoğu Peygamber'e methiye biçiminde yazılmış çok sayıda dörtlüğün de sahibidir.

İNCELEME

Me ger şîr û piling î, ey dil, ey dil
Eger destem resed xûnet birîcem
Bîwînem ta çi reng î, ey dil, ey dil
Dilem zar û hezîn e, çun nê naleme?

Wicûdem ateşîn e,
çun nê naleme?
Be mû waçen kî çun û çend nalî?
Çu mergem der kemîn e,
çun nê naleme?
Be mu dayim be ceng î,
ey dil, ey dil

Bir aslan gibisin, ey deli gönül
Savaşta bir cengaversin, ey deli gönül
Yiğit düşmüş tuzağa, nasıl acı çekmem?
Bakarım kanın ne renk, ey deli gönül

Gönlü yaralı, kederliyim,
nasıl acı çekmem?
Ateş gibi yanarım, nasıl acı çekmem?
Sorarlar benden,
nedir acının nedeni?
Eğer yeterse gücüm
keserim damarını

Baba Tahîrê Hemedanî, *Rubailer*

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

Ahmet Yesevi

AHMET YESEVİ (1093-1166):

Yeseviliğin esaslarını belirleyen Ahmet Yesevi, Buhara ve Semerkant'ta Şeyh Yusuf Hemedani'nin yanında eğitimini tamamlamıştır. Ahmet Yesevi, **Divan-ı Hikmet** adıyla yüzyıllar sonra derlenen hikmetleri aracılığıyla Türklere İslam'ı kolaylaştırarak benimsetmiştir. Yesevi, İslam inancını, Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile uygun biçimde sentezleme yolunu seçmiştir. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen, eserlerini hep Türkçe yazmıştır.

ESKİ TÜRKÇE

Eyâ dostlar kulak salıng
aydugumga
Ol sebebdiñ altmış üçte
kirdim yirge
Mi'rac üzre hak Mustafa
ruhum kördi
Ol sebebdiñ altmış üçte
kirdim yirge
(...)
Ferzendim dip hak Mustafâ
kıldı kelâm
Andın songra barca ervah
birdi selâm
Rahmet-derya tolup taş dip
yitti peyâm
Ne sebebdiñ altmış üçde
kirdim yirge

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİ

Ey dostlar, kulak verin
dediğime!
Ne sebepten altmış üçte
girdim yere?
Mustafa Mirac'a yükseldi hakkı
görmek üzere.
O sebepten altmış üçte
girdim yere.
(...)
Oğlum deyip Hak Mustafa
söze başladı,
Ondan sonra bütün ruhlar
selam verdi,
Rahmet denizi dolup taş,
diye haber ulaştı,
O sebepten altmış üçte
girdim yere.

Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*

1. Sizce, her iki şiir farklı dilde yazılmış olmasına rağmen aralarında benzerlikler var mıdır? Varsa nedenlerini söyleyiniz.
2. Baba Tahîrê Hemedanî ile Ahmet Yesevi'nin yaşam öykülerinde birbirine benzer ve farklı yönler nelerdir, yazınız.
3. Baba Tahîrê Hemedanî ile Ahmet Yesevi eserlerinde hangi temalara daha çok yer vermişlerdir, yazınız.

ETKİNLİK 1

ETKİNLİK 2

- Kürtçe yazılan klasik eserlerin önemli bir çoğunluğu, İslamiyet'in Kürtler tarafından kabul edilmesinden sonra yazılmıştır. Bunun nedeni sizce ne olabilir? Tartışınız.
- İslamiyet'in kabulünden sonra medreselerin Kürtler arasında da yaygınlaşmasının yazılı Kürt edebiyatının gelişmesine katkısı olmuş mudur? Tartışınız.

Nevin Güngör Reşan,
Eli Hariri

Têt / Gelir

Be can menzilgehê mîr in telebkarî ke sultan têt / Can ile mirin
konağıdır, istekte bulun, sultan gelir

Be mizgînî beşaret bit ke mîhman canê canan têt / Müjdeli haber ile
gönlü rahat çünkü misafiri cani canan gelir

Ke mîhman canê canan e, le ser cavê me mîhman e / Çünkü misafir
cani canandır, yeri baş göz üstünerdir

Be mala cumleê xan e ke şahê cumleê xan têt / O ki tüm mülklerin
sahibidir, gelen o mülklerin şahıdır

Were ey şahidê şêrîn ji eşqa te dil êxsîr in / Gel ey mükemmel şahit,
aşkından gönüller esirdir

Dilê mehzûn kefarete bêt ke êm şeb taze mihman têt / Üzgün
gönüllerin kefareti olsun, bu gece yeni misafir gelir

Şiir: Elî Herîrî Türkçeye çeviren: Zeynel Abidîn Zinar

Elî Herîrî

1. Herîrî, Kurmanci lehçesinin bilinen ilk şairidir. Elî Herîrî'nin Têt şiirinde kullandığı temalar, ağırlıkla dürüstlük ve uzlaşma üzerinedir. Elî Herîrî'nin dürüstlük ve uzlaşma önem vermesinin nedenlerini araştırarak ulaştığınız sonuçları arkadaşlarınızla tartışınız.
2. Elî Herîrî'nin doğduğu ve yaşadığı yer ile ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Bazı kaynaklarda Elî Herîrî'nin Irak'ın Herîr bölgesinde yaşadığı ifade edilirken, bazılarında Hakkari'nin Herîr köyünde yaşadığı belirtiliyor. Bu bilgi farklılığına yol açan nedenleri araştırarak bulduğunuz sonuçları defterinize yazınız.
3. Rus araştırmacı Aleksander Jaba, Elî Herîrî'yi ilk Kürt şairi olarak kabul eder. Kürt kültür, dil ve edebiyatına yönelik araştırmaların, ağırlıkla XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yabancı araştırmacılar tarafından incelenmesinin nedeni sizce ne olabilir, araştırınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıda noktalarla boş bırakılmış yerlere anlamca uygun kelimeler yazınız.
  - Kürt kökenli olup, Osmanlıca, Farsça ve Arapça gibi üç dilde önemli divanları bulunan Alevi edebiyatının en büyük temsilcilerinden büyük divan şairi.....'dir.
  - Ömer Hayyam, Mevlana Celadettin Rumi ve Hemedanî, birçoğu Peygamber'e methiye biçiminde yazılmış çok sayıda..... sahibidir.
  - Baba Tahirê Hemedanî Kürtçe'nin..... lehçesiyle şiirler yazdı.
  - Rus araştırmacı Aleksander Jaba.....'yi ilk Kürt şairi olarak kabul eder.
2. Aşağıdaki cümlelerin sonuna bilgiler doğruysa (D), yanlışsa (Y) işareti koyunuz.
  - "Bab" Alevilikte de "Kapı" anlamında bir kutsallık ifade etmekte ve Kalenderilik, Haydarilik, Bektaşilikte dini unvan olmaktadır. ( )
  - Baba Tahirê Hemedanî ile Ahmet Yesevi'nin yaşam öykülerinde birbirine benzer tarafların olmasının nedeni aynı devirde yaşamış olmalarıdır. ( )
  - Farsça, ilk dönem Kürt medreselerinin edebi ve bilimsel üretimlerinde de ağırlıklı dildir. ( )
  - Dört kutsal kitap ile Zerdüş inancının kutsal kitabı Avesta arasında benzerlikler vardır. ( )
  - Zerdüş düşüncesi ile onun güçlü ve yenilikçi devamı niteliğindeki Mazdekçilik öğretilerinde, kadın-erkek eşitliğini esas alan bir anlayış vardır. ( )
3. İslamiyet öncesi ve sonrası Kürt şiirinde konu ve tema benzerliklerini liste şeklinde yazınız.
4. Kürt medreselerinde verilen derslerle günümüz üniversitelerinde verilen dersler benzerlik gösteriyor mu, karşılaştırarak bu konudaki görüşlerinizi yazınız.

B. KLASİK KÜRT EDEBİYATININ İLKLERİ

HAZIRLIK

1. Sizce, insanlık tarihinde ilkler neden önemlidir, söyleyiniz.
2. İlk okuduğunuz kitabı, ilk ezberlediğiniz şiiri hatırlıyor musunuz, ilkleriniz sizin için ne kadar önemlidir, söyleyiniz.

İNCELEME

İLKLER

Klasik Kürt edebiyatının kökeni olarak kabul edilen ilk Kürtçe eser ve yazarına dair, araştırmacılar arasında farklı görüşler vardır. Bölgede çalışmalar yapan Erzurum Konsolosu Alexander Jaba'ya göre klasik Kürt edebiyatının ilk yazarı ve şairi, **Elî Herîrî**'dir. Jaba'nın dediklerinden farklı olarak **Baba Tahîrê Hemedanî**'yi ilk klasik yazar olarak kabul edenler de vardır. Kürt araştırmacı Enver Mayî'ye göre de İbn Xelîkan ilk klasik Kürt yazarıdır. Günümüze ulaşmış Kürtçe eserleri olmamasına rağmen **Ebu Henîfe El Dînewerî** ile **Ebu Muslîm Horasanî**'yi ilk Kürt yazarı olarak görenler de vardır.

Araştırmacıların elinde, İbn Xelîkan'a ait yazılı Kürtçe bir eser yoktur. Öte yandan İbn Xelîkan ile Baba Tahîrê Hemedanî, aynı dönemde yaşamış Kürt edebiyatçılarıdır. Minorsky'nin hesaplamalarına göre Baba Tahîr, 938 ile 1010 yılları arasında, İbn Xelîkan ise doğum tarihi bilinmemekle birlikte 1020 yılına kadar yaşamıştır. Elî Herîrî, her iki Kürt klasik yazarından daha sonraki yıllarda, 1010 ile 1078 yılları arasında yaşayan ve eserlerinin bir kısmı günümüze kadar ulaşmış bir Kürt şairidir. Baba Tahîr'in de Hz. Muhammed'i metheden Gorî lehçesi ile yazılmış şiirlerinden bir kısmı günümüze kadar ulaşmayı başaramamıştır.

1. EL DÎNEWERÎ

Abbasiler döneminde öne çıkan ve Kürt olduğu konusunda hiçbir şüphe olmayan alim, **El Dineweri** adı ile bilinen **Ebu Hanife Dineweri**'dir. El Dineweri'nin günümüze ulaşmış çok sayıda eseri vardır. El Dineweri 820-895 yılları arasında yaşamış, birçok esere imza atmış bir bilim insanıdır. En önemli eserlerinden biri "İslam Tarihi"dir. El Dineweri'nin diğer eserleri ise şunlardır: "**Kitêb el-Cebr we'l-Muqabele**", cebir kitabıdır; "**Kitêb el-Nebat**", bölgedeki bitki örtüsü üzerine kaleme alınmıştır; "**Kitêb el-Qible we'l-Zeval**", daha çok yıldızların konumunu açıklayan bir kitaptır; "**Exbar**

el-Tîwal", genel tarih üzerine yazılmış bir eserdir. Dineweri'nin "**Ensab el-Eqrad**" adıyla bilinen bir kitabı daha vardır ki Dineweri bu kitabında Kürtlerin kökenini araştırmıştır. Dineweri'nin eserleri arasında bildiğimiz kadarıyla Kürtçe yazılmış bir kitap yoktur. Eserleri daha çok Arapçadır.

2. İBN XELİKÂN

Kürt araştırmacı, Enver Mayî'nin ilk Kürt edebiyatçısı olarak tanımladığı İbn Xelikan, Erbil (Hewlêr) doğumludur. İbn Xelikan'ın ailesinin Horasan kentinden gelip Erbil'e yerleştikleri söylenir. Eğitimine Erbil'de başlamış, Mısır'da devam etmiştir. Mısır'dan sonra on yıla yakın bir süre Şam'da yaşamıştır. Şam'da kadılık yapmıştır. Bu sürede birçok edebiyatçı ve tarihçi ile tanışmıştır. Günümüze ulaşmış Kürtçe eseri yoktur. Bilinen en önemli eseri "**Vefiyatü'l-Ayan ve Ebnau'z-Zaman**" adlı tarih kitabıdır. Bu kitabında birçok yöre kabilesinin soyları ile ilgili bilgiler verir. Bazı kaynaklarda **El-Hekarî** lakabı ile de tanınır. İbn Xelikan'ın bir dönem yaşadığı Hekarî, Erbil'in Herîr kasabasına bağlı bir köydür.

3. BABA TAHİRÊ HEMEDANÎ

Baba Tahîrê Uryan olarak da bilinen Baba Tahîrê Hemedanî, adından da anlaşıldığı gibi İran'ın Hemedan kentindendir. İslam Ansiklopedisi'nde yer alan anlatıma göre Baba Tahîr, "**uryan**" lakabını bu kentteki Hemedan medresesinde alır. "**Veli**" mertebesine ulaşmak için soğuk bir günün gecesinde çıplak olarak suya giren Baba Tahîr, sabah kalktığında "**akşam yatarken yarım Kürt'tüm. / Sabah uyandım Arap'ım.**" anlamına gelen dizeleri ile ancak dönemin egemen dili ile "**veli**" olunabileceğini de anlatır. Bilindiği gibi "**uryan**" Arapça bir sözcük olup "**çıplak**" anlamında kullanılır. Öte yandan gırtlak ağırlıklı konuşan halkların böğürürken", "**ure ur**" biçiminde sesler çıkardığını ve Baba Tahîr'in sürekli Allah'a yakardığı, yakarışlarını "**böğürerek**" yaptığı için de "**uryan**" lakabını aldığını belirten araştırmacılar da vardır. Baba Tahîr, bir kısım eserini, özellikle de Peygamber'e methiyelerini, Prokürtçe denilen Gorî lehçesi ile kaleme almıştır.

4. ELÎ HERÎRÎ

Elî Herîrî, Şemdinli ilçesine bağlı Herîr köyünde dünyaya gelir. Bazı kaynaklarda Erbil kentine bağlı Herîr kasabasında doğduğu da yazılır. Kürtçe kaleme alınan bir **Divan**'ının olduğu biliniyor. Ancak bu divanın tümü araştırmacıların elinde mevcut değildir. İlk kez 1887 yılında Albert Socin, Herîrî'nin bir şiirine eserinde yer vermiştir. Sadiq Bahadîn ise 1980 yılında yayınladığı "**Hozanê Kurd / Kürt Şairleri**" adlı eserinde Herîrî'ye ait bir divandan söz ederek bu divandaki birkaç şiire kitabında yer vermiştir. Ayrıca Margarita Borisavna Rudenko'dan da biliyoruz ki Elî Herîrî'nin el yazmalarından bir kısmı eski Leningrad'da (bugünkü adıyla St. Petersburg'ta) bulunan Şaltikov-Şcedrin Kütüphanesi'ndedir. Şiirlerinde **Eliyo** ve **Şêx Eli** mahlaslarını da kullanır. Elî Herîrî ilk şiirlerini Kürtçenin Kurmanci lehçesi ile yazmıştır.

ETKİNLİK

- ▶ "Dünya-Türk-Kürt Edebiyatında İlk Eserler", başlığı altında bir tablo yaparak sınıftaki arkadaşlarınızla bu bilgileri paylaşınız.

C. KÜRT MEDRESELERİ

1. İSLAMÎ DÖNEMDE MEDRESELERDE KÜRT EDEBİYATI

HAZIRLIK

1. İlk Kürt medresesinin kuruluşu üzerine farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar medresenin eğitim dilini esas alarak, Kürtçe eğitim verilen medreselerin Selahaddin Eyubi döneminde kurulduğunu savunurken, bazıları ilk Kürt medresesinin Baba Tahîrê Hemedanî tarafından Hemedan kentinde kurulduğunu savunmaktadırlar. Medreselerin kuruluşunun eğitim diline veya medreseyi kuranın milliyetine bağlı olarak değerlendirilmesinin nedenlerini araştırarak ulaştığınız sonuçları sınıfta tartışınız.
2. Farklı kültürlerdeki farklı eğitim yerlerini araştırarak hangi tür eğitimler verdiklerini yazınız.

İNCELEME

KÜRT MEDRESELERİNDE BİLİM VE EDEBİYAT

Medreseler, yalnız toplumun değişim ve dönüşümünü sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bilimin gelişmesini de ciddi şekilde etkilemişti. Din eğitiminin yanı sıra özellikle bilim ve sanat alanında, medreselerde yürütülen çalışmalar, toplumun sosyal dokusunun değişmesinde de etkili olmuştu.

Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde yöre halkı, ağırlıklı XI. yüzyıldan başlayarak eğitimin giderek modernleştiği son yıllara kadar, eğitimlerini daha çok medreselerde sürdürmüş, bu medreseler aracılığıyla ilim ve irfanı öğrenmişlerdi. Bu yönüyle, Kürtlerin yaşadığı bölgeler medreseler açısından oldukça zengindi. Tarihi çok eskilere dayanan bu medreseler arasında çokça tanınanların yanı sıra her bölgede etkinliğini daha çok yerel olarak sürdüren irili ufaklı birçok medrese de vardı.

Medreseler, bilimin yaygınlaşmasına ve eğitimin gelişmesine önemli katkılar sunmuştu. Kürtler de diğer kavimler gibi dini bilgilerini geliştirmenin yanı sıra matematiği, astronomiyi, fizik ve kimyayı, tıbbı, coğrafyayı medreselerde öğrenmişler, medreselerin bu etkisi neredeyse bin yıl devam etmişti.

Medrese öğrencileri, eğitim dallarının tümü ile ilgili sınavları, başarıyla tamamlamadan, medreseden mezun olamazdı. Bunları tamamladıktan sonra "müntehi" olarak bir başka yerde cemaate namaz kıldırıma başlayabilirlerdi.

Bilinmesi gereken önemli bir şey vardır ki her medrese bitiren alim olamaz, medrese açamazdı.

Medresa Sor - Kızıl Medrese, Cizre

Medrese mezunu olunduktan sonra da alim olmak, medresede müderris olmak için gidilecek epeyce uzun bir yol vardı.

Kürtler arasında alim insanlar için “12 ilimden müntehi” denirdi.

Bu ilim dalları medreselerin eğitim müfredatından kaynaklanırdı.

Kürt medreselerinde okutulan 12 bilim dalının esasları şunlara

dayanırdı: xet (imla), qîraet û tecwîh (Kuran’ı güzel ve doğru

okuma), serf û nehîw (kelime ve cümle yapısı), fiqh (fıkıh), hadîs

(hadis), tefsîr (tefsir-Kuran yorumu), eqâid û kelim (iman ve inanç),

mentiq û felsefe (felsefe ve mantık), fesahet û belaxet (edebi cümle

kurma), siyer û tarîx (Hz. Muhammed’in yaşamı ve tarih bilimi),

riyaziyyat (matematik), usulê fiqh (fıkıh usulleri) ve usulê hadîs

(hadis usulleri).

Eğitim süresi boyunca öğrenciler birçok medrese gezerlerdi. İcazet

alincaya kadar coğrafya bilgilerini de geliştirir, farklı kültürlerle

tanışırldı ki bu da eğitimin bir parçası olarak kabul edilirdi.

Her medresenin kendine has bir terminolojisi vardı. Medresenin

terminolojisi, yaşanan yöreye, yörenin sosyal ve ekonomik

özelliklerine göre değişiklikler gösterirdi. Bu farklılıklara rağmen

birçok medresede kullanılan ve kaynaklarda yerini almış ortak

kavramlar da vardı. Gelişmiş medreselerin en önde gelen kişisine

“Seyda” denilirdi.

1. Yukarıda verilen metinde medreseler ile Kürt edebiyatı arasındaki ilişkiden çok medreselerin, bilim ve eğitim dünyasına katkıları ile toplumun sosyal değişimine yönelik etkileri irdelenmiştir. Sizce medreselerin Kürt edebiyatının gelişmesine katkıları olmuş mudur? Bu katkıları nasıl açıklarsınız?
2. Kürt edebiyatının tarihi incelendiğinde edebi eser sahiplerinden hemen hemen hepsinin medreselerden yetiştiğini görmekteyiz. Sizce bunun nedeni nedir, söyleyiniz.

ETKİNLİK

- Medrese kavramı ile İslamiyet birlikte değerlendirilmektedir. Medrese İslamiyet döneminde eğitim kurumlarını karşılayan bir kavramdır. İslamiyet öncesi dönemde Hristiyanlık dünyasında medresenin işlevine benzer bir işlevi kiliseler gerçekleştirmektedir. Medreseler ile kiliselerde verilen eğitim arasında ne gibi farklar vardır? Araştırarak ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

2. KÜRT MEDRESELERİNDE EĞİTİM, YAŞAM VE EDEBİ ÜRETİM

HAZIRLIK

1. Eğitim aldığınız okulun donanımı ve eğitim kalitesi nasıl olmalıdır? Tartışınız.
2. En iyi eğitim veren üniversiteleri araştırarak, bu üniversitelerin eğitim politikalarını ve onları diğerlerinden ayıran en önemli özellikleri anlatınız.

İNCELEME

MEDRESELER

Medreselerin asıl kuruluş amacı İslamiyet'i yaymaktır. Müslümanlar dini esasları, ilk olarak Medine'de açılan medresede öğrenmişler ve oradan İslamiyet'i dünyaya yaymışlardır; ancak gün geçtikçe medreselerin eğitim programları ile eğitim dillerinde önemli değişiklikler olmuş, fen ve matematik bilimlerinin yanı sıra mantık, felsefe, astronomi ve dilbilgisi de medreselerdeki eğitim programlarının içinde yer almıştır.

Bu özellikleri Kürt medreselerinde de görmek mümkündür; ancak diğer halkların, özellikle de Arapların medreseleri ile kıyaslandığında, Kürt medreselerindeki en ciddi eksiklik eğitim içeriğinin ve derslerin yöreden yöreye farklılıklar göstermesidir.

Diğer halkların medreseleriyle kıyaslandığında, Kürt medreselerinde merkezleşme zayıftır. Bu nedenle, Kürt medreselerinde eğitim programlarının içeriği birbirinden farklıdır. Her **Kürt Beyliği** (mirlik) egemen olduğu alanlarda kendi medresesini kurar ya da **Kürt mollaları** (mele) daha yerel medreselerde veya medreselerin bir alt birimi olan ve **hücre** adı verilen merkezlerde öğrenci (feqî) eğitir. Oluşturulan eğitim programlarını da mirler, şeyhler veya meleler belirler. Eğitim programlarındaki farklılığa rağmen, Kürt medreselerinin hemen hemen hepsinde Kürtçe dilbilgisi derslerinin yanı sıra Kürtlük ve yurtseverlik duygularını geliştiren derslere veya ders arası sohbetlere yer verilir. Kürt medreselerinde okutulan ders kitaplarından anlaşılıyor ki, yurtseverlik ile dilin korunması ve geliştirilmesi, en az dini bilgilerin öğrenilmesi kadar önemlidir. Her Kürt feqî medreselerde, dini bilgilerin yanı sıra Kürt kültür ve edebiyatı ile Kürtçenin esaslarını da öğrenir.

Tüm medreselerde olduğu gibi Kürt medreselerinde de eğitim, Kur'an okumayı öğrenmekle başlar. Kur'an öğrenmede istenen ilerleme sağlandıktan sonra, **Melayê Batê'nin Mevlüd'ü**, **Ehmedê Xanî'nin Nûbihara Bîçûkan** (Çocukların Baharı) ile **Eqîda İmanê** (İnanç Yolu) adlı kitapları, **Feqiyê Teyran'ın**, **Eli Herîrî'nin**, **Melayê Cizîrî'nin** divanları ile diğer Kürtçe yazılmış kitaplar okutulur. Arapça grameri ile diğer tanınmış Arap melelerin yazdıkları dini içerikli kitaplar da medreselerde ağırlıklı olarak okutulur; ancak olanaklar elverdiğince Kürtçe kitaplar okutulmasına da özen gösterilir.

Eğitim derecesi ne olursa olsun, istisnalar dışında her medresenin genellikle bir melesi vardır. Medreseyi kuran mir tarafından görevlendirilen mele, tüm feqîlerin eğitiminden sorumlu olmakla

birlikte, her feqîyi teker teker eğitmez. Medresenin kıdemli feqîleri, sonradan gelenleri eğitmekle de sorumludurlar.

Medreselerin bir diğer önemli sorunu da beslenmedir. Feqîlerin yemekleri genellikle köylüler tarafından sırayla karşılanır, "**Ratıb**" adı verilen feqîlerin yemeğini, bazı medreselerde, bizzat medreseyi kuran mir veya şeyh karşılar. Ayrıca feqîler harman zamanı civar köyleri dolaşarak topladıkları zekatlarla da, medresenin diğer giderlerinin yanı sıra iâşe giderlerini de karşılamaya çalışırlar. Tüm bunlardan da anlaşılıyor ki, medreselerin gelir kaynağı yalnızca köylülerin gönüllü katkılarıdır. Bu, çoğu zaman feqîlerin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Özellikle öğrenci sayısı fazla olan medreselerde feqîler yarı aç, yarı tok yaşamışlardır. Feqîlerin yemeği, büyük çoğunlukla, bulgurun yanında verilen etsiz ve yağsız yemeklerdir; ancak cuma günlerinin "**hayırlı gün**" olması nedeniyle, feqîlere çoğunlukla etli yemekler verilir.

1. Kürt medreselerinde, derslerin yöreden yöreye farklılık göstermesi sizce ne gibi olumsuzluklar doğurmuştur, söyleyiniz.
2. Feqîlerin yemek ihtiyaçlarının köylüler tarafından karşılanmasını nasıl değerlendiriyorsunuz. Eskiden din görevlilerinin verdikleri hizmet karşılığında maddi destek alıp almadıklarını büyüklerinizden öğreniniz.

ETKİNLİK

- Dünyada, en iyi eğitim veren üniversitelerin fotoğraflarını bularak sınıftaki arkadaşlarınızın da bunları görmesini sağlayınız. Eğitim kalitesi ve öğrenci kabul etme kriterleri hakkında arkadaşlarınızla bilgi alışverişinde bulununuz.

D. KÜRTÇE EDEBİ METİNLERDE İŞLENEN KONULAR

HAZIRLIK

1. Kürt medreselerinin tasavvufi halk edebiyatına etkilerini araştırarak ulaştığınız sonuçları arkadaşlarınızla tartışınız.
2. İslamiyet sonrası Türk edebiyatına ait edebi metinlerde coşku ve heyecanı işleyen klasik şiirleri araştırarak, bulduğunuz şiirleri Kürt edebiyatçı Feqiyê Teyran'ın şiirleri ile karşılaştırınız. Sonuçları arkadaşlarınızla tartışınız.

İNCELEME

İLAHİ

Gözüm seni görmek için,
Elim sana ermek için,
Bugün canım yolda kodum,
Yarın seni bulmak için.

Bugün canım yola koyam,
Yarın ivazım veresin,
Arz eyleme uçmağını hiç,
Arzum yok uçmak için.

Benim uçmak neme gerek,
Hergiz gözüm ona bakmaz,
Uşbu benim zarılığım,
Degüldürür bir bağ için.

Yunus hasretdürür sana,
Hasretini göster ona,
İşin zulüm değil ise,
Dâd eylegil istedi çün.

Yunus Emre

1. Yukarıdaki ilahinin kafiye ve rediflerini bularak, bunların, ilahinin okunuşuna ve ahengine katkısını belirtiniz.
2. İlahi'nin ölçü ve kalıplarını bularak defterinize yazınız.
3. Şiirin temasını ve konusunu bulup yazınız.

ETKİNLİK 1

- Kürt dengbêjlerine ait klasik edebiyat eserlerinin yorumlandığı örnekleri sınıfta dinleyerek, şiirleri ses ve söyleyiş bakımından karşılaştırınız.

ETKİNLİK 2

- Millî unsurların edebi metinlere yansımalarının nedenlerini araştırarak arkadaşlarınızla tartışınız, ulaştığınız sonuçları tahtaya yazınız.

ANLAMA VE YORUMLAMA

1. Evliya Çelebi, seyahatleri sırasında tanıştığı otuza yakın dile, Seyahatname'sinde yer verir. Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında Türkçe'nin yanı sıra Arapça, Kürtçe, Farsça gibi birçok dili inceler. Evliya Çelebi dillerin yanı sıra gezdiği coğrafyadaki halkların inançlarını da inceler. Medreseleri, camileri, kiliseleri, havraları gezen Evliya Çelebi, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasındaki farklı dil, kültür ve dinler arasındaki ahenge de değinir. Evliya Çelebi'nin incelediği dinlerden herhangi ikisini karşılaştırarak bu dinlerin etkisiyle ortaya çıkmış edebi ürünlerin içeriğini karşılaştırınız.
2. İslamiyet dışındaki dinlere mensup edebiyatçıların ürettiği dini içerikli eserleri tasavvuf edebiyatı içinde değerlendirmek mümkün müdür, söyleyiniz.
3. Evliya Çelebi, gezdiği coğrafyalardaki halkların kültürlerini, coşku ve hüznlerini, millî yönlerini incelerken yer yer karşılaştırmalar da yapmıştır. Evliya Çelebi'nin karşılaştırmaları arasında Kürt edebiyatçıları var mıdır, araştırınız.
4. Evliya Çelebi, karşılaştırdığı halkların hangi değerlerini esas almıştır? Bu değerleri siz de kendi açınızdan kısaca yorumlayınız.

I. KLASİK KÜRT EDEBİYATINDA TASAVVUF

Kürt edebiyatında dini-tasavvufi etkiler, özellikle İslamiyet'in etkisiyle ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatında 12. yüzyılda Ahmet Yesevi'nin Divan-i Hikmet eserinde görülmeye başlayan tasavvufi halk edebiyatına, Kürt edebiyatında Melayê Cizîrî'de rastlıyoruz. Melayê Cizîrî'yi takip eden Feqiyê Teyran, Melayê Batê ile Ehmedê Xanî de tasavvufi halk edebiyatının öncülerindendir.

İnsanlığı ve evreni fizik ötesi gerçeklerle yorumlayıp yeni bir düşünce düzeninin oluşmasını amaçlayan tasavvuf, bir din

felsefesidir. Bu felsefede her şeyin kaynağı Allah olarak görülür, tüm edebi üretimlerde Allah'a ulaşılmaya çalışılır. Tasavvuf edebiyatında ayrıca, evrenin sırlarını ortaya çıkarmaya dönük sorulara da yer verilir.

Kürt tasavvuf edebiyatının, dikkat çeken imgeleri arasında **saki, mey, kadeh, meyhane** gibi sözcüklere de sıkça rastlanır. Klasik Kürt edebiyatında tasavvufun öncülleri olarak görülen Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Melayê Batê ile Ehmedê Xanî'nin eserlerinde sıkça kullanılan tasavvufi imgeler daha sonraları Kürt medreselerinde eğitim veren, üretimlerde bulunan şeyhler tarafından da geliştirilerek kullanıldı. Medrese üretimi edebi ürünlerin neredeyse tümünde, Melayê Cizîrî'nin öncülüğünü yaptığı tasavvufun etkilerini görmek mümkündür.

Medreselerdeki eğitim ortamının sağladığı olanaklarla yorum yeteneği gelişen Kürt şeyh ve meclerinin tasavvuf edebiyatında kullandığı kavramlar, aslında gerçek anlamı yansıtmaz. Örneğin; şarap ya da mey kavramı, neredeyse bu kavramın kullanıldığı tüm edebi ürünlerde Allah'ın hikmetlerine, ilahi kudretine karşılık gelir. Bununla beraber, Muhammed-i hakikate karşılık olarak da kullanılır. Saki, sıradan bir şarap dağıtıcı değil, yol gösterendir, ermiş bir kılavuzdur. Meyhane de çoğu kez içinde ilim-irfanın olduğu, dünya ve ahiretin öğretildiği medresedir.

Melayê Cizîrî'nin Divan adlı eserinde bu sembollere çokça rastlanır. Cizîrî, Divan'ında bir taraftan Allah'a ulaşmanın yollarını tasavvufi bir etkiyle oluşturmaya çalışırken, diğer taraftan kullandığı sembollerle insanları da bu yola ulaşmaya çağırır.

Min go mahê new çasitîyê ebrûyê yarê / Dedim ki kaşların ayın
ondördü gibi yarım

Go min çi hed e, şubhetê ne'lê feresim ez / Dedi bana, ne haddime,
at nalına benzerim ben

(...)

Saqî ji ezel yek du qedeh bade bi min da / Saki, ezelde bir iki kadeh
bade verdi bana

Hetta bi ebed mest û xumar û teles im ez / Ebediyete kadar mestim,
sarhoş ve pejmürdeyim ben

Cana tuyî min can, gulê bêxari kerem bî / Ey can, sensin benim
cananım, ne olur dikensiz gül olsan

Minnet ku ne wek bulbulê mihnet 'ebesim ez / Şükür ki boşa eza
çeken bülbül gibi değilim ben

(...)

Sed cewr û cefa dî bi me naçin ji derê te / Yüzlerce zulüm ve cefa
gördüm, yine de gitmem kapından
Yekser tu nabatî û li tab'ê megesim ez / Sen en güzel çiçekler gibisin,
ben ise arıların huyundan

(...)

Ger ne teşbihê du birhên te bitin / Senin iki kaşına benzemiyorsa eğer
Me di 'idan bi hilâlê çi xerez / Bayramlarda hilali görmeye var mı gerek?

Şiir: Melayê Cizîrî Türkçeye çeviren: Zeynel Abidîn Zinar

Bu sembollere Melayê Cizîrî'den sonra edebi ürünler yazmış şeyh ve melelerin eserlerinde de çokça rastlarız. **Şêx Evdirehmanê, Axtepî Rewdnaîm** adlı eserinde, Peygamberin Miraç'a çıkışını anlatır. Bu eserin "Der Talebê Îman Ez Saqî û Mûxennî" adlı VI. bölümünde, Şêx Evdirehman şöyle yazar:

Nevin Güngör Reşan, *Şêx Evdirehman Axtepî*

Were saqiyê camê
cem bê wuqûf
Li min cem'î bûne ji
xem sed ulûf

Şerabek 'eqîq
erxewanî bi cam
Du-sekan bide min
ku birjît kelim

Kerem ke meya nabî
der camê cem
Cemî' bûne ser min
hezar kûhê xem

Ji hicra hebîbê,
ji cewra felek
Melûl û perîşan û zar im gelek

Bide min şerabê
ku pur alî bî
Bi rengê xwe yaqûtê
seyyalî bî

Gel ey cemin sakisi,
kadehi aralıksız getir
Çünkü cemimde herkes
biriktirmiştir kederleri

O güzelim bal gibi şarabı koy
cam dolsun
İki kase de ver ki bana ağızdan
kelam dökülsün

Buyur nebinin mey cemine,
kalma dışarıda
İşte cem burada, yığılmış üzerime
gamı kederiyle

Yarin uzak olmasından,
feleğin zulmünden
Sessizim, hazin ve pejmürdeyim ben

Ver bana şarabı dört bir yanım
yansın
Rengi de yakutlara benzesin,
keder versin

Şiir: Şêx Evdîrehmanê Axtepî
Türkçeye çeviren: Zeynel Abidin Zinar

Cizre'nin irfanından beslenen Aktepe Medresesi'nin müderrisi olan Şêx Evdîrehman, Melayê Cizîrî ekolünün sürdürücüsü olarak tasavvuf edebiyatının zenginliğine, eserlerinin tümünde yer verir.

Kürt edebiyatının uzun bir süre medreselerden beslenmesi nedeniyle, tasavvuf edebiyatı etkisini neredeyse günümüze kadar yitirmeden sürdürür. Bu edebiyat türü giderek daha önce sözlü edebiyat geleneğinin üstlendiği Kürt tarih hafızasının oluşmasına yazılı katkılar sunar ve sonraki nesillere aktarılmasına aracılık eder.

1. Tasavvufta dört makam kırk kapı felsefesini araştırınız.
2. Tasavvufta aşk konusunu en iyi işleyen Kürt şair kimdir, eserinin adı nedir, araştırınız.
3. Tasavvufta aşkın ve insan olmanın basamakları ile ilgili neler biliyorsunuz, söyleyiniz.

2. KLASİK KÜRT EDEBİYATINDA COŞKU VE HEYECAN

Coşku ve heyecan klasik Kürt edebiyatının belirgin öğelerindendir. Bu yönüyle en fazla öne çıkan klasik Kürt edebiyatçılarından başında Feqiyê Teyran gelir; ancak günümüze ulaşan eserlerinin yetersizliği nedeniyle bir ekol olarak değerlendirilmese bile, coşku ve heyecanı ilk olarak XI. yüzyıl Kürt edebiyatçısı Elî Herîrî'de görüyoruz. Elî Herîrî'den Feqî'ye ulaşan coşku ve heyecan dolu dizelerin ilhamını kendi eserlerinde de giderek artan oranda kullanan Kürt edebiyatçıları, bu geleneği yüzyıllar boyu sürdürür.

Kürt dilini geliştirmeyi ve bunun için sade bir anlatımı tercih eden Feqî, şiirlerinde coşku ve heyecanı daha çok doğa ile bütünleştirerek verir. Bu coşku ve heyecan bazen "Ey av û av" şiirinde olduğu gibi gür akan suyun insanla bütünleştirilen coşku ve heyecanıdır, bazen gerçek aşkın insan duygularında yarattığı histir.

Feqî, "Ey av û av" şiirinde şu dizelerle coşkusunu dile getirir:

Ey av û av, ey av û av	Ey su, ey su
Ma tu bi 'îşq û muhbetê	Sen de mi aşkınsın, dertlisin?
Mewc û pêlan tavêy belav	Dalgaları etrafa savurur
Bê sekne û bê rahetê	Durmaksızın akar, mutsuz musun?
(...)	
Bê dev û qîl û pal bibêj	Bunca sözü ağzın yokken söylersin
Hêdî bi lefzê hal bibêj	Artık yeter halimizden mi söz edersin
Ber 'Mîm û Hê û Dal" bibêj	"Mim, He ve D"nin ¹³ yerine mi söylersin
Şerh û beyana kaxetê	Şu kağıdın yorum ve izahlarını
(...)	
Ew reng divêt ava zela	Böyle diyor şu berrak su
Buhrîn li min çend mah û sal	Geçti ömründen şunca ay ve yıl
Qet kes nekir ev reng sual	Hiç kimse sormadı bana bu soruları
Heta gêham vê sa'etî	Geldiğim şu ana kadar
(...)	
Keç bûn di kenza qîdemî	Bakire idiler eski hazinelerinde
Ba xwoy ji eşqa Ademî	Adem'in aşkı ile tutuşup
Anîne karê alemî	Dünyanın işine yöneldiler
Zahir kirin l'vê sûretê	Bir de bu adama bellettiler

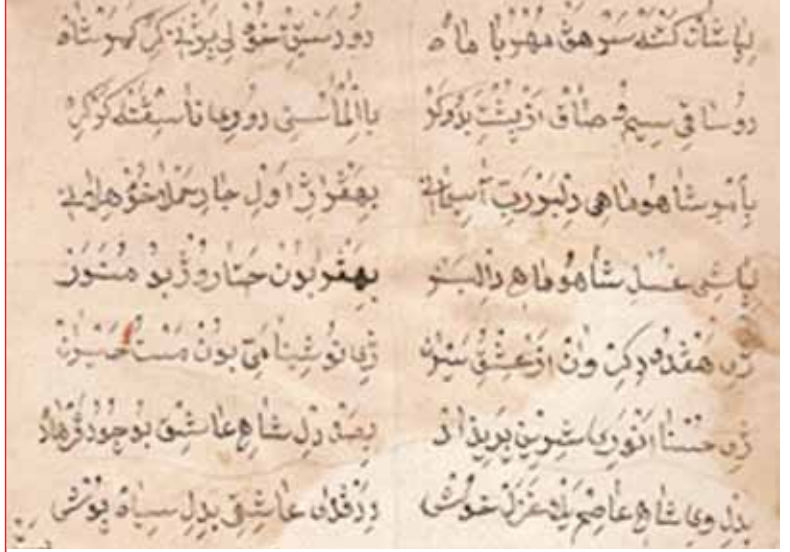
Şiir: Feqiyê Teyran *Türkçeye çeviren: Zeynel Abidîn Zinar*

¹³ "Mim, He ve D" Feqiyê Teyran'ın şiirlerinde kullandığı mahlaslarından biridir.

Feqiyê Teyran'ın coşkusu dile getirdiği önemli eserlerinden biri de Şêxê Sen'an'dır. Şêxê Sen'an'da bir yandan efsanevi bir kişilik olarak birçok edebiyatçının ürünlerine konu ettiği Şêxê Sen'an'ın yanı sıra Hêşetîli kıza olan aşkını da yazan Feqî, yine doğanın güzelliğinin, coşkusunun anlatımında esas unsur olarak kullanır.

Elî Herîrî'den Feqiyê Teyran'a, oradan da Siyahpûş'a ulaşan coşku ve heyecan dolu edebi metinler, klasik Kürt edebiyatında neredeyse tasavvufî metinler kadar yer tutar. Bu coşku ve heyecan çoğu kez tasavvufun bir alt unsuru olarak da kullanılır.

Siyahpûş, ünlü divanı **Seyfûlmulk**'te, yaşama, dürüstlüğe dönük coşku ve heyecanı, bedeli ağır bile olsa yerine getireceğini belirtir ve şu dizelerle görüşlerini aktarır:

Siyahpûş, Seyfûlmulk'ün el yazması

Min qebûl e xemr û saqî dêr û zennar û senem / Ben kabul ederim
saki ile badeyi, kilise ile kaya ve heykeli

Min nebit seccade û ewrad dîgel seddaneyê / Bana seccade ile
tespih gerekmez, hele de akılsızlar

Ger hebîba min cehennem dafit û tu dane bî / Eğer sevdiğim
cehennemde yem olsa, sen de gülle

Sed qesem dê biçime nêv de ez bi qesda daneyê / Yemin olsun ki
bilsem gülleyle vurulurum giderim yanına

Şiir: Siyapûş Türkçeye çeviren: Zeynel Abidin Zinar

3. KLASİK KÜRT EDEBİYATINDA MİLLÎ UNSURLAR

Arif Sevinç

Kürt edebiyatında milli unsurları belirgin biçimde kullanan edebiyatçıların başında Ehmedê Xanî gelir. Ehmedê Xanî, özellikle Mem û Zîn adlı eserinde, dönemin Kürtlerinin toplumsal, sosyal, ekonomik koşullarını dizeleriyle dile getirirken milli birliğin olmayışından, Kürtlerin sahipsizliğinden sıkça söz eder.

Xanî, Mem û Zîn adlı ünlü eserinde Kürtlerin milli birliği, Kürt kimliği, coğrafyanın parçalanmışlığının halklara getirdiği zorluk ve acılara şu dizelerle yer veriyor:

Ger dê hebûya me padîshahek	Bizim de bir padişahımız olsaydı eğer
Laîq bîdiya Xwedê kulahek	Allah ona bir taç layık görseydi eğer
Tayîn bibûya jibo wî textek	Belirlenmiş olsaydı onun için bir taht
Zahir vedibû jibo me bextek	Açıkça açılırdı bizim için de baht
Hasil bibûya jibo wî tacek	Elde edilseydi onun için bir taç
Tîname derê ji dest leînan	Elbet olurdu bizim için de revaç

Ehmede Xanî, Mem û Zîn, *Şiirleri Türkçeleştiren: Mehmet Emin Bozarslan*

Xanî, eserinde milli unsurlara yalnızca şikayet bazında yer vermez. O, aynı zamanda Kürt dili ve kültürünün zenginliğine de yer vererek sözünü ettiği sahipsizliğin dil ve kültür ile ortadan kalkacağını, halkın yararına önemli işlerin bu olgularla daha nitelikli yapılabileceğini belirtir:

Safî şemirand, vexwarî durdî / Tortuyu içti, çekerek durudan elini
Manendê durê lisanê kurdî / Ve aynen inci gibi olan Kürt dilini

Înaye nîzam û întizamê / Derleyip topladı ve düzene getirdi
Kêşaye cefa jiboyê amê / Ve böylece kamu için cefalar çekti

Da xelq-i nebêjitin ku "Ekrad / Ki eller demesin "Kürtler
Bême'rifet in, bêesl û binyad / Bilgisiz, asılsız ve temelsizdirler

Enwaê milel xwedankitêb in / Çeşitli milletler kitap sahibidirler
Kurmanc-î tenê di bêhesab in" / Yalnızca Kürtler nasipsizdirler"

Ehmede Xanî, Mem û Zîn, *Şiirleri Türkçeleştiren: Mehmet Emin Bozarslan*

Ehmedê Xanî'nin etkin bir biçimde ön plana çıkardığı milli unsurlar, kendinden sonra gelen Kürt edebiyatçıları tarafından da devam ettirildi. Kürtlerin ortak bir coğrafya üzerinde yaşamalarına rağmen, etkin bir yönetim birliği oluşturmamaları, giderek Osmanlı İmparatorluğu ile Safevilerin yönetsel erk, dil ve kültür üzerinde asimilasyoncu politikalar kullanmaları, medreselerde sürdürülen edebi çalışmalara da yansdı. Kürtler edebi ürünlerinde milli unsurlara daha fazla yer vermeye başladılar.

İlk Kürtçe gramer kitabını hazırlayan XVI. yüzyıl Kürt edebiyatçılarından Alî Teremoxî'nin yanı sıra milli unsurları şiirlerinde ağırlıkla işleyen klasik Kürt edebiyatçılarından biri de Pertew Begê Hekarî'dir. Pertew Begê Hekarî, şiirlerinden birinde hislerini şöyle dile getirir:

Ser wê azad û qed eşnayî te yeksan e li min / Bunun içindir ki
özgürlüğün ve esirliğin aynıdır bana

Sibhî halê me serê zilfê perîşan e li min / Bak halime, zülfünün
perişanlığı vurmuş bana

Ew qeder cewr û cefa û stem dîtin e min / O kadar zulüm ve eziyet
görmüşüm ki ben

Dize yek lûtfê te qîmet bi dused can e li min / Yine de bir iyiliğin
bana iki yüz cana bedel

Derheqî min te wekî nîne serî rehma kerem / Öyle ki yoktur Allahın
merhameti, bana senin kadar?

Ji lebe le'lê dur û yek te ehsan e li min / Yalan dudaklardan uzak
kalmak evladır benim için

Sebir û seman û sekûn pir li me dijwar e gelek / Sabır ile durmak
benim için daha gaddardır

Ecel û merg û mirin haletke asan e li min / Ecel ile ölüm bana kolay
bir hal gelir

Ger çi min nîne li nik te qedrê mû di qedir / Gerçi yanında benim
kıymetim bir kıl kadar değil

Bendeyê xakî, diret mislî Sileman e bi min / Toprağı bekleyen
Süleyman'dan beterim ben

Ji xetê hizretê min dîdey can rewşen bû / Hasretim dışa vurdu
gözlerim aydınlık doldu

Çi hedê Pertewê yara wê bende bibet / Pertew'in ne haddine ki
sevdiği esir olunca?

Nakim û malikê rûxan sekî cananê bi min / Kıyamam yıkılmış tuğla
gibi duran yanakların sahibine.

Şiir: Pertew Begê Hekarî Türkçeye çeviren: Zeynel Abidin Zinar

1. Kahramanlık ve coşku daha çok hangi tür metinlerde işlenir, nedenleriyle söyleyiniz.
2. Edebi metinlerde milli unsurlara yer veren sanatçılar sizce okurda hangi düşüncelerin oluşmasına yardımcı olmaktadır, söyleyiniz.
3. Yukarıdaki örnek metinde hangi milli değerler işlenmiştir, söyleyiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıda noktalarla boş bırakılmış yerlere anlamca uygun kelimeler yazınız.
  - XVI. yüzyılda yaşamış ilk Kürtçe gramer kitabını hazırlayan edebiyatçı.....
....'dir.
  - Milli unsurları şiirlerinde ağırlıkla işleyen klasik Kürt edebiyatçı.....
....'dir.
  - Şêx Evdîrehmanê, Axtepî Rewdînaîm adlı eserinde.....
.....'a çıkışını anlatır.
  - Kürtler arasında alim insanlara.....denir.

2. Aşağıdaki cümlelerin sonuna bilgiler doğruysa (D), yanlışsa (Y) işareti koyunuz.
- Feqiyê Teyran'ın coşkusu dile getirdiği önemli eserlerinden biri de Şêxê Sen'an'dır. ( )
  - Xanî, Mem û Zîn adlı ünlü eserinde Kürtlerin milli birliği, Kürt kimliği, coğrafyanın parçalanmışlığının halklara getirdiği zorluk ve acılara yer vermiştir. ( )
  - Kürt edebiyatının uzun bir süre medreselerden beslenmesi nedeniyle, tasavvuf edebiyatı etkisini günümüze kadar sürdürememiştir. ( )
  - Kürt medreselerinden mezun olup on iki dersi başarılı bir şekilde bitiren herkes alim olabilirdi. ( )
  - Cîzre'nin irfanından beslenen Aktepe Medresesi'nin müderrisi olan Şêx Evdirehman, Melayê Cizîrî ekolünün sürdürücüsü olarak tasavvuf edebiyatının zenginliğine, eserlerinin tümünde yer verir. ( )
3. Aşağıdaki kavramların karşısına anlamlarını yazınız.
- mirlik
  - mele
  - hücre
  - feqî
  - ratıb
  - seyda
4. Kahramanlık ve coşku teması işlenen metinlerde anlatım türlerinden hangisine başvurulur?
5. Günümüzde tasavvuf ehli olmak ya da mutasavvıflar gibi sufiane yaşamak mümkün müdür, yazınız.

E. XIV.-XIX. YÜZYILLAR ARASINDA YAŞAYAN KLASİK KÜRT EDEBİYATÇILAR

HAZIRLIK

1. Bilim insanları, pek çok bilim dalını dönemlere ayırarak incelemişlerdir. Edebiyat da dönemlere ayrılarak incelenenler arasındadır. Edebiyatın dönemlere ayrılarak incelenmesinin nedenleri nelerdir? Araştırınız.
2. Klasik edebiyat, sözlü edebiyat, yazılı edebiyat, çağdaş edebiyat kavramlarının tarih ve edebi dönemlerle ilgisini araştırarak, ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

Xani

Nabi

İNCELEME

GAZEL

Yılanlardan sakınır akıllı
insanlar
Aymazlardır onlara dost ve
ahbap olanlar
Onların yanında ne denli nazlı
ve kadirli olsan da
Onlarla ne denli oynasan ve
lâubali de olsan

GAZEL

Bezm-i sefâya sâgar-ı sahba gelur
gider
Gûya ki cezr û medd ile derya
gelur gider
Açılduğın baher virur ağyara gül
gibi
Dâim bize nesîm-i sebuk-pa gelur
gider

Azıcık değışiklik göründü mü
senden
Tümüyle yüzlerini çevirirler
senden

Özellikle yanlarında habise ve
şeytanlar varsa
Onlar da kötü niyetli ve
açgözlü insanlarsa

Böyleleri, kuşku yok ki daha
kötüdür şeytanlardan
Allah'ım, yakın kılma, uzak tut
onların gider Sultanlarından

Olmaz yine marîz-i mahabbet
şife-pezîr
Rûy-ı zemine bir dahî İsa gelur
gider

Sultan-ı gam nişîmen idelden
derûnumu
Sahra-yı kalbe leşker-i sevdâ
gelur gider

Bir gün dimez o şûh ki âyâ
murâdı ne
Çokdan bu kûya Nâbî-i şeyda
gelur

Ehmedê Xanî

Nabî

1. Yukarıda aynı dönemlerde yaşamış iki edebiyatçının şiirleri verilmiştir. İlk şiirin orijinalli Kürtçe yazılmış olup Mehmet Emin Bozarslan tarafından yapılan çevirisi verilmiştir. İkinci şiir ise Türkçe yazılmış olup orijinal biçimiyle verilmiştir. Yukarıdaki iki şiiri inceleyerek aralarında içerik olarak ne gibi benzerlikler ve farklılıklar vardır, söyleyiniz.
2. Nabî ile Ehmedê Xanî, aynı dönemlerde, farklı kültürel dokulara sahip kentlerde yaşamışlardır. İki edebiyatçının yaşamlarını, yaşadıkları coğrafyaların sosyal ve ekonomik koşullarını karşılaştırarak ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.
3. Nabî'nin gazelindeki mazmunları (Divan edebiyatında bazı kavramları dolaylı anlatmak için kullanılan nükteli ve sanatlî söz) bulunuz. Ehmedê Xanî'nin de aynı ya da benzer mazmunlara şiirinde yer verip vermediğini nedenleriyle yazınız.
4. Nabî'nin gazelini şekil açısından inceleyiniz.

ETKİNLİK

- Kürt edebiyatının iz bırakan ilkleri olarak kabul edilen Melayê Cizirî, Feqiyê Teyran, Melayê Batê ve Ehmedê Xanî'nin yaşadığı dönemler ve eserleriyle ilgili bilgileri araştırarak ulaştığınız sonuçları birkaç cümleyle tahtaya yazarak arkadaşlarınızla tartışınız.

ANLAMA VE
YORUMLAMA

1. Aşağıdaki gravürlerden hareketle, Kürtlerin XV. yüzyıldaki sosyal ve toplumsal yaşamı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
2. Sizce, Kürtlerin XV. yüzyılda ve sonrasındaki sosyal, toplumsal ve ekonomik yaşamları, edebi eserlerine nasıl yansımıştır?

1. Gravür: Kürt Amazonu Kara Fatma-Amand Freiherr von Schweiger-Lerchenfeld: *Das Frauenleben der Erde*; Viyana-Leipzig/1881]
2. Gravür: XV. yüzyılda Kürt kıyafetleri [Henry Binder: *Au Kurdistan en Mesopotamie et en Perse*; Paris-1887]
3. Gravür: Doğanla avlanan Kürt aveli [Le Tour Du Monde, Paris-1862 - Globus, Braunschweig-1863]
4. Gravür: Kürt Beyleri [L.C. Beck: *Die heutige Türkei*, Leipzig, 1877/88]

Nevin Güngör Reşan,
Melaye Ciziri

1. MELAYÊ CİZİRÎ (1570-1640)

Kendisinden sonra gelen edebiyatçıların birçoğunun üzerinde ciddi etkiler bırakan, klasik Kürt edebiyatının yeri sarsılmaz ekollerinden biri olan Melayê Cizîrî, Cizre ilçesinde doğmuştur. Doğum ve ölüm tarihi ile ilgili farklı görüşler vardır. Alexander Jaba, Recueil de Notices et Recits Kourds adı ile 1860 yılında Rusya'da yayınladığı kitabında, Melayê Cizîrî'nin XI. ve XII. yüzyıllarda yaşadığını belirtir. Kürt edebiyatçı, Alaaddin Seccadî ise Mêjuy Edebî Kurdî (Kürt Edebiyat Tarihi) adlı kitabında, Melayê Cizîrî'nin 1407 ile 1481 yılları arasında yaşadığını açıklar. İngiliz Kürdolog David Neil MacKenzie, Mala-e Ciziri and Feqiye Teyran adlı eserinde, Melayê Cizîrî'nin 1570 ile 1640 yılları arasında yaşadığını yazar.

Prof. Qanatê Kurdo, Margarita Borisavna Rudenko ile Minorsky gibi yazarlar ise Kürtler üzerine incelemelerin yer aldığı eserlerinde, Melayê Cizîrî'nin yaşadığı yıllar yerine dönem olarak XII. yüzyılda yaşadığını yazmayı tercih ederler.

Melayê Cizîrî'nin farklı yıllarda yaşadığını belirten yazarların, araştırmacıların her birinin dayandığı farklı nedenler vardır. Birçoğu, Melayê Cizîrî'nin şiirlerinde atıfta bulunduğu diğer edebiyatçılardan yola çıkarak Melayê Cizîrî'nin yaşadığı yılları yorumlar. Bazıları ise Cizîrî'nin şiirlerindeki tarihsel tanıklıklardan yola çıkarak doğum ve ölüm tarihini belirtirler; ama en önemli nedenlerden birinin Melayê Cizîrî'nin asıl adından ve yaşadığı yöreden kaynaklandığı belirtilir. Cizîr bölgesi, Kürt coğrafyasında bugünkü Cizre'den Harran'a, oradan da Diyarbakır'a uzanan bir bölgeyi kapsar. Cizîr, "ada" anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Bölgenin özelliğinden dolayı bu bölgede yaşayan birçok edebiyatçı, şair mahlas olarak "Cizîrî" lakabını kullanmıştır. Asıl adı Şêx Ahmed el-Cizîrî olan Melayê Cizîrî de şiirlerinde yer yer **Mela**, yer yer de **Melayê Cizîrî** mahlasını kullanmıştır. 11. yüzyıldan sonraki dönemlerde bu bölgede adı Şêx Ahmed olan veya **Melayê Cizîrî**, **Şêx Ahmedê Cizîrî** gibi mahlasları kullanan birçok edebiyatçı olduğu sanılmaktadır. Tarih karmaşasının birçoğunun da bundan kaynaklandığı varsayılır; ama Melayê Cizîrî'nin yaşadığı yıllar açısından günümüz araştırmacılarının büyük çoğunluğu 1570-1640 tarihlerini, en gerçekçi yıllar olarak tanımlarlar.

Melayê Cizîrî'nin şiirlerinin çoğunluğunda tasavvuf önemli bir yer tutar. Bunun yanı sıra dünyevi aşkı irdelediği şiirler de epeyce vardır. Şimdiye kadar bilinen divanından başka eserine rastlanmamıştır. Melayê Cizîrî'nin **Divan** adlı eserini ilk olarak

Martin Von Hartman 1904 yılında Berlin’de bastırmıştır. Bu ilk baskıdan günümüze Qamışlı müftüsü Ahmedê Zivîngî’den, İstanbul Kürt Enstitüsü’ne ve Nubihar yayınlarına kadar birçok kurum ve kişi tarafından Melayê Cizîrî’nin divanının baskısı yapılmıştır.

Şiirlerinde sufist bir anlayışı öne çıkaran Cizîrî, güzelliği Allah ile bütünleştirir, evrenin Allah’ın güzelliğini yansıtan bir ayna olduğunu ifade eder. Şiirlerinde güzellik ve aşkı birlikte yorumlayan Cizîrî, başat temalarından biri olan Selma’ya duyduğu aşkı içindeki öz ile bütünleştirmiştir. Birçok araştırmacı bu yönüyle Cizîrî’yi Mevlana ve Hafız gibi tasavvuf edebiyatının önemli şairlerine benzetir.

Melayê Cizîrî yaşamının neredeyse tümünü, Cizre’de **Medresa Sor**’da öğrencilerini eğiterek geçirmiştir. Şiirlerinde, Medresa Sor temasını da işleyen Cizîrî ile bu medrese arasında özel bir ilişki olduğu görülür. Melayê Cizîrî’nin çağdaşı, II. Mîr Şeref tarafından inşa edilen bu medrese, son yıllarda restore edilmiştir. İddiaya göre uzun yıllar Cizre dışında sürgün hayatı yaşadıktan sonra Cizre’yi ele geçirmek üzere yola çıkan II. Mîr Şeref, şehri ele geçirdikten sonra şehre ilk giriş yaptığı noktada bu zaferin anısına bir cami inşa eder. Medresa Sor, bu camiyle birlikte inşa edilerek Melayê Cizîrî’nin hizmetine sunulur.

2. FEQİYÊ TEYRAN (1590-1660)

Klasik Kürt edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Feqiyê Teyran, Hakkârî’ye bağlı Mûks (günümüzde Van’a bağlı Bahçesaray) kasabasında doğmuştur. Asıl adı **Mihemed**’dir. Şiirlerinin bazılarında Feqiyê Teyran adının yanı sıra '**Mîr Mihê, Feqê Têra, Feqê Hêsetê, Feqiyê Gerok, Meksî**' ve '**Xoce**' adlarını da kullanır. Feqiyê Teyran adının kuşlarla olan yakınlığından, hatta kuşlarla konuştuğundan dolayı kendisine verildiğine inanılır. "Kuşların öğrencisi" anlamına gelen Feqiyê Teyran mahlasındaki kuşlara karşılık gelen "Teyran" sözcüğü de, onun bu özelliğini ifade eder.

Feqiyê Teyran, yörenin önde gelen ailelerindendir. Büyük dedesinin Osmanlı Devletinden **Mirlik** (Beylik) **Fermanı** aldığı anlatılır.

Feqiyê Teyran XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Diğer klasik edebiyatçılardan farklı olarak şiirlerinin yanı sıra manzum eserler de yazmıştır. Birçok şiiri, medreselerde korunarak günümüze ulaşan divanları aracılığıyla, bugün de bilinir. Bunun yanı sıra dengbêjlerin anlatımıyla Kürt folklorunun bir parçasına dönüşerek farklı şekillerle de olsa günümüze ulaşmış eserleri vardır.

Sitar Elî, *Feqiye Teyran*

Feqiyê Teyran ile Melayê Cizîrî'nin aynı dönemde yaşadığı ve Feqiyê Teyran'ın yaşamının bir döneminde Cizre'de bulunan **Medresa Sor**'da (Kızıl Medrese) Melayê Cizîrî'den ders aldığı belirtilir. Feqiyê Teyran, "Feqî û Mele" adlı şiirinde Melayê Cizîrî ile yaşadıklarını anlatır. Feqî'nin uzun şiirinde anlattıklarının bir bölümü şöyledir:

"Suala min heqirî	"Sualime hakirdir
Sedefek divê têkin	Bir inci koymak gerekir
Îro li Cizîrê	Bugün Cizre'de
Heqe li Mele kin	Mollaya cübbe giydirmek gerekir
Hilak in ji derba tîrê	Okun darbesinden helak olmuş
Çi derman heye lê kin"	Tüm ilaçları verip tedavi etmek gerekir"

Şiir: Feqiyê Teyran Türkçeye çeviren: Zeynel Abidin Zinar

Feqiyê Teyran'ın halkın bugün bile rahatlıkla anlayabildiği sade bir dili vardır. Medreselerde köklü bir eğitim almasına ve Arapça ile Farsçayı çok iyi bilmesine karşın, şiirlerinde ısrarla Kürtçenin Kurmanci lehçesinin en sade biçimini kullanır. Elbette, tüm klasik yazarlar gibi Feqiyê Teyran da Arapça ve Farsçadan etkilenmiş ve yer yer şiirlerinde bu dillerden sözcüklere yer vermiştir. Bunun temel nedenlerinden biri İslamiyet'in eğitim, dil ve kültür üzerindeki etkisidir. Kuran'ın dili olması nedeniyle kutsal olarak görülen Arapça, medreselerin birçoğunda Allah'ın dili olarak da benimsenmiş ve bu dilde de eserler verilmiştir. Farsça ise neredeyse bölge halklarının tamamının kültür ve bilim dilidir. Her iki dilin etkisini Feqiyê Teyran'da da görmek mümkündür; ancak Feqî, tüm eserlerini Kürtçe'nin Kurmanci lehçesi ile yazmış, şiirlerinde bu dilden sözcükleri özenle kullanmıştır.

Feqiyê Teyran'ın Kürt klasik edebiyatçılarından bir diğer önemli farkı da sürekli halkla iç içe yaşaması, onların acılarını da şiirleştirmiş olmasıdır. Zengin ve tanınmış bir ailenin ferdi olmasına karşın, şiirlerinde halkın acılarını kendi acısı bilmiş, onların çaresizliğini dizelerine dökmüştür.

Feqiyê Teyran'ın şiirlerinde Allah ve din temaları da önemli bir yer tutar. Şiirlerinin birçoğunda Allah'a ve Peygamber'e övgü vardır. Aynı zamanda Allah ile kulları, özellikle de bir kul olarak kendisini karşılaştırır. Bu karşılaştırmaların önemli bir çoğunluğunda Allah'a ulaşmak isteği vardır.

Feqiyê Teyran'ın şiirlerinin bir bölümünde de sevgi ve aşk vardır. Allah'a olan inancını aşkla dile getirdiği gibi gerçek sevgiliye olan aşk da şiirlerinde kendini gösterir. Sevgililerin hiçbirinin adı

şiiirlerinde geçmez; ancak bu şiiirleri okuyanlar onun kime aşk ile bağlandığını anlayabilir.

Feqiyê Teyran'ın günümüze ulaşmış eserleri şunlardır: Qewlê Hepsê Reş, Bersîsê Abîd, Şêxê Sen'an, Kela Dimdim (Dimdim). Bunların yanı sıra her biri kendi başına birer eser olan şiiir ve destanları da vardır. Onları da şu şekilde sıralayabiliriz: Qewlê Hespê Reş (Kara Atın Sözü), Bersîsê Abîd (Mutlu İnançlı), Şêxê Sen'an (Sen'an Şeyhi), Kela Dimdim (Dimdim Kalesi). Bunların yanı sıra her biri kendi başına birer eser olan şiiir ve destanları da vardır. Onları da şu şekilde sıralayabiliriz: Ay dilê min (Ey Gönüm), Bi Çar Kerîman (Dört Kutsal Adına), Çiya Anî Li Deştê Kir (Dağları Getirip Ovaya Vurdu), Dengbêjê Jaran î (Mazlumların Ozanısın), Dewran (Devran), Dilber (Dilber), Dilo Rabe (Kalk Ey Gönül), Ê Bê (Gelenler), Ellah Çi Zatek Ehsen e (Allah Ne Kutlu Birdir), Ey Av û Av (Ey Su), Ez Çi Bêjim (Ne Diyeyim), Feqe û Bilbil (Feqiyê Teyran ile Bülbül), Feqe û Mela (Feqiyê Teyran ile Melayê Cizîrî), Feqiyê Teyran û Dîlber (Feqiyê Teyran ile Dilber), Feqiyê Teyran û Evîna Dila (Feqiyê Teyran ile Gönüllerin Aşkı), Feqiyê Teyran û Quling (Feqiyê Teyran ile Turna), Feqiyê Teyran û Roj (Feqiyê Teyran ile Güneş), Îro Ji Dest Husna Hebîb (Bugün Kutlu Dostun Elinden), Melayê Batê Kanê (Hani Melayê Batê), Mihacir (Göçmen), Qewî Îro Zeîfhal im (Bugün Güçlüye Halsizim), Yar Tu yî (Yar Sensin).

3. MELAYÊ BATÊ (1417-1491)

Çarlık Rusya'sı Erzurum Başkonsolosu Alexander Jaba, Petersburg Bilimler Akademisi'nin talebi üzerine Erzurum ve çevresinde Kürt dili ve edebiyatı üzerine yaptığı araştırmalarda edindiği bilgilerden ve el yazması ürünlerden sonra kaleme aldığı kitabında asıl adı **Ahmed** olan **Melayê Batê**'nin 1417 ile 1491 yılları arasında yaşadığını yazar. Melayê Bate'nin Hakkârî'ye bağlı Beytüşşebap ilçesinin Batê köyünde dünyaya geldiğini belirten Jaba, **Mewluda Kurdî** (Mewluda Pêxember, Mewluda Şerîf) eserinin yanı sıra büyük bir **Divan**'ının olduğunu da söyler. Jaba'dan sonra yazar Margarita Borisavna Rudenko ise Kürt edebiyatı üzerine yaptığı incelemeleri kaleme aldığı eserinde Melayê Batê'nin **Zembilfroş** adlı bir manzum eserinin de olduğunu söyler. Melayê Batê'nin her iki eseri de Rusya'nın St. Petersburg kentinde, Saltikov-Şchedrin Kütüphanesi'nde mevcuttur; ancak Jaba'nın sözünü ettiği divanı henüz bulunmamıştır. Jaba, Melayê Batê'nin divanında yer aldığını belirttiği bazı şiiirlere çalışmasında yer vermiştir.

Nevin Güngör Reşan,
Melaye Bate

Melayê Batê'nin, Feqiyê Teyran'ın doğum yeri olan Mûks'de, Mîr Hesên Welî'nin medresesinde okuduğu bilinir. Yazdığı şiirlerden birinde Mîr Hesên Welî'ye vedası ana temadır. Yöre halkının sözlü anlatılarının günümüze ulaşmış farklı örneklerinden yola çıkılarak Batê'nin bu şiirini Mûks'den dönerken yazdığı belirtilir. Melayê Batê, Mûks'den dönerken yolda kara ve tipiye yakalanarak sığındığı mağarada yaşamını yitirir. Halk arasındaki söylencelere göre Melayê Batê'nin cesedi Berçelan Yaylası'ndaki bir mağarada bulunduğu, elindeki kağıtta Mîr Hesên Welî'ye yazdığı şiir varmış. Melayê Batê'nin Mûks'ün yanı sıra Duhok, Hewlêr ve Musul medreselerinde dini eğitimin yanı sıra tıp ve edebiyat eğitimi aldığı, daha sonra Hakkâri Meydan Medresesi'nde hocalık yaptığı bilinir.

Melayê Batê'nin günümüzde en çok bilinen eseri **Mewlud** adlı Peygamber'e methiyesidir. Kürtler, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen dini törenlerinde, düğün ve sünnetlerinde Melayê Batê'nin Mewlud'ünü okurlar. Eserin günümüze eksiksiz taşınmasında bu geleneğin ciddi bir etkisi vardır.

Melayê Batê'nin el yazması Mewlud'ü birçok medresede feqîler tarafından el ile çoğaltılarak dağıtılmıştır. Kendisi de Ertoşî aşiretinden olan Melayê Batê'nin bu eseri ilk olarak 1905 yılında Mısır'da basılmıştır. Daha sonra, 1907 yılında İstanbul'da **Mela Huseynî Ertoşî** adıyla, sonraki yıllarda ise kendi adıyla basılmıştır. Son yıllarda Zembîlfiroş ile birlikte Latin alfabesine de çevrilerek, yeniden basılmıştır.

Batê'nin eserlerinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmelerde eğitime verdiği önem göze çarpmaktadır. Bu konuyla ilgili, halk arasında dilden dile anlatılan bir söylenceye de yer verilir. Bu söylenceye göre; ağır vergi borçlarından bunalan halk Melayê Batê'yi Mîr'in huzuruna gönderir. Mîr, halkın vergi borçlarını sileceğini; ancak Batê'nin karşılığında kendisine ne vereceğini sorar. O ise: "Mîr'im, gücüm 150 öğrenciyi daha okutmaya yeter. Borçları silerseniz, 150 öğrenciyi daha alır, okuturum," der.

Bilindiği gibi Zembîlfiroş destanının Kürtler arasında anlatılagelen birçok farklı yorumu vardır. Mem û Zîn, Ferhad ile Şîrin, Leyla ile Mecnun gibi bir aşk öyküsü olan Zembîlfiroş'ta, yöre beyinin eşinin (Xatûn) zembil (el örmesi hasır sepet) satıcısına aşık olması anlatılır. Kendisi de bir prens olan; ancak dünyevi zevkleri bırakıp uhrevî dünyaya yönelen Zembîlfiroş, onca zenginliğe rağmen emeğiyle geçinir. Zembîlfiroş'ta, dönemin sosyal ve toplumsal örgüsü ile Xatûn'un aşkı irdelenirken, Zembîlfiroş'un uhrevî dünyasından

yansımalarla da dünyevi ve uhrevi olanlar arasında etkin bir felsefi bağ kurulur.

Melayê Batê'nin "Ey dil werin dîsan biçoş / Carek ji caran mey binûş / Bikin qiseta Zembîlfiroş / Da seh bikin hîkayetê" ("Ey gönüller gelin yine coşkuyla / Bazen de mey verilsin sevgiyle / Söylensin Zembîlfiroş'un hikayesi / Ki bilelim biz de hikayeyi") dizeleri ile başlayan Zembîlfiroş'ta, Xatûn'ın Zembîlfiroş'a aşkı şu dizelerle yer alıyor:

"Xatûn dibê tu lawê began î,	Hanım der ki sen beylerin oğlusun!
Law dibêm da tu bizanî,	Bunu söylerim ki sen bilesin
Min tu ji bo dilê xwe anî,	Seni kendi gönlüm için getirdim
Da em bikin misilhetê.	Ki birlikte hoş vakit geçirelim
Law bi Xatûnê re dibête,	Erkek bu kez hatuna der ki
Tu mixaziya dil divête,	Sen gönlünü cezbetmek istersin
Dayim ji heq nekin vehête,	Keşke hep doğrudan yana olasın
Rû sipiyîn di axretê.	Ahrette yüzü kara çıkmayasın
Xatûn dibêje bavê xeyalan,	Hanım diyor ki başla hayallere
Were ser doşek û palan,	Gel şu doşek ile yastıklara
Bîhn ke zulf û xalan,	Kokla zülûf ile yanakları
Law dibe zilfê herîrê.	O zaman olur ipekten zülûfleri
Pîroz be lawê mirê,	Kutlu olsun ey mir oğlu
Çi hede lawê feqîrê,	Haddine mi fakirin oğlu
Tev bide vê misilhetê,	Karıştırma sen bu durumu?
Xatûn dibê lawê verêvan."	Hanım der ki cesurun oğlu

Şiir: Melayê Batê Türkçeye çeviren: Zeynel Abidin Zinar

4. EHMEDÊ XANÎ (1651—1706)

Klasik Kürt edebiyatının günümüzde en çok bilinen yazarlarından biri de Ehmedê Xanî'dir. Büyük aşk öyküsü **Mem û Zîn**'i kaleme alan Ehmedê Xanî, bu eserini **Memê Alan** adlı sözlü halk destanından esinlenerek yazmıştır. Memê Alan'ı yeniden yorumlayan Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn'e yüklediği en büyük anlam, ona kattığı bakış açısidir. Mem û Zîn'i klasik bir aşk öyküsü olmaktan çıkarıp dönemin sosyal, toplumsal olgularını da irdeleyen bir esere dönüştüren Ehmedê Xanî, eğitime, bilime ve halklar arasındaki kardeşlik ve birliğe verdiği öneme de bu destanında yer verir. Xanî eserinde, İran ve Osmanlı devletleri arasında coğrafyaları bölünmüş Kürtlerin yaşadığı dramları da işler.

Sitar Eli, *Ehmedê Xanî*

Yüzyıllar önce Kürtler arasında birliğin olmayışından söz eden, bu nedenle Kürtlerin geri kaldığını ve devlet olamadığını belirten Ehmedê Xanî, eserinin birçok yerinde Kürt dilinin güzelliklerinden de söz eder.

Diğer birçok klasik Kürt yazarı gibi Ehmedê Xanî'nin de yaşadığı yılları tam olarak belirlemede sıkıntılar vardır. Doğum tarihini Mem û Zîn adlı eserinde kendisi yazar. "Çünkü görünmezlikten koptuğu zaman / tarih bin altmış bir idi o zaman" diyerek Hicri 1061'de, yani 1651 yılında dünyaya geldiğini belirten Xanî'nin, ölüm tarihi ile ilgili net bilgiler yoktur. Ehmedê Xanî ve Mem û Zîn üzerine yaptığı araştırmalarıyla bilinen Mehmet Emin Bozarslan, Mem û Zîn'in Türkçe baskısına yazdığı önsözde, Xanî'nin ölüm tarihi ile ilgili şöyle yazar:

"Xanî'nin yaşamı gibi ölüm tarihi de belirsizdir. Bazı yazar ve araştırmacılar onun 1706 yılında vefat etmiş olduğunu bildiriyorlar. O görüşün kaynağı ise Kürt yazarı Aladdin Seccadî'nin, **Mêjuy Edebî Kurdî** (Kürt Edebiyat Tarihi) adlı kitabında bir Kürt hocasından aktardığı bir bilgidir. Alaaddîn Seccadî'nin yazdığına göre o hoca, medrese öğrenimi zamanında, **Samedaniyye** adlı bir elyazması kitap görmüş; kitabın üzerinde Arapça, **tare Xanî ila Rabbihi** (Xanî rabbine doğru uçtu)" sözü yazılıymış. Eskiden kullanılan ve **Ebcet Hesabı** denilen bir hesaba göre, o sözdeki harfler Hicri 1118 tarihini gösterir ve o tarih de Miladi tarihe göre 1706–1707 eder."

Ehmedê Xanî'nin ailesi ile ilgili bilgiler ve doğum yeri üzerine de araştırmacıların farklı söylem ve değerlendirmeleri vardır. Kürt yazar Alaaddîn Seccadî'ye göre Xanî'nin babasının adı Rüstem, dedesinin adı ise İlyas'tır. Seccadî, Xanî'nin dedesinin önceleri Botan bölgesinde yaşadığını ve buradan Ağrı'nın Bayezîd bölgesine göç ettiğini yazar. Sadîq Bahaddîn Amedî ise yerel meclelere dayanarak Xanî'nin Hakkârî'nin Çukurca (Çelê) ilçesine bağlı Sêgundan köyünde doğduğunu ve Bayezîd'te vefat ettiğini söyler. Yine Mehmet Emin Bozarslan adı geçen eserinde, Kürt şair ve yazarı Hejar'ın Mem û Zîn çevirisine Hasan Kızılı'nın yazdığı önsöze atıfta bulunarak Xanî'nin Bayezîd ve Botan'da bulunan Xaniyan aşiretinden olduğunu ve Xanî doğmadan birkaç yıl önce babasının Bayezîd'e yerleştiğini; ancak aşireti ile ilişkilerini de koparmadığını yazar.

Xanî'nin aşireti ile ilgili ise Farhad Shakelî'nin Uppsala Üniversitesi'ne sunduğu bir araştırmasında geçen ibareler vardır. Shakelî, 20. yüzyılın başlarında Kürt coğrafyasını dolaşarak araştırmalar yapan **Mark Tykes**'in "The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri) adlı çalışmasındaki değerlendirmelerden yola çıkarak Hakkârî'nin kuzeyinde **Xweşav** (Hoşaf) yakınlarında **Xaniyan** (Xaniler) aşiretinin varlığından söz eder.

Bozarslan ise bu aşireti, Xanî aşireti olarak yorumlayıp Ehmedê Xanî'nin bu aşiretten olduğunu belirtir.

Xanî, kendisiyle ilgili bilgilerin birçoğuna Mem û Zîn adlı eserinde yer verir. Örneğin eğitimi ile ilgili ipuçlarını şu dizelerinden anlayabiliyoruz:

Ez pêlêwer im	Gezgin satıcıyım ben,
ne gewherî me	cevher satıcısı değilim
Xudreste me ez	Kendi kendime yetişmişim,
ne perwerî me	yetiştirilmiş değilim.

Eserinde sürekli tevazu gösteren Xanî, kimliği ile ilgili tanımlamalarda bulunurken bile bu tevazuyu elden bırakmıyor:

Kurmanc im kûhî û kenarî	Kürdüm ben, dağlıyım ve kenardanım
Van çend xeberêd kurdewarî	Kürtçe olan şu birkaç sözümü benim
Îmza bikirin bi husnê eltaf	İyilik ve lütuflarından imza etsinler
Îsxa bikin ew bi semê însaf	Ve insaf kulağıyla da dinlesinler

Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*, şiirleri Türkçeleştiren: Mehmet Emin Bozarslan

Ehmedê Xanî'nin eserinde önemli yer tutan olgulardan biri de insan sevgisi ve bu sevginin dayandığı felsefedir. Adeta bir filozof gibi dizeleri işleyen Xanî, insan sevgisinin yanı sıra, iyilik ve kötülüğe de eserinde önemli bir yer verir. Bir diğer tema ise Allah sevgisidir. Tasavvuf edebiyatının önemli bir eseri olarak görülen Xanî'nin Memû Zîn'inin yanı sıra diğer eserlerinde de Allah sevgisinin ve imanının önemli bir yeri vardır.

Xanî'nin Mem û Zîn dışında iki önemli eseri daha günümüze ulaşabilmiştir. Xanî, günümüze ulaşan **Nûbara Biçûkan** (Çocukların Baharı) ile **Eqîda Îmanê** (İnanç Yolu) eserlerinin ilkinde çocuklara dil öğretmeyi amaçlar. Bunun içindir ki Nûbara Biçûkan birbiriyle uyumlu dizeler halinde olan bir Arapça ve Kürtçe sözlük biçiminde kaleme alınmıştır. Bu kitabın yazımı, Xanî'nin Kürt çocuklarının eğitimine verdiği önemi göstermesi bakımından da önemlidir. Xanî, Eqîda Îmanê adlı kitapçığında ise İslam dininin koşullarını, kurallarını şiirsel bir dille kaleme alır.

14 yaşından itibaren yazmaya başlayan Xanî'nin günümüze ulaşan eserlerinin dışında çokça eserinin olduğu bilinir; ancak bu eserlerden, adını andığımız kitapları dışında sadece birkaç şiir bugüne kadar elde edilebilmiştir. Bazıları Mela Mahmûdê Beyazîdî tarafından elde edilen bu şiirlerden bir kısmı, halen Rusya'da Petersburg Kütüphanesi'nde korunmaktadır.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

DİĞER KLASİK KÜRT EDEBİYATÇILAR:

Alexander Jaba kitabında sekiz Kürt şairinden söz ediyor. Jaba'nın sözünü ettiği şairler Elî Herîrî (1010-1078), Melayê Cizîrî (1570-1640), Feqiyê Teyran (1590-1660), Melayê Batê (1417-1491), Ehmedê Xanî (1651-1706), Îsmailê Bazîdî (1654-1709), Şeref Xanê Hekarî (1682-1748) ve Murad Xanê Bazîdî (1736-1778)'dir.

Jaba'nın yanı sıra Kürt dilinin mîri Celadet Bedirxan da, 1930'lı yıllarda Latin alfabesi ile yayınlanan ilk Kürt dergisi Hawar'ın 33. sayısında, Herekol Azîzan mahlası ile kaleme aldığı yazısında Soranca ve Kurmanca yazar Kürt klasik yazarlarından söz ediyor. Celadet Bedirxan, bu yazarların yaşam öykülerine ve eserlerine de bu yazısında kısaca yer veriyor. Celadet Bedirxan'ın makalesinde adları verilen Kürt klasik yazarları arasında eserlerini Soranca lehçesinde kaleme alan Nalî, Hecî Qadirê Koyî, Şêx Riza Telebanî ile eserlerini Hezroyî, Şêx Mihemedê Hedî, Şêx Evdirehmanê Taxê, Şêx Nureddînê Birîfkî, Şêx Evdirehmanê Axtepî, Mela Unisê Erqetînî ve Melayê Erwasê vardır.

Mele Xelîlê, Sêrtî Nehcel Enam adlı eserin yazarıdır. Şêx Evdirehmanê Axtepî'nin ikisi Kürtçe, ikisi Arapça dört divanı vardır. Şêx Evdirehmanê Axtepî Dîwana Rûhî ve Rewdneîm adlı Kürtçe eserlerin yanı sıra "Kîtabû Keşfîz'zelam" ve "Kîtab-ûl Ebrîz" adlı kitapları kaleme alırken, Celadet Bedirxan'ın belirttiğine göre Mele Unisê

Erqetînî Kürtçe gramer kitabı, Melayê Erwasê ise bir Kürtçe tıp kitabı yazmıştır.

Klasik Kürt yazarları arasında Gorani lehçesiyle eserler yazarlar da vardır. Ehmedê Textî, Şêx Mistefayê Beserani (1641-1702), Xanay Qubadî (1700-1759), Feqî Qadirî Hemewend, Mewlana Xalid (1777-1826) ile Mahzûnî Kürtçe'nin Gorani lehçesinde kitap yazar klasik edebiyatçılarıdır. Xanay Qubadî'nin Şîrîn û Xusrew kitabı ile Mewlana Xalid'in Kürtçe divanı, XX. yüzyılın başlarında,

İstanbul'da da dönemin aydın ve yazarları tarafından basılmıştır. Selîm Silêman (XVI.-XVII. yüzyıl), Leyl û Mecnûn adlı manzum eseri kaleme alan klasik Kürt edebiyatçısıdır. Xaris Bêdlîsî (1758), Pertew Begê Hekarî (1777-1841) ve Alî Teremoxî de Kürtçe kaleme aldıkları eserlerle Kürt kütüphanesini zenginleştiren klasik yazarlar arasında saygın yerlerini almışlar.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

Nevin Güngör Reşan,
Mahsereh Hanım

KLASİK KÜRT KADIN EDEBİYATÇILAR:

Klasik Kürt yazarları arasında sadece erkekler yer almaz. Daha 47 yaşında iken yaşamını yitiren ve Mestûre Xanim adı ile bilinen Mah Şeref Erdelanî (1800-1847) ile Sirre Xanima Amedî (1814-1865) ve Mîhrîbana Berwarî (1814-1865) de Kürtçe eserleri günümüze ulaşan ilk Kürt kadın yazarlarıdır.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- Aşağıda noktalarla boş bırakılmış yerlere anlamca uygun kelimeler yazınız.
  - Nûbara Biçûkan, Çocukların Baharı adlı eserde ünlü Kürt edebiyatçı .....çocuklara dil öğretmeyi amaçlar.
  - Melayê Batê'nin günümüzde en çok bilinen eseri .....adlı Peygamber'e methiyesidir.
  - Feqiyê Teyran'ın şiirlerinde ..... ve .....temaları önemli bir yer tutar.
- Aşağıdaki cümlelerin sonuna bilgiler doğruysa (D), yanlışsa (Y) işareti koyunuz.
  - Feqiyê Teyran zengin ve tanınmış bir ailenin ferdi olduğu için şiirlerinde halkın acılarını kendi acısı bilmemiş, onların çaresizliğini dizelerine dökmemiştir. ( )
  - Kürt edebiyatında Gorani ve Sorani lehçelerinde edebi eser vermek pek makbul sayılmamıştır. ( )
  - Kürt edebiyatında kadın yazarların eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. ( )
- Cizîrî'de bulunan Medresa Sor'da (Kızıl Medrese) Melayê Cizîrî'den hangi ünlü edebiyatçıların ders aldığını yazınız.
- Kürt edebiyatında gazellerde özellikle hangi mazmunların sıklıkla kullanıldığını ve bunların neleri simgelediklerini yazınız.

ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Yaresan Aleviliği'nin kadın dini önderleri ve âşıkları olarak nitelendirilen kadın sanatçılardan biri değildir?
  - A. Celale Xanîma Loristanî
  - B. Lîza Xanım
  - C. Xatûn Zerbanûya Derzyanî
  - D. Zilan Xanım
  - E. Xatun Dayrakî Razbar
2. Aşağıdakilerden hangisinde Kûrt ulusunun benimsediği dinler **doğru olarak verilmiştir**?
  - A. Zerdüştlük-Yezidilik-İslamiyet
  - B. Hristiyanlık-Yezidilik-İslamiyet
  - C. Musevilik-Yezidilik-Zerdüştlük
  - D. İslamiyet-Hristiyanlık-Musevilik
  - E. Yezidilik-İslamiyet-Musevilik
3. Aşağıdakilerden hangisinin etkisiyle Kûrt edebiyatında yazılı edebiyat dönemine geçilmiştir?
  - A. Baskıların
  - B. Savaşların
  - C. Anlaşmaların
  - D. İslamiyet'in
  - E. Özenmenin
4. Edebi eserleri ve şahsiyetleri, türüne, edebi topluluklarına veya kronolojiye göre inceleyen, tasnif eden bilim dalına ne ad verilir?
  - A. Edebiyat
  - B. Tezkire
  - C. Edebiyat Tarihi
  - D. Biyografi
  - E. Edebi Eser
5. Aşağıdaki şairlerden hangisi tasavvuf konusunda şiir yazmamıştır?
  - A. Edip Ahmet
  - B. Kaygusuz Abdal
  - C. Yunus Emre
  - D. Ahmet Yesevi
  - E. Gülşehri

6. Aşağıdaki şairlerden hangisi şiirlerini Farsça yazmıştır?

- A. Ahmet Yesevi
- B. Kadı Burhaneddin
- C. Mevlana
- D. Hacı Bektaş-ı Veli
- E. Ahmedî

7. Miskin Yunus biçareyim

Baştan ayağa yareyim
Dost elinden avareyim
Gel gör beni aşk neyledi

Yukarıdaki dördlüğün en doğru anlamı aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Yunus yurdundan ayrı kaldığı için çaresizdir.
- B. Çaresiz, zavallı Yunus Tanrı'dan uzak olduğu için acılar içindedir.
- C. Yunus'un zavallılığı aşk yüzündendir.
- D. Zavallılık, çaresizlik Yunus'u deliye döndürmüştür.
- E. Yunus, ilinden uzak olduğu için zavallı ve çaresizdir.

8. Gül mü zibadır letafette ya ruhsarın senin

Lale mi hoştur taravette ya didarın senin (Ahmedî)

Bu beyitte aşağıdakilerden hangisinden bahsedilmemektedir?

- A. Gülün güzelliği
- B. Sevgilinin yüzünün güzelliği
- C. Yanağın laleye benzemesi
- D. Sevgilinin gülden güzel olması
- E. Gül ve laleye benzeme

9. Klasik şiirde aşağıdakilerden hangi nazım şekli dörtlüklerle yazılmaz?

- A. Tuyuğ
- B. Rubai
- C. Murabba
- D. Şarkı
- E. Mesnevi

10. Aşağıdaki eser-yazar eşlemesinden hangisi yanlıştır?

- A. Fuzuli-Divan
- B. Ehmedê Xanî-Mem û Zîn
- C. Ahmet Yesevi-Divan
- D. İbn Xelikan-Vefiyatü'l-Ayan
- E. Melayê Batê-Mewlud

11. Aşağıdakilerden hangisi mesnevi nazım biçiminde yazılmıştır?

- A. Battalname
- B. Harname
- C. Fütüvvetname
- D. Menakıbname
- E. Budalaname

12. Aşağıdaki eserlerden hangisi nesirdir?

- A. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Menakıbname'si
- B. Şeyhi'nin Harname'si
- C. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i
- D. Ali Şir Nevai'nin Gazel'i
- E. Mevlana'nın Divan-ı Kebir'i

13. Gözüm, gözüm, yalnız gözüm

Sen yalnız göz ile ben Oğuzu sındırmışdım

Ala gözden ayırdın, yiğit beni

Tatlı candan ayırsın Kadir seni

Yukarıdaki dörtlükle ilgili aşağıdakilerden hangisi doğru değildir?

- A. Tepegöz Oğuz'u bile sindirdiğinden söz ediyor.
- B. Tek gözünü kaybeden Tepegöz acı çekiyor.
- C. Tepegöz, Basat'a beddua ediyor.
- D. Basat, gözü gibi sevdiğinden ayrılığı karşısında yakınıyor.
- E. Gözün önemi dile getiriliyor.

14. Aşağıdakilerden hangisi X. ve XI. yüzyıllarda yaşamış, bu dönemin düşünce babası ve şiir öncüsü konumunda olan ünlü İranlı ve Türk şairlerden biri değildir?

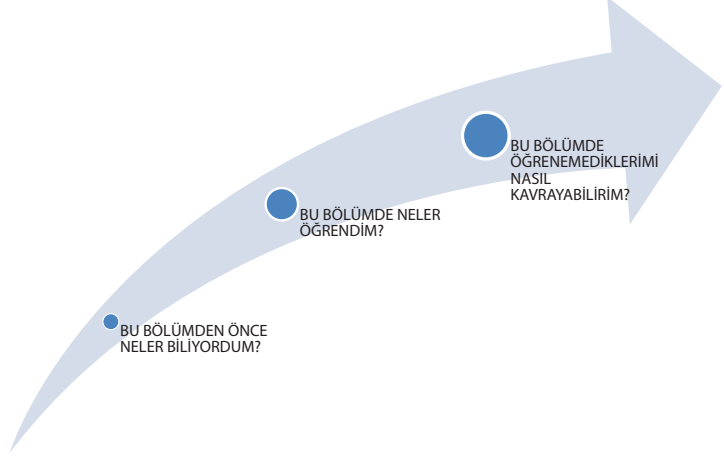
- A. Baba Tahir Uryan
- B. Mevlana
- C. Ali Şir Nevai
- D. Yunus Emre
- E. Ömer Hayyam

15. Aprun-çu Tigin ve Borazboz hangi ulusların ilk şairleridir?

- A. Türk-Yunan
- B. Rus-Kürt
- C. Çin-Kürt
- D. Fars-Arap
- E. Türk-Kürt

ÖZ DEĞERLENDİRME ŞEMASI

BU BÖLÜMDEN ÖNCE NELER BİLİYORDUM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE NELER ÖĞRENDİM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE ÖĞRENDİKLERİM BENDE ŞU DEĞİŞİMLERİ YARATTI:

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

II. Bölüm

Kürt Edebiyatı

B. Yazılı Kürt Edebiyatı

II. Modern Kürt Edebiyatı

a. XX. YÜZYILDA KÜRT EDEBİYATI

1. Modern Kürt Edebiyatının Doğuşu
2. Edebi Eser-Dönem İlişkisi

b. GAZETE VE DERGİLER

1. 1930 Öncesi Kürt Dergi ve Gazeteleri
2. 1930 Sonrası Kürt Dergi ve Gazeteleri
3. Aşiret Mektepleri

c. ROMAN VE ÖYKÜ

1. Romanda Ana fikir ve Konu
2. Öyküde Ana fikir ve Konu

d. ŞİİR

1. Şiirde Tema ve Konu
2. Şiirde Şekil ve Üslup

e. TİYATRO

1. Memê Alan

Ünite Sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları

A. XX. YÜZYILDA KÜRT EDEBİYATI

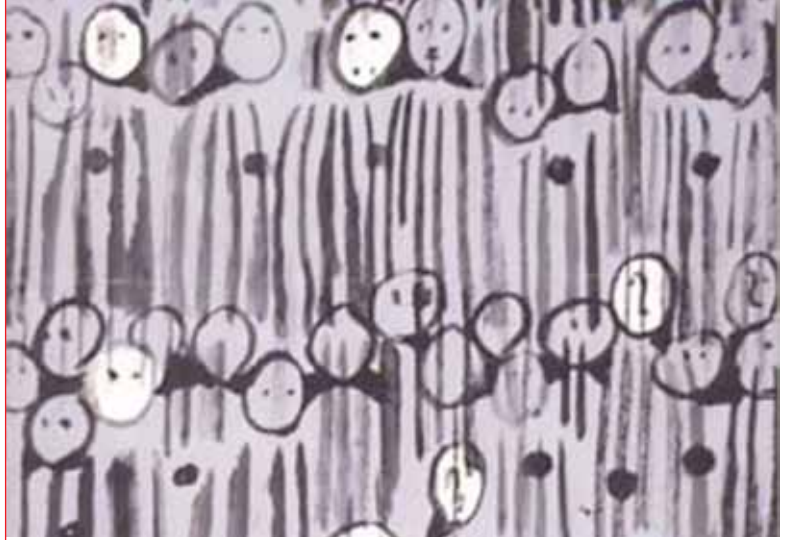
1. MODERN KÜRT EDEBİYATININ DOĞUŞU

HAZIRLIK

1. İstanbul, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Bunu destekleyecek tarihi deliller bulunuz.
2. Farklı milletlerin, aynı coğrafyayı paylaşması konusundaki düşüncelerinizi içeren kısa bir konuşma metni hazırlayınız.
3. Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesindeki bütün azınlıklar için İstanbul niçin bu kadar önemlidir, araştırınız.

İNCELEME

KÜRT AYDINLANMASI VE İSTANBUL

Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına yüzyıllarca, başkentlik yapmış İstanbul, aynı zamanda dünya coğrafyasında da önemli bir kavşak ve geçiş noktasıydı. İstanbul bu özelliğiyle adeta zamanın, kültürlerin, medeniyetlerin ve dillerin harmanlandığı bir kentti. Bu kentte kimler yoktu ki: Yahudiler, Ermeniler, Türkler, Kürtler... İstanbul, birçok halkın edebiyatında da ilklerin yaşandığı bir şehirdi, bazen hüznün, ayrılıkların, isyanların, sevinçlerin ve aşkların mekanı bazen de hepsinin kahramanıydı. İstanbul, Osmanlının dünyaya açılan penceresi olduğu için dünyadaki gelişmelerin de en

yakın takipçisiydi. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başları, Avrupa'da başlayan aydınlanma sürecinin doğurduğu yıkımların, yeniliklerin, fikirlerin ve siyasetin baş döndürücü bir hızla yaşandığı yıllardı. Kürt aydınlanmasında bu yılların ve İstanbul'un önemi oldukça büyüktü. Kürt aydınları için İstanbul vazgeçilmez bir duraktı.

XX. yüzyıla girerken İstanbul'da yaşayan Kürtlerin sayısı da arttı. Daha önce yolu İstanbul'a ticaret için düşen Kürtler de vardı, Aşiret Mektepleri'nde okumaya gelen gençler, eskiden beri çalışmaya gelenler ve her isyandan sonra İstanbul'a sürülen beyliklere mensup şahıslar da vardı. Derken, İstanbul'un çoksesliliğine bir de Kürtçe şarkılar, şiirler, gazeteler, dergiler karıştı.

İstanbul'a yerleşen Kürtler, İstanbul'un önemini hemen fark edip uyum sağladılar. Yıllar sonra İstanbul'da büyüüp okuyan bir kuşak oluştuğunda artık Kürt aydınları da Osmanlının heyecanla atan yaşlı kalbinde her gün daha da büyüyen siyasi ve düşünsel gelişmelere renk kattılar. Bundan sonra sürgünde yetişen Kürt aydınları, ilk Kürtçe gazete ve dergileri yayınlayıp, ilk öğrenci cemiyetini, ilk kadın cemiyetini kurdular. Bu dönemde söylenen her söz, yazılan her kelime ve basılan her sayfa Kürt aydınlanmasında ve modern düşünce sisteminin oluşmasında önemli bir yere sahip oldu. Modern Kürt edebiyatının ortaya çıkışı ve gelişmesi de bu yıllarda başlayan çalışmalar üzerinden yükselmiş oldu.

1. Sizce yukarıdaki parçanın yazarı Osmanlı İmparatorluğu'nu bu dönemde olumlu mu değerlendirmiştir, nedenleriyle söyleyiniz.
2. XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun çehresini değiştirmesine neden olan gelişmeler neler olabilir?
3. Bir kentte farklı kültürlerin bir arada yaşaması o kentin kültürel zenginliğine nasıl bir katkıda bulunur, açıklayınız?
4. "İstanbul, bazen hüznlerin, ayrılıkların, isyanların, sevinçlerin ve aşkların mekanı bazen de hepsinin kahramanıydı" sözleri ile anlatılmak istenilen durum nedir?
5. Metne göre Kürt aydınlanması için İstanbul nasıl bir anlam taşımaktadır?

ETKİNLİK

- Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan milletlerin kültürel farklılıklarını konu alan bir sunum hazırlayarak sınıfta sununuz.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

KÜRT TEAVÜN VE TERAKKİ CEMİYETİ:

Kürt aydınları tarafından 1908'de kurulan **Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti** (Kürt Dayanışma ve Gelişme Cemiyeti) Kürtlüğe, İslam'a, Osmanlılığa ve anayasaya bağlılığın esas olduğu bir dayanışma cemiyetiydi. Kürt aşiretleri arasındaki sorunları çözmek için eğitim, ticaret ve zanaatı teşvik etmeyi hedefleyen cemiyete, sadece İstanbul'da oturan ve Türkçe okuyup yazabilen Kürtler üye olabiliyordu. Kürtçe bilmek ise zorunlu değil, sadece arzulan bir özellikti. Cemiyetin aynı adı taşıyan bir gazetesi, **Meşrutiyet** adlı bir de okulu vardı.

2. EDEBİ ESER-DÖNEM İLİŞKİSİ

HAZIRLIK

1. Fransız Devrimi, Reform Hareketi, Rönesans, Sanayi Devrimi, coğrafi keşifler modern düşüncüyü oluşturan olaylardan bazılarıdır. Bunların edebiyat üzerindeki etkilerini araştırınız?
2. Sizce, edebi eserler gerçek hayatı ne kadar yansıtır?
3. Edebi eserler mi toplum yaşayışına yön verir, toplumun yaşayışı mı edebi eserleri şekillendirir, tartışınız.

İNCELEME

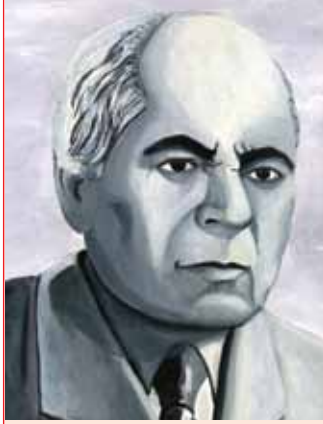
YANSIMALAR

Edebi eserler, yazıldıkları ve anlattıkları dönemlerin sosyal, siyasal, kültürel ve tarihsel koşullarından yararlanılarak inşa edilir. Anlattıkları dönemin duygularına tercüman olup o dönemlerden izler taşır. Edebi eserler, sadece işledikleri tema bakımından dönemden izler taşımazlar, aynı zamanda biçim ve tür olarak da dönemlerindeki gelişmelerden etkilenirler.

Modern düşünce, edebiyatta birçok yeniliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mesela; şiirde birçok yenilik doğururken, roman, öykü, makale ve deneme gibi bazı yeni düzyazı türlerinin de ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Şiirde özgürlük, eşitlik, millet ve bağımsızlık gibi duygular işlenmiştir. Her geçen gün sayıları artan gazetelerde makaleler yazılmış, şiirler yayınlanmış, romanlar tefrika edilmiştir.

Sanatçılar, içinde yaşadıkları toplumun birer parçası olduklarından o toplumun acılarına ve sevinçlerine de ortak olup onları

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

Nevin Güngör Reşan,
Erebê Şemo

EREBÊ ŞEMO:

Kürt romanının öncülerinden olan Erebe Şemo (Ereb Şemo), 1897'de Kars'ın Susuz köyünde doğdu. Moskova'ya giderek Lazaryan Enstitüsü'nde yüksek öğrenimini tamamladı. 1924 yılında Ermenistan'a dönen Şemo, Ermenistan Komünist Partisi'nin bir görevlisi olarak Kürt köylerinde ve Kürtler arasında Bolşeviklerin yürüttüğü ekonomik programın başarıya ulaşması amacıyla propaganda ve parti çalışmaları yürüttü. 1930 yılında yayına başlayan ve kuruluşunda önemli bir rol oynadığı **Riya**

Teze (Yeni Yol) gazetesinde üç kitabı tefrika edildi: **Emrê Lenîn** (Lenin'in Buyruğu), **Terîqa Rêvolûsiya Oktyabrê** (Ekim Devrimi Tarihi), **Kolxoz û Kara Wê Ji Gundîyan re** (Kolhozun Köylüler İçin Faydaları). 1934 yılında Erivan'da Kürdoloji konferansında önemli bir misyon üstlenmiştir.

Ereb Şemo'nun **Şivanê Kurd** (Kürt Çoban) adlı romanı 1935'de Erivan'da yayınlanmış, şimdiye dek onlarca baskı yapmış, Rusça, Arapça, Almanca, Gürcüce, Fransızca ve Türkçe olmak üzere, birçok dile çevrilmiştir. Ereb Şemo'nun **Dimdim**, **Jiyana Bextewar** (Mesut Hayat), **Hopo** ve **Berbang** adlı romanları da bulunmaktadır.

hissederek, bu duyguları gelecek kuşaklara aktarmaya çalışırlar. Ancak bunu yaparken, bir siyasi düşünceyi en soğuk çıplaklığıyla anlatmazlar. Onun yarattığı manzarayla, duygularla ilgilenirler; ancak bu, sanatçının siyasetle, toplumun gidişatıyla, dönemin sancılılarıyla ilgilenmeyeceği anlamına da gelemez. Sanatçı, her zaman farklı kimliklerle toplumun değişiminde önemli bir rol alır. Özellikle XIX. ve XX. yüzyıllardaki sanatçılar aynı zamanda siyasi ve toplumsal gelişmelerle de yakından ilgilenip bu konudaki düşüncelerini de eserlerinde zaman zaman dile getirmişlerdir.

XX. yüzyılın başında, Kürt aydınları da birer parçası oldukları Kürt toplumunun durumuna yabancı kalmayıp bunları eserlerinde dile getirmişlerdir. Özellikle, Kürtlerin yaşadığı ekonomik ve sosyal olumsuzluklar, Kürt aydın ve sanatçılar için birer temel sorun haline gelmiş ve bunları dönemin eserlerinde sık sık işlemişlerdir. Ayrıca Avrupa'da ortaya çıkan ve XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda hararetle tartışılan, siyasi ve toplumsal hayata

yön veren ulusalcı fikirler de Kürt aydın ve sanatçıların eserlerinde önemli bir yere sahip olmuştur.

1920'lerden sonra eserlerde bir yandan geçmişin acıları, bir yandan da günün güçlü edebi akımı olan toplumcu gerçekçiliğe uygun olarak geleceğe dair umutlar işlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği'nde gelişip serpilen modern Kürt edebiyatı, bu sınırlar içinde rahata kavuşan ve kendi ulusal değerleriyle yaşamaya başlayan Kürt toplumunun özelliklerini bize en iyi şekilde göstermektedir.

Rahat bir ortamda oluşturulan eserler, modern Kürt edebiyatında önemli birer örnek olarak günümüze kadar gelmiştir. Türkiye sınırları içerisinde cumhuriyetin ilanı ile beraber Kürt dili ve edebiyatına dair faaliyetler sona ererken, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, Suriye ve Irak'ta da bu faaliyetler zaman zaman kesintiye uğramıştır.

İlk Kürt gazetesi **Kürdistan**'ın yayımlanmasından cumhuriyetin ilanına kadar geçen süre içinde çıkan gazete ve dergiler Kürt aydın ve sanatçıları için önemli birer araç olmuştur. Bazı edebiyat otoriteleri tarafından ilk modern Kürtçe öykü kabul edilen ve **Rojî Kurd** dergisinde Fuat Temo tarafından **Çirok** başlığıyla yazılan öykü ile **Jin** dergisinde yayınlanan Ebdurehman Hakkârî'nin **Memê Alan** adlı tiyatro oyunu, gazete ve dergilerin modern edebiyatın gelişiminde üstlenmiş oldukları role önemli birer örnektir.

1. Sizce modern düşüncenin edebiyata getirmiş olduğu yenilikler nelerdir, söyleyiniz.
2. Metne göre modern Kürt edebiyatının gelişmesinde gazete ve dergilerin rolleri nelerdir, açıklayınız?
3. Edebi eserin, yazıldığı dönemle arasında bir bağ ya da etkileşim var mıdır, söyleyiniz.

ETKİNLİK 1

- Farklı dönemlerde yazılmış edebi eserlerden birkaçını sınıftaki arkadaşlarınızla inceleyerek eserleri yazıldıkları dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısıyla ilişkilendiriniz.

ETKİNLİK 2

- Beğenerek okuduğunuz bir edebi eseri, eser-yazar-dönem üçgeninde ele alarak sınıftaki arkadaşlarınıza tanıtınız.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?**KÜRT TALEBE HÊVÎ (UMUT) CEMİYETİ:**

İlk legal Kürt öğrenci derneği, 1912'de çok sayıda Kürt öğrencinin okuduğu Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde kuruldu. Savaş dolayısıyla 1914'te ara verdiği faaliyetlerine 1919'da tekrar başlayan ve hükümetçe kapatıldığı 1922'ye kadar devam eden cemiyetin amacı, İstanbul'da okuyan Kürt öğrenciler arasındaki dayanışmayı sağlamaktır. Hevî'nin yayın organı Kürtçe ve Kürt Edebiyatı ile ilgili yazıların yayımlandığı Rojî Kurd, Osmanlıca ve Kurmanci dilinde yayınlanıyordu. Hevî'nin amacı, Kürtlerin eğitimsizliğine ve yoksulluğuna çare bulmaktır. **Roja Kurd** hükümetçe kapatıldıktan sonra yerine, **Yekbûn Dergisi**, onun yerine de **Hetawe Kurd** yayınlanmaya başladı.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yere uygun kelimeyi yazınız.
  - İlk Kürt gazetesi.....'dır.
  - Modern Kürt edebiyatının ilk öyküsü ..... tarafından ..... başlığıyla yayımlanmıştır.
  - ..... dergisinde yayınlanan ..... adlı tiyatro Ebdurehman Hakkârî'nin eseridir.
  - İstanbul'a yönelik Kürt göçü ..... 'ten itibaren günümüze kadar dalgalar halinde devam etmiştir.
2. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Yazar yaşadığı dönemin bütün özelliklerini eserine yansıtmak zorundadır. ( )
  - Edebi eserleri inceleyerek eserin yazıldığı devirde nasıl bir dil kullanıldığını öğrenebiliriz. ( )
  - Kürt aydınları, XX. yüzyılda, dünyada değişen siyasi tabloyla pek ilgilenmemişler, kendi ekonomik sorunlarına odaklanmışlardır. ( )
3. Türkiye sınırları içerisinde cumhuriyetin ilanı ile beraber Kürt dili ve edebiyatına dair faaliyetler neden sona ermiştir, yazınız.

B. GAZETE VE DERGİLER

1. 1930 ÖNCESİ KÜRT DERGİ VE GAZETELERİ

HAZIRLIK

1. Gazete ve dergilerin edebiyatın gelişmesinde olumlu ve olumsuz ne gibi etkileri olabilir, söyleyiniz.
2. Gazetelerin edebiyat ile ilişkisi hakkındaki düşüncelerinizi söyleyiniz?
3. İnsanlar, modern zamanlarda gazete ve dergilere niçin ihtiyaç duymuşlardır, söyleyiniz.
4. Fikir ve düşüncelerin yayılmasında gazete ve dergilerin rolünü sınıfta tartışınız?

Kürdistan

Şark ve Kürdistan Gazetesi

İNCELEME

BAŞLARKEN...

Allah'ın izniyle her on beş günde bir, ben bu gazeteyi yayınlayacağım. Adını Kürdistan koydum.

Bu gazetede, şunlardan bahsedeceğim: insan nerede ilim öğrenebilir, nerede iyi medreseler ve okullar bulunur? Nerede hangi savaşlar oluyor, büyük devletler neler yapıyor, nasıl savaşıyor, ticaret nasıl yapılıyor? Hepsini bir bir anlatacağım.

Şimdiye kadar kimse böyle bir gazete yayınlamadı. Bu gazetem bir ilktir. Bu yüzden de gazetenin birçok eksiği olacaktır. Gazetenin eksikliklerini bana yazacağınızı umuyorum. Her işin başında küçük sorunlar yaşanabilir; ama zaman geçtikçe işler yoluna girecektir.

Alimler, Allah tarafından memur olarak tayin edilmiş kişilerdir, insanlara nasihat verip doğru yolu göstermekle görevlidirler. Bütün mirler ve ağalar, Kürt halkının alimleri, halkı bilime sanata teşvik edip onlara doğru yolu göstermelisiniz. Eğer bunu yapmazsanız, hepsinin günahı boynunuzadır.

...

İstanbul'da bir okul açılmış. Bu okulun adı, **Aşiret Mektebi**'dir, aşiret çocuklarının dışında kimseyi bu okula almıyorlar. İnsanlar çocuklarını, Bağdat'tan, Şam'dan, Yemen'den, Şemmer'den ve Enze'den bu okula gönderiyorlar. Burada okuyan çocuklar her yıl iki aylığına evlerine gidip geri dönüyorlar, altı yedi yılda alim oluyorlar, sonra köylerine ve şehirlerine geri dönüyorlar. Memur, mutasarrıf ve yavaş yavaş vali oluyorlar. Devlet her ay onlara maaş veriyor.

Ey mirler ve ağalar! Çocuklarınızın günahı boynunuza olsun. Siz de çocuklarınızı okumaya gönderin. Zengin olanlarınız köylerde okullar yaptırın.

Mikdad Mithad Bedirhan, *Kürdistan Gazetesi*

1. Yukarıda bir kısmı verilen Kürdistan gazetesinin ilk makalesinde yazar, gazeteyi hangi amaçlarla yayınladığını belirtmiştir, söyleyiniz.
2. Yazar, insanlardan ne istemektedir? Yazarın bu isteğindeki amacı nedir?
3. Sizce, Kürdistan gazetesi her gün değil de neden on beş günde bir yayınlanmaktadır?

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

KÜRDİSTAN GAZETESİ:

İlk Kürt gazetesi Kürdistan, 22 Nisan 1898'de Kahire'de yayın hayatına başladı. Mikdad Mithad Bedirhan tarafından çıkartılan gazetenin ilk 5 sayısı Mısır'ın başkenti Kahire'de, 6-19 arası sayıları Cenevre'de, 20-23 arası sayıları Londra'da, 24-29 arası sayıları Folkston'da, 30. ve 31. sayılarıysa Cenevre'de yayımlandı. Gazetenin sahibi ve yazı işleri sorumlusu, ilk beş sayısında Mikdad Mithad Bedirhan'dı; fakat onun ölümünden sonra bu görevi Abdullah Bedirhan üstlendi. Gazete, yayımlanmaya başladığı ilk dönemde politik olmaktan çok dil ve eğitimin önemini vurguluyordu. Gazetenin Cenevre'ye taşındığı dönemde ise daha çok Sultan Abdülhamit aleyhtarı liberal-demokrat düşünceler savunuluyordu. Süreyya Bedirhan'ın yönettiği 3. dönemde ise gazetenin basımı, Londra, Folkston, Cenevre ve Kahire'de yapılmak zorunda kalmış ve yayın aksamıştır. Toplam 31 sayı çıkan gazete, 1902 yılında yayınını durdurmuştur. Kürdistan gazetesinin çıkış günü olan 22 Nisan, **Kürt Gazetecilik Günü** olarak kutlanmaktadır.

Nevin Güngör Reşan,
Abdullah Cevdet

HETAW  GAZETES  YAZARLARINA

Kuşkusuz, Kürtlere, K rtl ge hizmet etmek için ter döküyor, mürekkep akıtıyorsunuz; fakat gazeteyi okuyazar milletler için çıkarırlar. Kürtlerde okuyazar ne yazık ki parmakla gösterilecek kadar azdır. Kürtleri uygarlaşmış, aydınlanmış ve değişmiş bir kavim olarak görmek istersiniz. Hiç kuşku yoktur ki Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvet ve kıvamını arzu eden her birey, mensup olduğu unsurun ortaya çıkma, itibar kazanma ve aydınlanmasını istemelidir; fakat bu istemekten ne çıkar? İstemeyi, yapmak izlemelidir. Kavmi için yüreğinde kuvvetli bir şefkat ve şefkatli bir kuvvet hisseden gencin hamiyet faaliyetinin besmelesi Anadolu'ya koşmak olmalıdır. Burada, İstanbul'da çene ve kalem  almaktan asla bir şey çıkmayacaktır.

Köylere! Köylere! Darı ekmeği yemek, keçi sütü içmek ve köyleri nurla, uygarlık nimeti ile beslemek, eksiksiz bir yiğitlik ve azim ile istenilmelidir.

(...)

Anadolu, yaşama nedenlerinin en  onemlisinden yoksundur. Bilmek. Bilmek, uygar yaşam için hava demektir. Her şeyden önce hava götürelim. Ey Kürt gençleri! Bir Kürt köyünde bir ilkokul kurucusu ve  retmeni olmayı rastgele bir yerde kaymakam ve müdür olmaya tercih edeceğiniz zaman- ancak o zaman- düşülmesi gereken yola düşmüş olacaksınız."

Dr. Abdullah Cevdet Malmîsanij, *Kürt Talebe-H vi Cemiyeti*

1. Yukarıdaki metinde yazar gazetenin çıkarılmasına hangi sebeplerden dolayı karşı çıkmaktadır?
2. "Orda bir köy var uzakta
O köy bizim k y m zd r
Gitmesek de görmesek de
O köy bizim k y m zd r."
Yukarıdaki dörtlüğün temasıyla okuduğunuz bu metnin ana fikri nedir, söyleyiniz.
3. "Kavmi için yüreğinde kuvvetli bir şefkat ve şefkatli bir kuvvet hisseden gencin hamiyet faaliyetinin besmelesi Anadolu'ya koşmak olmalıdır" sözünden ne anlıyorsunuz, söyleyiniz.

ETK NL K

- Abdullah Cevdet hakkında araştırma yapıp topladığınız bilgileri sınıftaki arkadaşlarınızla paylaştıktan sonra ürün dosyanızda saklayınız.

SAYIN HETAWÎ KÜRD GAZETESİ KURUCULARINA

"Bütün kavimleri görüyoruz. Hepsi bir ulusal daire çizmişler. İlerlemeye ve yükselmeye koyulmuşlar. Ulusunu bilmeyen, ulusal ideal arkasında koşmayan uluslar, insan kitlesi içinde pek geride kalarak ruhsuzlaşmışlar. Bir kavmin ruhsuz kalmasını tasavvur ediniz, ne kadar acı vericidir. Uygur toplum içinde, ölmeye ve yutulmaya mahkum olmak ne büyük bir elemdir.

...

Şimdi biz Kürtlere düşen görev, başımızın çaresine bizzat bakmaktır. Elbette hiçbir Kürt, ırkının ölmesini, insanlık içinde sönmesini, ırkdaşı olmayanlar tarafından yutulmasını istemez. Bundan dolayı bu, "Başımızın çaresine bizzat bakalım!" cümlesine her Kürdün katılması gerekir.

Kürtleri uyandırmak, onlara varlıklarını, yaşam haklarını tanıtmak, onları ilerleme yoluna koymak neye bağlıdır? Ben Sayın Doktor Abdullah Cevdet Bey'le aynı düşüncede değilim. Ortada belli başlı bir gaye olmadan Kürt gençlerini Anadolu'ya yaymak, gereksiz, verimsiz, boş olur. Bu tavsiye pek erkendir. Kürtleri uyandırmak, onlara varlıklarını, hayat haklarını tanıtmak, onları ilerleme yoluna koymak için evvela dil gereklidir. Dili iyileştirmek, geliştirmek, maksada hizmet edici kılmak da kurallarına uygun biçimde yazmakla olur. Kürt dilini yazmak ve kolayca bellemek, belletmek için de eski harflerimizin (Urdu harfleri) diriltilmesi ve yeniden düzenlenmesi gereklidir. Bugün kullandığımız harflerle dilimizi yazıya geçiremeyiz. Bu yüzden gayemizin izlenmesi güçtür. Eski harflerimizi diriltebilir, düzeltebilirsek ve bu harfler ile geri kalmış kavmimize yeni yöntemeye uygun okuma ve dilbilgisi kitapları ve bir sözlük armağan edebilirsek gayemize varma yolu açılmış olur. Bu esaslar sanıldığı kadar güç olmasa gerek. Bugün Kürtler arasında, birçok bilgin, erdemli kişi ve dil bilenimiz var. Bunlar bir araya gelip bir bilim kurulu oluşturmalıdır. İş, sözden daha kuvvetlidir.

...

Evvela, amaçlarımız nelerdir, bunları sağlam bir şekilde belirleyelim. Belirleyelim de sonra Kürdistan'a gidelim."

Mevlânâzade Rîfat, *Malmîsanîj, Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti*

1. Abdullah Cevdet, Kürtlerin gelişimi için nasıl bir yol önermektedir, söyleyiniz.
2. "Ey Kürt gençleri! Bir Kürt köyünde bir ilkokul kurucusu ve öğretmeni olmayı rasgele bir yerde kaymakam ve müdür olmaya tercih edeceğiniz zaman -ancak o zaman- düşülmesi gereken yola düşmüş olacaksınız." Sizce, bu paragrafta yazarın anlatmak istediği düşünce nedir, açıklayınız?

3. Mevlanzade Rıfat, Abdullah Cevdet'in hangi görüşlerine karşı çıkmaktadır, söyleyiniz.
4. Yukarıdaki her iki metni dikkate alarak Kürt toplumunun o dönemde içinde bulunduğu koşullar hakkında neler söylenebilir? Bu koşulları göz önünde bulundurduğunuzda sizce hangi yöntem daha uygundur, söyleyiniz.
5. Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan ve yayılan milliyetçilik akımının etkileri hangi metinde daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır, söyleyiniz.

ETKİNLİK 1

- ▶ XX. yüzyılın başında ulusalcı fikirlerin yoğun bir şekilde tartışılmasının nedenleri nelerdir? Bu fikirler sonucunda insanlık tarihi nasıl etkilenmiştir? Tartışınız.

ETKİNLİK 2

- ▶ Jin dergisi hakkında bir araştırma yapıp ulaştığınız bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

JİN (HAYAT) DERGİSİ:

1918'de İstanbul'da yayınlanmaya başlanmıştır. Dergi 2 Ekim 1919'da kapatılincaya kadar toplam 25 sayı yayınlanır. Kürtleri kendi tarihlerine, edebiyat ve kültür ve dillerine sahip çıkmaya çağıran dergi yayımladığı siyasi yazıların yayında Kürt Edebiyatının gelişimine de büyük katkılar sağlamıştır.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

RİYA TEZE:

29.03.1930'da Ermenistan'ın başkenti Erivan'da yayın hayatına başlar. Defalarca yayın hayatına ara veren gazete halen yayınlanmaktadır; ancak Sovyetler Birliği dağılmadan önce 4000 tane basılan gazete, Sovyetler Birliği sınırları içerisinde bulunan tüm Kürt köylerinin

yanında Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki Kürtlere kadar ulaşırdı. Günümüzde tirajı 500'e kadar düşen gazete kırk yıllık emektarı Emerikê Serdar yönetiminde çalışmalarına devam etmektedir. Riya Teze Kafkasya'da yaşayan Kürtlerin 1930'lardan beri yürüttükleri edebi ve kültürel çalışmaların adeta bir aynası olmuştur.

2. 1930 SONRASI KÜRT DERGİ VE GAZETELERİ

HAZIRLIK

1. Daha önce Hawar, Ronahi, Riya Teze ve Gelawêj dergilerini duydunuz mu?
2. Sizce bu dergilerin tamamının Türkiye'nin sınırları dışında yayın yapmalarının nedenleri nelerdir?
3. Irak'ta yayınlanan başka Kürtçe edebiyat dergisi var mıdır? Araştırınız.
4. Türkiye'de şu an yayınlanmakta olan Kürtçe edebiyat dergileri varsa bunları sınıfınıza getirip inceleyiniz.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

HAWAR DERGİSİ:

Cumhuriyetin ilanından sonra yurtdışına gitmek zorunda kalan Celadet ve Kamuran Bedirhan kardeşler tarafından Suriye'nin başkenti Şam şehrinde 15 Mayıs 1932'den 15 Ağustos 1943'e kadar düzenli olmayan aralıklarla çıkarılan dergi, toplam 57 sayı yayınlanmıştır. 20 sayfalık olan derginin 16 sayfası Kürtçe, 4 sayfası ise Fransızca olarak yazılmıştır. Dergide ilk önceleri Kürtçe yazılar hem Arap hem de Latin alfabesi ile yazılıyordu. 23. sayısından sonra tamamıyla Latin alfabesi ile yazılmıştır. Dergide kullanılan dil son derece anlaşılır ve duru bir dildir.

Hawar dergisi, Kürt yazı dilini ve yapılan yenilikleri halka benimsetmek ve Kürt edebiyatını sevdirmek ve bilinç kazandırmak için sistemli bir çaba harcamıştır. Hawar dergisini önemli kılan şeyler; Kürtçeye ait bir Latin alfabesi hazırlanması, Kürtçe dil grameri üzerine çalışmalar yapıp bunları yayınlanması, Kürt kültürüne ve folkloruna ait ürünleri toplayıp yayınlanması, klasik dönemde yazılmış eserleri yayınlanmasıdır. Ayrıca modern Kürt edebiyatında önemli bir yer tutacak olan, Cigerxwin, Qedrican, Osman Sebri, Nuredin Zaza, Kamuran Bedirhan, Mistefa Ehmed Boti ve Celadet Bedirhan gibi şahıslar Hawar dergisiyle isimlerini ölümsüzleştirmişlerdir.

HAWAR'IN YAZILMA AMACI VE ÇALIŞMA TARZI

"Hawar, bilginin sesidir. Bilim ve bilgi, kendini bilmektir. Kendini bilmek, bilinçte iyiliğin ve kurtuluşun yolunu açar. Kendini bilen ve bilinçlenen herkes, kendini tanıtabilir, anlatabilir. Bizim Hawar'ımız her şeyden önce dilimizin varlığını tanıtacaktır; çünkü dil var olmanın ilk koşuludur."

Hawar, Kürtlerle ve Kürtlerin her türlü beklentisiyle ilgilenecek, yalnız siyasetten uzak olacaktır.

...

Bir çalışmanın başarıya ulaşabilmesi için tüzüğe ihtiyacı vardır. Biz de çalışmamızı aşağıdaki tüzüğe göre yürüteceğiz.

- Kürtçenin alfabesini yaygınlaştırıp öğretmek,
- Kürtçenin gramerini hazırlayıp kitap şeklinde yayımlamak,
- Kürt lehçeleri üzerine çalışmalar yapmak,
- Her türlü Kürtçe öykü, fabl, deyim ve şarkıları derleyip yayımlamak,
- Kürtçe divanları tasnif edip yayımlamak,
- Kürt folklorunun ve danslarının üzerine çalışmak,
- Her türden Kürtçe yazılı metin üzerine çalışmalar yapmak, geçmişte ve günümüzde yazılanları tasnif etmek,
- Kürdistan'daki gelenek, meslek ve sanatlar üzerine araştırmalar yapmak,
- Kürt tarihi ve coğrafyası üzerine çalışmalar yapmak.

Dilimiz hakkında, bu güne dek birçok şey söylendi. Bunların bir kısmı doğru bir kısmı da yanlıştır. Ben, bir Kürt ve Kürtçe bilen olarak dilimi çok iyi biliyorum. Dilimi, yedi sekiz dille karşılaştırdım, ayrıntılarını iyice inceledim, kurallarını belirledim, bu yüzden dilimi yabancılardan daha iyi tanıtabilirim.

Dilimiz geniş bir dildir; çünkü Kürtlerin ilgilendiği her konu sözcük bazında dile yansımıştır. Bu durumun tam tersi de tabii ki söz konusudur. Aynı zamanda dilimiz, her yeni objeye, olguya yeni sözcükler bulabilen, geliştirilebilen bir dildir.

...

Bugün dilimizde iki türlü eksiklik mevcuttur: Kürtçe kelimelerin yok olması ve dilimize yabancı kelimelerin girmesi.

Dilimizin kendi zenginliğine dönebilmesi, kendi lehçeleriyle zenginleşip standart bir dil olabilmesi için neler yapabiliriz?

...

Bazı kelimelerimiz, tamamen kaybolmaktadır; bazıları bir lehçemizde yaşatılırken diğer bir lehçemizde ölmektedir; bazıları da konuşma dilinde çok az kullanılırken tekerleme, bilmece ve öykülerde yaşatılmaktadır. Biz, onların peşindeyiz, zaman zaman onları bulup, tasnif edip ihtiyaca göre Kürtçe kelime yapısına uyarlıyoruz. Dilin ilerlemesi için, yazılarımızı bu kelimelerle yazmalı ve her sayının sonunda bir sözlük yayınlayarak az bilinen ve yeni türetilmiş kelimelerin anlamlarını okurlarımıza bildirmeliyiz.

...

(Celadet Bedirhan, *Hawar*, Sayı: 1, Şam, 15 Mayıs 1932.)

1. "Dil var olmanın ilk koşuludur" cümlesinden neler anlıyorsunuz?
2. Yazar Hawar'ın amaçlarını nasıl dile getirmiştir?
3. Yazara göre Kürtçenin önündeki zorluklar nelerdir?
4. Okuduğunuz metne göre Kürtçenin geniş ya da dar bir dil oluşu hangi özelliklerinden kaynaklanmaktadır?
5. Hawar dergisi önüne koyduğu hedefleri gerçekleştirebilmiş midir? Derginin yapmış olduğu çalışmaların Kürt dili ve edebiyatı açısından önemini araştırınız?

ETKİNLİK

- Okulunuzda bir edebiyat ve dil dergisi oluştursaydınız ilk sayınızda hangi konuları işlerdiniz? Yayınlayacağınız derginin yayın politikasının ilkelerini arkadaşlarınızla belirleyiniz.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

RONAHİ DERGİSİ (AYDINLIK DERGİSİ):

Nevin Güngör Reşan,
Celadet Bedirhan

Aylık olarak yayımlanan Ronahi dergisinin ilk sayısı, Nisan 1942 yılında, Hawar dergisinin resimli eki olarak çıktı. Toplam 28 sayı çıkan derginin yayın hayatına, 1945 yılının Mart ayında son verildi. Kültür ve sanattan, savaş haberlerine, magazinden, öykü ve masallara kadar birçok dalda yazıların yayımlandığı derginin genel yayın yönetmeni Celadet Ali Bedirhan'dı. Osman Sebri, Hesen Hişyar, Qedrican ve Cigerxwin derginin belli başlı yazarları arasında yer alıyordu.

HURŞİD

Hurşid köyün en zenginiydi. Boylu poslu, yakışıklı ve ağırbaşlı bir delikanlıydı. Bir gün köyün imamının önünde diz çöktü ve şöyle dedi:

— Bir oğlum oldu, oğluma güzel bir isim bulmanı istiyorum.

İmam, biraz düşündükten sonra başını kaldırıp şöyle dedi:

— İsmi Cemşid olsun. Benim ismim ve köyde başka kimsede yok. Git, Allahın izniyle oğlun sana ve halkımıza hayırlı bir evlat olsun.

Hurşid, imama teşekkür ettikten sonra huzur içinde evine gitti.

***

On altı yıl sonra Hurşid bir gün tekrar imamın yanına gitti, eskiden olduğu gibi güçlü ve yakışıklıydı. İmam ona sordu:

— Yine ne var, Hurşid Efendi?

— Bu yıl, oğlum Cemşid, eğitimini tamamladı ve arkadaşlarının arasında birinci oldu. Benim, bu gün onun için bir mevlit okutmam lazım. Senden ricam, bu gece- bir zahmet- bizim eve gelip güzel sesinle bir mevlit okur musun?

İmam:

— Cemşid değerli bir delikanlıdır, ben onun için Kürtçe bir mevlit okuyacağım, dedi.

***

Sekiz yıl daha geçti, Hurşid yine birkaç kişiyle imamın önünde durdu. İmam yüzüne bakıp sordu:

— Sen her geçen gün daha da gençleşiyorsun. Yüzünde gençliğin ve yaşamin izleri görünüyor. Bunun sebebi ne acaba?

Hurşid:

— Mutluyum da ondan imam efendi. Neden yaşlanayım ki?

İmam:

— İnşallah her zaman böyle olursun. Söyle yine nedir isteğin?

Hurşid:

— Oğluma bir kız istedim. Kızın babası çok zengin. Çok da başlık istedi, yalnız bir oğlum var ve benim için çok değerli. Sizden ricam nikahlarını kıymanız.

İmam nikahlarını kıyıp onları tebrik etti.

***

Birkaç hafta geçti. Hurşit ve Cemşid küçük bir sala binip gölü geçerek gelin ve damat için alışveriş yapmaya şehre gideceklerdi. Göl durgundu, aylardan mayıstı, gölün dört bir tarafı rengârenk çiçeklerle çevrilmişti. Hurşid oğluna bakıyor, kendini dünyanın en mutlu insanıymış gibi hissediyordu. Cemşid bir rüyada gibiydi.

Güçlü bilekleriyle kürekleri hızla çekerken sal gölün üzerinde adeta kayıyordu; ancak bazen dalıyordu, aklı başka yerlere gidiyordu.

Birden küreklerden biri suya düştü. Cemşid çabucak dönüp elini düşen küreğe uzattı. O anda diğer eli de çözüldü. Cemşid suya düştü, yüzme bilmiyordu. Birden suda kayboldu. Tekrar çıkıp bir imdat çığlığı attı, sonra babasının gözlerinin önünde suyun dibine gömülüp bir daha çıkamadı. Hurşid gözlerine inanamayıp oğlunun çıkmasını bekledi; ancak suyun üzerinde birkaç baloncuktan başka hiçbir şey görünmüyordu.

Hurşid üç gün üç gece orda bekledi. Üçüncü gün oğlunun şişmiş bedenini sırtlayıp eve götürdü. Diğer gün onu toprağa verdiler.

***

Bir yıl sonra kapı çalındı. İmam kapıyı açınca, karşısında uzun boylu, yaşlı, beli bükülmüş, saçları ağarmış bir adam gördü. Önce karşındakini tanıyamadı, sonra:

— Sen Hurşid değil misin, bu gece yarısı hayırdır, dedi.

Hurşid:

— Evet, benim. Buraya oğlum Cemşid adına sana bir şey vermeye geldim. Köyün yoksul çocuklarının okuyabilmesi için.

Hurşid kalkıp masaya bir kese dolusu para bıraktı.

İmam:

— Bu paralar çok, dedi.

Hurşid:

— Evet, ben bu gün tarlalarımın yarısını sattım. Cemşid kendi elleriyle halkına büyük iyilikler yapmak istiyordu; ancak Allah izin vermedi. Şimdi ben onun borcunu ödüyorum.

İmam, Hurşid'in ellerini tutup yumuşak bir sesle:

— Cemşid iyi bir çocuktu. Allah rahmet eylesin. Görüyorum ki sen onun için çok üzülüyorsun. Böyle bir şey benim de başıma geldi. Gel sevgimizi köyün çocuklarına verelim ve onları okumuş, güçlü ve değerli gençler olarak yetiştirilelim, dedi.

Hurşid, imamın söyledikleri üzerine biraz düşündü, sonra başını kaldırıp imama baktı. Gözlerinde güçlü bir ışık parlıyordu. Hurşid yüreğini köyün çocuklarına açmıştı.

***

Hurşid malını, imamsa bildiklerini halka vermişti. On altı yıl sonra köyde kırk tane değerli, okumuş ve yurtsever gencin düğünü oldu ve Hurşid halayın başını çekiyordu.

(Nureddin Usif (Nureddin Zaza), *Hawar*, Sayı: 27, Şam, 1932)

1. Bu dönemde, verilen eserlerin pek çoğunda niçin okumanın önemi üzerinde durulmuştur, söyleyiniz.
2. Sizce gençler neden okulda değil de köyün imamının yanında okumaktalar?
3. İmam ve Hurşid karakterini tasvir ediniz.
4. Yukarıdaki öykünün serim-düğüm-çözüm bölümlerini belirleyiniz. Merak ögesi öykünün hangi bölümündedir, niçin, söyleyiniz.

ETKİNLİK 1

- Celadet Bedirhan'ın Kürt dili ve edebiyatı ile ilgili çalışmalarını araştırıp ürün dosyanızda saklayınız.

ETKİNLİK 2

- Eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin dil, edebiyat ve eğitim konusunda önemli çalışmalar yapmalarını sağlayan etmenler nelerdir araştırınız?

ETKİNLİK 3

- Özgür ve baskısız bir ortamın dil ve edebiyatın gelişmesi için sağladığı faydalar nelerdir? Sınıfta tartışınız.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

DR. NUREDDİN ZAZA:

Asıl adı Yusuf Ziya olan Dr. Nureddin Zaza, 1919'da Elazığ, Maden'de doğdu. Çocukluğu Türkiye sınırları içerisinde geçen Zaza, ağabeyi Dr. Ehmed Nafiz ile birlikte Şeyh Said isyanının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Suriye'ye geçti. Genç yaşına rağmen Kürt örgütleri içerisinde önemli görevler yürüten Zaza'nın birçok yazısı Hawar ve Ronahî dergilerinde yayınlandı. II. Dünya Savaşı ertesi İsviçre'ye yerleşti ve Lozan Üniversitesi'nde yüksek öğrenime başladı. Öğrenciliği sırasında Avrupa Kürt Öğrenci Derneği'ni kurdu. 1960'lı yıllarda birçok kez tutuklandı ve Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan gibi ülkelerin cezaevlerinde yattı. 1969 yılında Lozan'a döndü ve daha çok Kürt dilini geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulundu. Fransa Kürt Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı ve ölümünden bir yıl önce Ehmedê Xanê'nin Mem û Zîn adlı eserini Fransızcaya çevirdi. 1981 yılında Fransızca olarak yayımladığı **Mavî de Kurde** (Bir Kürt Olarak Hayatım) kitabı, Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. 7 Ocak 1988'de Lozan'da kanser hastalığına yenik düştü.

3. AŞİRET MEKTEPLERİ

HAZIRLIK

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapısı hakkında neler biliyorsunuz?
2. Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan yeni fikirler imparatorlukların varlıkları için bir tehlike oluşturmuş mudur, söyleyiniz.

İNCELEME

AYDINLAR YETİŞİYOR

Sultan II. Abdülhamit tarafından, 21 Eylül 1892'de açılan okul, İstanbul'da Akaretler'deki bir binada bir yıl faaliyet gösterip buradan Kabataş'taki Esmâ Sultan Konağı'na taşınmış, kapanana kadar da burada eğitime devam etmiştir. Bu okul, aşiretlerin yoğun ve hakim olduğu bölgeleri muhafaza etmek, buralardaki ağaların ve aşiret liderlerinin çocuklarını Osmanlı kültürüyle yetiştirip devlete, saltanata bağlamak amacıyla açılmıştır.

Okula Halep, Bağdat, Musul, Diyarbakır ve Trablusgarp vilayetlerinden 12-16 yaş arasındaki çocuklar alınmıştır. Bu çocuklar, özenle yetiştirilmiş ve sonraki yıllarda çocukların sayıları arttırılmıştır. İki yıllık öğretim programı, beş yıla çıkarılan okulda Kur'an-ı Kerim, fıkıh, ilmihal gibi dinsel içerikli derslerin yanında, zamanın fen bilgisi, Fransızca, Türkçe, coğrafya, tarih, edebiyat ve askerî dersleri okutulmuştur.

Bu okula, başlangıçta sadece Arap aşiret liderlerinin çocukları alınırken, sonraki yıllarda, okulun saygınlığının artması üzerine Kürt ve Arnavut aşiret liderlerinin çocukları da kabul edilmeye başlanmıştır. Böylece mektep, bütün aşiretlere hitap eder duruma

gelmiştir. Aşiret mektebinden mezun olan çocuklar, Harbiye ve Mülkiye mekteplerine gönderilmişler, bu okulda yetiştirilen Kürt çocuklardan bazıları daha sonra Hamidiye Alayları'na komutan olarak atanmışlardır. Arşivler, okulun 1906'da yemeklerle ilgili çıkan bir ayaklanmada kapatıldığını yazsa da politik bir ayaklanma sonucu kapatıldığı sanılmaktadır.

Bu okulun açılmasıyla asıl hedeflenen Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğini sağlamak ve aşiretlerin Osmanlı Devleti'ne olan bağlarını güçlendirmektir; ancak dönemin siyasi görüşleri, özellikle ulusalcı fikirler okulun öğrencileri arasında da rağbet görmüş ve bu okullardan mezun olanlar daha sonra ulusal düşünceler ışığında gelişen hareketlere katılmışlardır.

1. Sizce, Aşiret Mektepleri'nin kuruluş amaçları nelerdir, söyleyiniz.
2. Aşiret Mektepleri'nde sadece aşiret liderlerinin çocuklarının okutulmasının nedenleri nelerdir, söyleyiniz.
3. Sizce Aşiret Mektepleri'yle amaçlanan sonuçlara ulaşılmış mıdır? Nedenleriyle birlikte söyleyiniz.

ETKİNLİK 1

- Aşiret Mektepleri'nin Kürt aydınlanmasındaki rolünü sınıfça tartışınız.

ETKİNLİK 2

- Hamidiye Alayları hakkında bilgi toplayıp arkadaşlarınızla paylaşınız. Daha sonra bunları ürün dosyanızda saklayınız.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

BUGÜNE KADAR ÇIKAN BAZI KÜRTÇE GAZETE VE DERGİLER:

1. Kürdistan Gazetesi, 1898-1902, Kahire, Cenevre, Londra	11. Hawar, 1932-1943, Şam
2. Şark ve Kürdistan, 1908, İstanbul	12. Gelawêj, 1939-1949, Süleymaniye
3. Kürt Teavûn ve Teraki Gazetesi, 1908, İstanbul	13. Ronahi, 1942-1943, Şam
4. Kürdistan, 1908-1909, İstanbul	14. Dicle Kaynağı, 1948, İstanbul
5. Amid-Sevda, 1909, İstanbul	15. Kurmanci, 1987-2007, Paris
6. Peyman, 1909, Diyarbakır	16. Nûbihar, 1992, İstanbul
7. Roji Kürd, 1913, İstanbul	17. Nûdem, 1992, Stockholm
8. Jîn, 1918, İstanbul	18. Rewşen, 1992, İstanbul
9. Agri, 1929-1930, Ağrı	19. Welat, 1992, İstanbul
10. Riya Teze, 1930, Erivan	

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yere uygun kelimeyi yazınız.
  - 71 tane telif eseri bulunan yazar, düşünür, şair ve çevirmen olan ..... Türkiye’de çağdaşlaşmanın önemli öncülerindendir.
  - 1943-1946 yıllarında Beyrut’ta yayınlanan haftalık siyasi gazete... .....’dır.
- Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - İlk Kürt filmi, Zerê, 1926 yılında Ermenistan’da çekilmiştir. ( )
  - Roja Nû gazetesinin bazı sayıları Kürtçe-Fransızca, bir sayısı da Fransızca yayınlanmıştır. ( )
  - Gazete ve dergiler, değişen dünya dengelerinden insanları haberdar etmekle görevli basın yayın organlarından. ( )
- "Gazete, dergi, mecmua, jurnal, bülten, ajans" sözcüklerinin anlamlarını ve kökenlerini araştırarak yazınız.
- Kürt aydınları gazete ve dergiler çıkararak halkı hangi konularda aydınlatmayı görev edinmişlerdir, yazınız.
- 5N, 1K kuralına uygun bir gazete haberi tasarlayarak yazınız.

C. ROMAN VE ÖYKÜ

1. ROMANDA ANAFİKİR VE KONU

- Sizce, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’da Kürtlerin yürütmüş oldukları kültürel ve edebi faaliyetler cumhuriyetin ilan edilmesiyle neden son bulmuştur?
- Sizce, yasakların, toplumsal barışa, demokrasiye ve hoşgörüyeye etkileri nelerdir?
- Doğu toplumlarında öykü ve roman, batı toplumlarına göre daha sonra gelişen edebi bir türdür. Bunun nedenlerini tartışınız?
- Kürt roman ve öykü yazarlarının eserlerini okudunuz mu, okuduğunuz diğer ulusların roman ve öyküleriyle karşılaştırınız.
- Batı edebiyatındaki roman ve öykünün yerine, klasik Kürt edebiyatında hangi edebi türler üretilmiştir, araştırınız.

HAZIRLIK

YİTİK BİR AŞKIN GÖLDESİNDE*

1923 sonbaharının başlangıcı. Galata... Gemi... Yağmur... İnsanlar... Gözyaşları... Mendiller... Dağlanmış yürekler... Göçün ve sürgünlüğün hükmü geçmekte. Yerüstü ve yeraltı şeytanları kin kusuyorlar. Hareketlerine karşı olan güçlerin ve kişilerin izini sürüyorlar. Ülkenin dört bir yanında idam sehpaları kurulmuş. İnsanlar yakalanıp öldürülüyor. Kurtulanlar kaçıyor.

İnceden inceye bir yağmur yağmakta... Damlalar kıyıdaki siyah taşlardan sıcıyor. Damlalar sıcıyor, Memduh Selim Bey'in ayakkabılarına... O, ayakkabılarına bakıyor. Yeni ayakkabılar o rüyadan sonra alınmıştı. Onlar şimdi ıslak. Memduh Selim Bey, yüzünde yarım bir tebessüm ile etrafına bakınmakta. Sonra da babası ve kız kardeşine. Kız kardeşi ağlıyor, babası ağlamaklı. "Siz hiç merak etmeyin, üzülmeyin... Bu yolculuk kısa sürecek, kısa bir süre sonra ben tekrar buradayım; ancak sizler, o zamana kadar burada beni beklemelisiniz, beni karşılamaya gelmelisiniz."

Memduh Selim Bey, yolcudur. Ona yol görünmüş; ancak ne yazık ki Van Gölü'nün kenarına değil. O, yaban ellerine doğru gitmektedir. Uzak yerlere doğru...

Bin yılların töresi tekrarlanıyor, kazananlar kaybedenleri sürüyor.

"Güzel kardeşim, umutsuz olmak kötüdür, zayıflıktır. Bizim her zaman umudumuz olmalı. Bu kara ve musibetli günler çabuk geçecek."

Düüüüüü... Düüüü... Vakti gelmiş. Gitmek gerek. Kucaklar açılıyor. Kalplerin sıcaklığı birbirine geçiyor. Gözyaşları yanaklardan süzülüyor. Eller sıkılıyor. Dudaklar tebessümle oynuyor.

Memduh Selim Bey'in elinde iki çanta, gemiye doğru yürüyor. Bir elinde çantası, elbiseleri, eşyaları, diğerinde ise Ahmedê Hani, Firdevsi, Ömer Hayyam, Montaigne, Descartes, La Fayette, Rousseau, Shakespeare, Voltaire yani doğu ve batı bir arada.

"Evime ve kitaplarıma iyi bakın. Döneceğim... Döneceğim..."

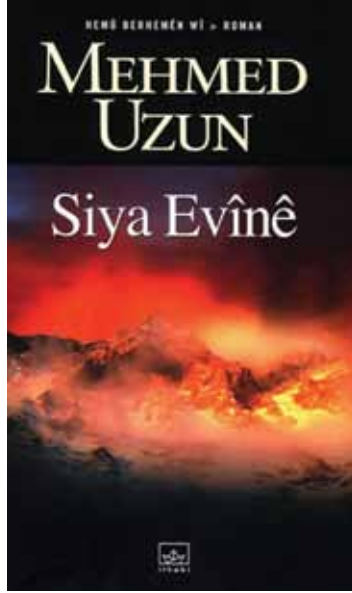
Eller sallanıyor, ıslak mendiller sallanıyor.

Su yarıyor. Gemi ağır ağır uzaklaşıyor. Yağmur yağıyor. Hava karanlık, ufuk kapalı... İleride sis ve dumandan gayrı bir şey görünmüyor.

(*Siya Evînê)

Mehmed Uzun, Siya Evînê

KADER KUYUSU*

Öğleden sonra, zaman birazcık öğleni geçmiş, Bulgar gemisi Serivia İstanbul limanından demir alıp ağır ağır Karadeniz'e doğru yol alıyor. Gemi birkaç defa tiz bir sesle İstanbul'a veda ediyor. Boğazın suları geminin önünde açılıyor. Hafif bir yel, geminin ardında köpüren suları okşuyor. Yel, hafifçe geminin ön tarafında dikilip Boğazın her iki yakasını dikkatle ve çok özel duygularla izleyen Celadet ve Kamuran'ın saçlarını okşuyor. Minareler, kaleler, surlar, saraylar, konaklar, tanıdık ağaçlar ve ormanlar, her iki tarafta dans edercesine bir bir görünüp kayboluyor. Onları kucağında büyüten, besleyip eğiten, hayata ve yaşamlarına anlam katan, sırlarını saklayan, zenginlikleriyle aşklarını süsleyen, beyaz geceleriyle umutlarını ve düşlerini işleyen İstanbul, şimdi karşılarında ayrılık valsini yapmakta. Celadet ve Kamuran gidiyorlar, hayatlarının şehrinin sonsuz anılarla dolu şehri, bütün şehirlerin padişahı olan şehri-arkalarında bırakıp gidiyorlar.

Kamuran:

— İyi bak nazlı İstanbul'a, belki de bir daha görmeyiz onu.

Celadet:

— Onu nasıl bir daha görmeyiz? Hayatım, yirmi yedi yılım, bu şehirde geçti. Nasıl olur da, her şeye rağmen tekrar döndüğümüz bu şehri bir daha göremeyiz?

(*Bîra Qederê)

(Mehmet Uzun, *Bîra Qederê*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.)

1. Sizce, her iki metnin ortak teması nedir, açıklayınız.
2. Cumhuriyetin ilanından sonra Kürt aydınlarının yurt dışına gitme nedenlerini tartışınız?
3. Sizce edebiyat, farklı kültürlerin karşılıklı gelişmesinde nasıl bir role sahip olabilir?
4. Her iki metinde kahramanlar geleceğe olan umutlarını nasıl dile getirmektedirler?

ETKİNLİK

- Kürt edebiyatının ünlü roman ustası Mehmet Uzun'un edebi yönünü ve eserlerini tanıtan bir sunum hazırlayıp sınıftaki arkadaşlarınızla bu bilgileri paylaşınız.

2. ÖYKÜDE ANAFİKİR VE KONU

ŞEWÊŞ

Şewêş, bir çobanın oğluydu, on yaşındaydı. Anasını hiç görmemişti, babası da zavallı, fukaranın biriydi. Şewêş'in bir tek halası vardı, o da yaşlı bir kadıncağızdı. Şewêş, bazen halasına uğrayıp onun gönlünü azıcık ferahlatırdı. Şewêş, Sako gibi köyde hadise çıkarmazdı. Başkalarını çekiştirmezdi. Hep kendi halindeydi. Arkadaşlarıyla iyi geçinir, onların kalbini kıracak söz söylemezdi. Akşama kadar köyün içinde sessizce dolaşır, oynar, gününü geçirirdi.

Şewêş'in bu hali, köylülerin çok hoşuna giderdi. Hepsi de Şewêş'i çok severdi. Köyün aksakallıları, onu her gün evlerine götürür, karnını doyururlardı. Ona sahip çıkarlardı. Herkes, bu çocuk iyidir, zekidir, derdi.

Şewêş, akşam vakti yola çıkıp babasının yolunu gözler, gelmesini beklerdi. Babası gelir gelmez, ona doğru koşar, onun kucağına atlardı. Babasının ellerini tutup öperdi. Babası da oğlunun iki gözünden öperken sanki yüreğine su serpilirdi.

Bir gün, Şewêş yola çıkıp babasını beklemeye koyuldu. Bir süre geçti, güneş battı, karanlık çöktü, babası bir türlü gelmedi. Şewêş, o karanlıkta bir başına kaldı, bazen karanlığa kulak kabarttı; ama hiçbir yerden ses gelmedi. Şewêş, bir yere oturup babası için ağladı, sonra içi geçti, öylece uyuyakaldı.

Koyunların sesi ovayı kaplamıştı. Şewêş'in babası, vadi tarafından yavaş yavaş geliyordu. Şewêş, sesi duydu, kalkıp babasına seslendi:

— Baba! Baba!

Babası:

— Şewêş? Sen misin?

Şewêş:

— Evet, baba, benim!

Babası:

— Gel buraya kurban olduğum!

Şewêş, babasına doğru koştu, gidip elini tutup öptü, sonra:

— Baba, bugün niye öyle geciktin? Niye erken gelmedin, dedi.

Babası:

— Kurban olduğum, oğlum, koyunlar yeterince otlamamışlardı, ben de biraz yorulmuştum, o yüzden geciktim.

Şewêş:

— Baba, kurban olduğum, bir daha bu kadar gecikme. Evde kimsenin olmadığını biliyorsun. Ben kimin yanında kalırım, dedi ve ağladı.

Babası, oğlunun ağladığını görünce, yüreğindeki yara tazelendi. O da gözyaşlarını bıraktı.

Sonra çoban, sakinleşti, Şewêş'in başını ellerinin arasına alıp gözlerini sildi, onu öptü.

— Oğlum, Allah büyüktür, biz de muradımıza ereriz elbet, dedi.

Sonra oğlunun ellerinden tuttu, yavaş yavaş köye geldiler.

Çoban, koyunları avluya koydu, sonra oğluyla kalkıp gittiler. Evlerinde yorgan, yastık yoktu, sadece bir örtü vardı. Baba, oğlunu koynuna aldı, kolunu Şewêş'in başının altına yastık yaptı. Şewêş, başını babasının göğsünün üstüne koydu, kolunu da babasının boynuna doladı, öylece uyudular.

Sabahyıldızı çıkmıştı, horozlar ötüyor, rüzgâr usulca ağaç tepelerine vuruyordu. Sallanan yapraklar, hoş bir ses çıkarıyordu.

Her taraftan sesler geliyordu. Tüm köylüler uyanmıştı; ama oğulla babası hâlâ uyuyordu.

Bir süre geçti, çoban uyandı. Koyunları kaldırmanın vaktiydi, gün yükselmişti; fakat yaşlı çoban hastaydı. Yattığı yerde inliyordu. Ara sıra oğlunun yüzüne bakıyordu.

Bu sırada, köyden bir aksakallı, çobanın kapısını çaldı, sonra seslendi:

— Çoban, çoban!

Çoban, içeriden:

— Efendim, ne var, dedi.

Çoban, kalkıp kapıyı açmak istediye de yapamadı. Kapı sesi, Şewêş'i uyandırdı. Şewêş kalkıp kapıyı açtı. Aksakallı, içeri geçip çobana:

— Çoban, bugün niye bu kadar geciktin? Öğlen oldu, koyunlar hâlâ avluda, aç ve tuzsuz. Köylüler, konuşup durmaktalar, dedi.

Çoban:

— Aksakallı, ben ne diyeyim, halimi görüyorsun. Bugün çok hastayım. Hastalığım ağır, o yüzden koyun kaldırmaya gelemedim. Sen, bugün benim yerime bir adam gönder, bakalım Allah ne verir, bana hangi kapıyı açar, dedi.

Çoban, bunu deyip yattığı yere düştü, inlemeye başladı. Şewêş, babasının inleyişini gördü, yüreği ezildi, babasının üzerine kapanıp ağladı. Çocuğun ağlama sesi, aksakallının içini burktu. Ona baktı, o da kendini tutamayıp gözyaşlarını bıraktı.

Sonra sakinleşip çobana:

— Çoban, içini ferah tut. Allah büyüktür. Hastalığın ağır değil. İki üç güne kadar geçer. Gidip koyunları gütmek için birini göndereyim, sen bugün yatıp dinlen ki tez zamanda ayağa kalkabilesin. Şimdi sizin karnınız da açıtır. Şewêş, benimle gelsin, bakalım evde ne pişirmişler, bir şeyler alıp getirsin de yiysin. Ben de akşama yine gelirim, dedi.

Babası, Şewêş'i yolladı, çocukla aksakallı gittiler. Şewêş, yolda aksakallıya babasının hastalığını sordu. Aksakallı, elini Şewêş'in boynuna atıp:

— Oğlum, üzülme, gönlün ferah olsun. Babanın bir şeyciği yok, birkaç güne kadar ayağa kalkar, dedi.

Aksakallının böyle demesi, Şewêş'i azıcık da olsa rahatlatmıştı. Bir süre sonra aksakallının evine geldiler. İçeriye geçip oturdular. Aksakallı, uşağına seslenip:

— Rizqo, oğlum, çoban hastalanmış, bugün koyunları sen güt, koyunlar, avluda açlıktan kırıldılar, dedi.

Rizqo da büyüğünün dediğini yaptı. Eline bir sopa alıp gitti.

Aksakallıyla Şewêş, oturup karınlarını doyurdular. Sonra bir kaba yemek doldurup Şewêş'in eline tutuşturdu.

— Oğlum, endişelenme, bu yemeği babana götür, şimdi seni bekler... Babanın yanından ayrılma, onun bir dediğini iki etme, ne derse öyle yap, kalbini kırma. Ben de sonra gelirim, dedi.

(Fûad Temo, *Şewêş*, *Rojî Kurd*, sayı 1, Haziran 1913, Sayı 2, Temmuz 1913)

1. Bu öyküden köy yaşantısı hakkında neler öğrendiniz?
2. Öykünün türü nedir?
3. Bu öyküde üç birlik kuralı var mıdır, gerekçeleriyle söyleyiniz.
4. Sizce, baba ve oğul birbirine neden bu kadar düşkünler, söyleyiniz.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

KOÇ KATIMI:

Hayvan yavrularının, kışın soğuğa ve açlığa dayanıksız oluşlarından dolayı, yavrulama zamanlarının denetim altına alınması amacıyla sürülerden ayrılan erkek hayvanların sürüye geri salındığı zamandır. Bu zaman hayvancılığın önemli olduğu toplumlarda bir tür mevsimlik bayram niteliğindedir.

BERAN BERDAN

Göçer Kürtlerin koyun sahibi olmaları sebepsiz değildi. Baharda kar, vadilerde erken, dağlarda ise geç erirdi. Eteklerden başlayan erime yavaş yavaş doruklara çekilirdi. Böylelikle karın eridiği yer, güneş ışıyla yemyeşil bir alana dönüşürdü. Karın doruklara doğru erimesiyle göçer Kürtler, karı takip ederek sürüleriyle doruklara doğru çıkmaya başlardı. Sonbaharın ilk yarısından sonra da doruklardan aşağılara doğru hareket başlardı. Vadilerde yağmur, doruklarda kar yağmaya başlayınca, yaylacılar da kardan uzaklaşıp eski mekanlarına geri dönerlerdi. Yazın sıcağında vadilerde kuruyan otlar, yağmurun yağmasıyla yeniden filizlenirdi. Doruklara kar yağdıkça sürüler de vadilere doğru yol alırdı, vadilere kar yağsa bile çabucak erirdi.

Yayladan dönüşü, Kürtler, hayırlı bir olay olarak nitelendirirlerdi; çünkü kazaya belaya bulaşmadan bir mevsim geride bırakılmış olurdu. Mevsim, güzellikler içinde sona erip, sürüler sağlıklı bir şekilde yerlerine ulaşınca, çobanlar da ücretlerini ağalardan alırlardı. Tüm bunlara rağmen yayladan dönüş, yaylaya gidiş kadar heyecanlı ve eğlenceli değildi.

Mevsimin değişmesi Kürtlerin yaşamı üzerinde etkisini hemen gösterir, sonbaharın sisli ve yağışlı havasıyla bu değişim doruğa çıkardı. Sanki hayvanlar da bu değişimden haberdar olur, yayla dönüşü özgürce otlayıp gezindikleri dağlardan, gözle görülür bir hüznle ayrılırlardı.

Hayat ihtiyaç ve zorunluluklarıyla her zaman bizi esir alırdı. Yayla dönüşü sürü sahibi hanımlar, birbiriyle ne kadar, lor, yağ, peynir, dil peyniri ürettiklerini konuşurlardı. Tabi ki kışın yiyeceğini temin etmek o kadar da kolay değildi. Göçer Kürtler, sürüleri için gerekli yemi satın almazdı, bu nedenle sürülerini kışın da otlatmaya çıkarırlardı.

...

Dağlarda yaşadıkları gözlerinde yeniden canlanan genç kızlar ve erkekler, sevgililerinden aldıkları hediyeleri birbirlerine gösterirlerdi. Sararmış otlar, kurumuş çiçekler, solmuş yapraklar, karanlık gökyüzü, sert rüzgar, kışın kapısını aralayıp onları beklerdi. Bu şekilde yaylacı Kürtler, çoluk çocuklarıyla, sürüleriyle, çamurlu yollardan kışa doğru yürüyüp giderlerdi. Evlerine döner dönmez,

dağdan getirdiklerini yerleştirip, evlerini düzene sokup, koyunlarını sayıp günlük işlerine devam ederlerdi.

Ardından "beran berdan" kutlaması gelirdi. Bu kutlamaya da herkesten çok baş çoban ve yardımcısı sevinirdi; çünkü yayladan dönünce anlaşmaları sona erer ve hak ettikleri parayı mal sahiplerinden alırlardı. Beran Berdan günü geldiğinde tüm yaz boyunca ayrı ayrı otlatılan koyun ve koçlar bir ahıra konurdu. Böyle yapılmasının nedeni ise ilkbaharda tüm koyunların aynı zamanda doğurmasını sağlamaktı. Beran Berdan başladığı anda Kürtler av tüfekleriyle havaya ateş açar, böylelikle Beran Berdan kutlanırdı. O gün çeşit çeşit yemekler yapıp fakir fukaraya dağıtılırdı.

Kızlar, mendillerini güçlü ve güzel koçların boyunlarına sararlar, erkekler de sevdikleri kızların mendillerini kaçırıp böylece aşklarını herkese duyururlardı. Anne ve babalar ise kızlarının gönlünü hangi erkeğe kaptırdığını öğrenmek için onları pür dikkat izlerlerdi. Anne ve babalar razı ise gençler kısa bir süre içinde nişanlanıp evlenirlerdi.

Erebê Şemo, Şivanê Kurmanca

1. Okuduğunuz metinde size ilginç gelen kültürel öğeler nelerdir?
2. Kırsal kesimlerde doğanın döngüsünü önemli kılan etmenler nelerdir?
3. Sizin yaşadığınız yörede de buna benzer tören ve şenlikler var mı, araştırınız.

DÊ Û DÊMARÎ

1942 kışıydı. Karê işten yeni dönmüştü.

...

Şiddetle çalınan kapının sesiyle yatağından kalktı.

— Kim o?

Rusça konuşan bir kadının incecik sesi kapıyı açması için yalvardı.

Karê kapıyı açtı, kısa bir paltoya sarınmış bir kadın içeri girdi.

— Kimsin sen ey Allah'ın kulu? Bu gece vakti, bu karda soğukta nereye gidiyorsun?

— Yolcuym ben. Sabaha kadar beni ve yavrumu kabul etmen için yalvarıyorum!

Soğuktan titreyen kadın korkulu gözlerle ona bakıp, sabırsızca cevabını bekledi. Karê şaşırıp kalmıştı, kadının yüzüne baktı. Sonra kendine geldi, onu götürüp bir kenara oturttu, evin içinde hızlıca gidip gelerek misafirine hizmet etmeye başladı. Yavrusuna süt

vermeye hazırlanan kadın, mahcup gözlerle Karê'ye baktı, ne düşündüğünü anlamaya çalışır gibiydi.

Kadının yüzünden ne dediğini anlayan Karê hemen:

- Lütfen çekinme! Ben hemen odayı ısıtırım, üşümüşsünüz, dedi. Hemen sobayı tutuşturup, kaynaması için çaydanlığı sobanın üstüne koydu. Bebeğinin altını değiştiren kadına:
- Erkek mi, diye sordu.
- Erkek, diyen anne, peşinden bir ah çekti.
- Haydi, söyle artık, kimsin, bu gece vakti, karda soğukta bebeğin kucağında yollara düşmüş nereye gidersin?
- Yolum uzaktır kardeşim. Bu gece komşu köydeki istasyona ulaşmam gerekirdi, oradan trenle gidecektim; ancak kendimi bu köye zor attım. Sizin kışlarınız da bizim Rusya'nın kışları gibi sertmiş. Çocuğum olmasaydı...

Bir şeyler söylemek istiyordu, Karê'nin gözlerine bakamadı. Neredeyse ona şefkatle bakan Karê'nin boynuna sarılacaktı. İki genç kadın konuşmadan da birbirini anladı.

Savaş yılları çok zordu. Çektiklerinin haddi hesabı yoktu. Misafirin vakitsiz gelişi onu şaşırtmadı. Öyle günlerdi ki, her şeyi bekliyorlardı. Vakitsiz misafir, Karê'nin şefkatiyle yumuşamış içini, ona döktü.

- Karê, sevgili kardeşim! Biz kadınların kaderi birbirine benzer... İnsan kasabı Hitler bırakmadı huzur içinde yaşayalım. Ben aslen Krasnodar'lıyım. Bir sene oldu Nikolay'la evleneli; ama bu savaş yüzünden her şey alt üst oldu. Kocam da gitti. Annem ve babam öldürüldü... Ben... Ben artık başka biri gibiydim, topraklarımızı işgal ettiklerinde... Ne söyleyeyim kardeşim, bizim çektiklerimizi Allah kimselere yaşatmasın. Bu yavrucağ boynumu bükte.

O soğuk kış gecesinde, iki genç kadın uzun uzun sohbet ettiler. Karê de kendi hayatını anlattı. Her iki kadının yaşadıkları gerçekten de birçok yönüyle aynıydı.

Egîdê Xudo, Dê û Dêmarî

1. Okuduğunuz bu öykünün türü nedir, gerekçeleriyle söyleyiniz.
2. Öyküdeki iki kadının ruh halini ve karakter özelliklerini tasvir ediniz.
3. Öykünün konusunu ve ana fikrini bulunuz.
4. Karê'nin yerinde siz olsaydınız aynı insani davranışı sergiler miydiniz, söyleyiniz.

MENCOLE

Bin dokuz yüz altmış bir... Saçları Amude Sineması yangınında tutuştu. Biricik oğlunun imdadına koştu. O gün üç yüz çocuğun yanmış etlerinin kokusu içinden kararmış bir kemik alıp geri döndü. O olaydan sonra Mencole kendini kaybetti. Onun yaşadığını Allah kimselere yaşatmasın. Onlarca çocuk alevler içinde çırpınıyordu. İnsanlar ölümlerini Şermolad'a gömdüler. Kentte, çok az ailenin çocuğu kurtulabilmişti. Mencole de küçük bir tabuta bu yanmış kemiği koyup Şermolad'a gömdü.

Sokakta ne zaman küçük bir çocuk görse sarılıp öperdi.

— Eve git yavrum. Yanıp tutuşmadan. Git, yavrum, şimdi annen seni bekler, derdi.

Yirmi yıl sonra bile ne zaman bir delikanlı görse:

— Delikanlı, benim oğlum da yaşasaydı senin kadar olacaktı, derdi.

Mencole, kendi kendine konuşurdu. Allah'ım neden evimi başımıza yıktın, diye isyan ederdi. Sürekli ateş yakardı. İnsanlar yaktığı ateşten korkardı. Bazen kendini kaybedip dağda çılgınlık atardı.

— Amude'yi yakacağım, evlerinizi tek tek yakıp hiçbirinizin çocuğunu sağ bırakmayacağım, derdi.

Çoğu zaman onu, duvarlara benzin dökerken yakaladılar.

— Benim yüreğim yandı, ben de sizin yüreklerinizi yakacağım, derdi. Onu bıraktıklarında elbiselerini dişleriyle parçalayıp yırtardı.

Otuz yıldan sonra hapisane yandı. Mencole, tutuklu eşlerinden önce, yanmış altmış mahkûmun cesedinin başına dikilmişti.

— Dün sinema... Bu gün de hapisane... Allah bilir sırada ne var? Yanın, yanın belki ateş paklar sizleri. Hala sinemanın ateşi

söndürülmedi. Otuz yıl oldu, ben yanarım. O çocukların kanı yerdedir. Onlar yaşıyor, eğer inanmıyorsanız bakın...

Mencole her iki parmağını ağzına götürüp ısıklık çaldı. Üç yüz silahlı asker önünde sıraya dizildi. Tek bir sesle:

— Biz hazırız anne, dediler.

Mencole:

— Şimdi gidin... Ben, sizi çağırınca gelin, dedi.

Üç yüz asker, ışıktan bir sütuna dönüşüp göğe doğru yükseldi.

Mencole, derinden bir ah çekti. Ordusunu büyütmenin yollarını düşünüyordu. Newafo'ya şöyle dedi:

— Biz her bir evde, bir deli yaratacağız.

Newafo gülümsedi.

Mencole, ışıktan askerlerini toplayıp emir verdi:

— Yiğitlerim! Bu ülkeyi adım adım gezmeniz lazım. Delilik Tanrısal bir gerekliliktir. Bu yüzden her evin en az bir delisi olmalı. Sonunda...

Delisi olmayan evin yanması gerek, dedi.

Mencole'nin askerleri, yıldızlar gibi dağıldılar. O günden sonra ülkede deliler ve yanmış evler çoğaldı.

Helim Yusiv, *Mirî Ranazin*

1. Öyküde, "Delisi olmayan evin yanması gerek" denilerek ne kastedilmek istenmiştir, açıklayınız.
2. Mencole'nin askerleri sizce neyi temsil etmektedirler, söyleyiniz.
3. Öyküde size en ilginç gelen durum ya da olay nedir, söyleyiniz.

MURDAR

Ana-oğul bir ay önce görüştürülmüştü. Mecid, arkadaşının annesine gerekli olan sözcükleri bir ay içerisinde, birkaç Türkçe cümleyle şöyle öğretti:

Kimin yanına gelmişsin, diye sorarlarsa:

Celadet Göçmen'in yanına, diyeceksin.

Celadet'i görünce:

Nasılsın oğlum, diyeceksin. O da sana, sen nasılsın anê, diye sorarsa:

Biz de iyiyiz, diyeceksin.

Bundan sonra, ne zaman oğlunu parmaklıkların ardında ziyaret etse bunları söyleyecekti, Celadet'in annesi...

Parmaklıkların arkasında annesini görür görmez Celadet'in kalbi hızla atmaya başladı, korku ve heyecan sardı içini, yumrukları kendiliğinden sıkıldı, içinde geri gitme isteği uyandı aniden; ancak artık göz göze gelmişlerdi ve dönmek için çok geçti. Karşılıklı

durduklarında annenin gözleri yuvalarında donup kaldı. Bir ay boyunca ezberlediği sözler birden uçup gitti aklından.

İkisi sessizce kalakaldılar. Jandarma Celadet'e:

—Unutma sadece Türkçe konuşabilirsiniz! Anladın mı?, dedi.

Celadet jandarmanın yüzüne bağırmak istedi; ancak annesinin hatırasına sustu ve öfke dolu bir sesle:

— Anê nasılsın?

Anne gülümsedi; çünkü unuttuğu sözleri hatırlamaya başlamıştı.

— Nasılsın oğlum?

— İyiyim sen nasılsın anê?

— Oğlum, Celadet nasılsın?

Celadet kendini zor bela tutup tekrar:

— İyiyim anê, dedi.

— Oğlum nasılsın?

Annenin bu sözleri üzerine, parmaklığın her iki tarafındaki askerler gülüşmeye başladılar. Celadet, bu sefer Kürtçe:

—Anne görüyorsun bu vicdansızlar bizimle dalga geçiyorlar. Bundan sonra görüşüme gelme! Ben iyiyim, sen iyi olursan ben de iyi olurum, dedi.

Jandarmalar yanına varıncaya kadar, Celadet sözlerini hızlıca söyledi. Birkaç şey daha söylemek istedi; ama etrafına toplanan askerler onu döverek koğuşuna attılar.

Bavê Nazê, Miriyê Heram

1. Anne ile oğlun diyalogunu kesintiye uğratan nedir?
2. İletişimde sözcükler önemli midir, söyleyiniz.
3. Bu öykünün ana fikrini söyleyiniz.

Anna akşam yemeği için sofrayı donattı. Her ne istersen vardı masada. Et, peynir, tereyağı ve tatlı ekmekten tut da renkli tatlılara kadar ne istersen. İçecekler de koymuştu, votkadan şaraba kadar... Masa doluydu; gel gör ki kimse oturmuyordu yemeğe. Onların bu halini gören mezardan yeni geldiklerini sanırdı.

...

Anna, Qanat'a dönüp:

—Masaya buyurun, dedi.

Qanat, Anna'nın sözlerini Ali Ağa'ya tercüme etti. Ali Ağa, uykudan uyanır gibi irkildi:

— Demek benim gelinim, benim olduğum yerde konuşuyor da. Hey yalan dünya! Bakın ne günlere kaldık!

Egit, ne söyleyeceğini bilemeden donakaldı. Ali Ağa hala masaya oturmamıştı. Anna, bir sandalye çekip sofraya oturdu, ağzına bir lokma götürdü. Bunu gören Cindi irkilip hayretle olanları seyretti. Şaşırان kadının elindeki lokma düştü, evin kedisi düşen lokmayı kapıp uzaklaştı. Qanat, artık dayanamayıp:

— Anna Kartaşova, kusura bakma, bizim adetlerimize göre kadınlar erkeklerle birlikte masaya oturmaz, dedi.

— Aaa! Ama biz de öyle bir şey yok. Siz, kadınlar masada olmadan nasıl yemek yiyebiliyorsunuz? Öyle bir şey mümkün mü? Bağışlayın, deyip masadan yavaşça uzaklaştı.

Bundan hoşlanan Cindi tekrar masaya yaklaşıp önündeki ete uzanmak istedi. Elleri titredi:

— Amcaoğlu bu nasıl bir et, dedi.

...

Söze karışan Anna, safça:

— Ne eti olacak? Tabii ki domuz eti, buyurun yiye, oldukça lezzetlidir, dedi.

Bu sözleri duyan, Cindi hemen ellerini yıkamak için lavaboya koştu.

Qanat, Anna'nın gönlünü almak için:

— Anna Kartaşova, biz bu ete alışık değiliz. Bizde yemezler, lütfen kaldırır mısın?

— Masada kalsın siz buyurun yemeğinizi yiye.

— Kaldır! dedi Egit, yarı kızgın bir sesle.

O, masadan eti alırken, Qanat, içkileri kaldırmasını da rica etti, varsa çay getirmesini söyledi.

...

Yemekten sonra Anna uyumaları için yataklarını yaptı. Uyumak için yatağına giden abisi, yatağının üstünde yeşil bir yorgan görünce, durup kardeşinin gözlerine baktı.

— Allah cezanı versin, ocağını söndürsün! Kendin dönmüşsün, yetmezmiş gibi şimdi de bizi mi döndürmek istiyorsun?

— Ne oldu abi? Kurbanın olayım, ne istiyorsun?

— Senin hiç aklına gelmiyor mu, biz Yezidi erkeklerin yeşil giymediği, yeşil yorganda yatmadığı, benim yatağıma bunu neden serdiniz? Bizi dinden çıkardın!

Heciyê Cindî, *Hewarî*

1. İnanış ve kültürlerin farklı oluşu öyküde olduğu gibi insanlarda büyük sarsıntılara sebep olur mu, nedenleriyle söyleyiniz.
2. Öykünün konusunu ve ana fikrini söyleyiniz.

ETKİNLİK 1

- Sınıf çapında kısa öykü yazma yarışması düzenleyiniz. Dereceye giren ilk üç öyküyü okul dergi ya da gazetesinde yayınlayınız.

ETKİNLİK 2

- Olay ve durum öykülerinin yazılış aşamalarını bir çizelge üzerinde göstererek her iki türden öyküye örnek olabilecek öyküleri sınıfta okuyunuz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yere uygun kelimeyi yazınız.
  - Öyküde anlatıcı, karakterin hem davranışını hem de iç dünyasını naklediyorsa ..... bakış açısını tercih etmiştir.
  - Yaşanmış ya da yaşanması mümkün olay ya da durumlar yer, zaman ve kişi(ler) bağlamında ele alan kısa düzyazılara ..... denir.Konularına ve etkilendikleri edebi akımlara göre ..... türlerine ayrılır.
2. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Halk edebiyatında, halk hikayeleri; klasik edebiyatta, mesneviler; modern edebiyatta roman birbirine benzer edebi türlerdir. ( )
  - Durum öykülerinin serim-düğüm-çözüm sırasına göre bir planı yoktur. ( )
  - Olay öykülerinde merak ögesi düğüm bölümünde en üst safhada tutulurken durum öykülerinde merak ögesi yoktur. ( )
3. Öykü ve roman yazı türlerinin benzer ve farklı yönlerini yazınız.
4. Roman türlerinin neye göre sınıflandırıldığını yazınız.
5. Nehir roman türü hakkında bildiklerinizi yazınız.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

- Rusya'da köleliğin kaldırılmasında, Gogol'un Ölü Canlar isimli romanının büyük bir etkisi olmuştur.
- Abdullah Cevdet'in 71 tane telif eseri bulunmaktadır. Yazar, düşünür, şair ve çevirmen olan Abdullah Cevdet, Türkiye'de çağdaşlaşmanın önemli öncülerindendir.
- Ziya Gökalp' in Türkçe ve Kürtçe kaleme aldığı birçok yazı ve makale Diyarbakır'da yayınlanan, Diyarbakir, Peyman ve Dicle isimli dergilerde yayımlanmıştır.
- İlk Kürt filmi, Zerê, 1926 yılında Ermenistan'da çekilmiştir.
- İlk Kürtçe pul, 1923 yılının Ekim ayında Mahmudê Berzenci yönetimindeki Güney Kürdistan Krallığı tarafından, idari işlerde kullanılacak damga pulu olarak bastırıldı.
- Günümüzde kullanılan Kürtçe alfabe ve gramer kurallarını Celadet Bedirhan hazırlamıştır.

D. ŞİİR

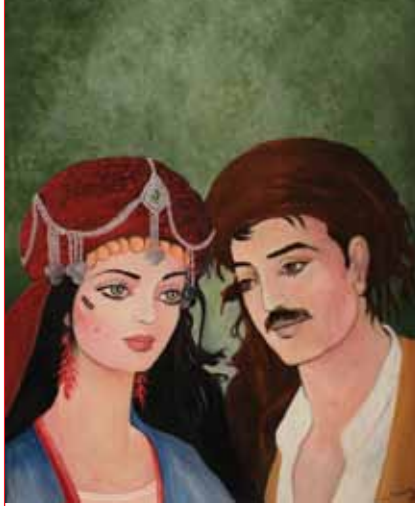
1. ŞİİRDE TEMA VE KONU

HAZIRLIK

1. Önceki bilgilerinizden yararlanarak modern şiirin özelliklerini söyleyiniz.
2. Sizce, birçok şiirde niçin aynı tema işlenmektedir? Bu durum diğer sanat dalları için de geçerli midir?
3. İnsanlar yaşamlarının bir döneminde bir iki tane de olsa şiir yazarlar ya da ezberlerler. Sizce bunun sebebi ne olabilir, tartışınız.
4. Siz, şiir yazıyor musunuz, yazıyorsanız birkaçını sınıftaki arkadaşlarınıza okuyunuz.

İNCELEME

AŞKLA YİNE ESKİSİ GİBİ

Arif Sevinç, *Bekoyê Ewan*

...

Gülü zülüften derleyin
Menekşe dalı eyleyin
Uzun boyluyu seyredin
Kara yılan derisinde

Yine gelip de geçmeli
Ahları vatan bilmeli
Nur saçar, kerem sahibi
Dudak benzer gür aleve

Gecenin kandili odor
Gülistanın gülü odor
Yazın esintisi odor
Heriri'nin sevinci de...

Elî Heriri

EGER

Eger ji nav şiîrên min
gul bavêjin derve
ji çar werzan
werzeke min dimire.

EĞER

Eğer
Gülü çıkarırlarsa
Şiirlerimden
Ölür dört mevsimimden biri

Eger yar bavêjin derve
duduwe min dimirin.
Eger nan bavêjin derve
sisiyên min dimirin.
Eger azadî bînin der
sala min min dimire û
ez bi xwe jî dimirim.

Eger yarimi çıkarırlarsa
Ölür mevsimlerimden ikisi.
Eger ekmeği çıkarırlarsa
Ölür üç mevsimim.
Eger çıkarırlarsa özgürlüğü
Bir yılım ölür ve
Ben kendim ölürüm.

Şêrko Bêkes

1. Eger, şiirini göz önünde bulundurarak modern şiirde önem kazanan konular nelerdir, açıklayınız?
2. Modern şiir örneklerinde özgürlük temasının sıkça işlenmesinin nedenleri neler olabilir?
3. Yukarıdaki iki şiir örneğini şekil ve içerik bakımından karşılaştırıp aradaki farkların nedenlerini söyleyiniz?
4. Yukarıda verilen modern ve klasik şiiri karşılaştırarak farklılıklarını ve benzerliklerini tahtaya yazınız.

ETKİNLİK 1

- Amatör olarak şiir yazan arkadaşlarınızın şiirlerinden oluşan bir şiir dinletisi düzenleyiniz ve okuldaki bütün arkadaşlarınızı bu dinletiyeye davet ediniz.

ETKİNLİK 2

- Tanınmış bir şairi ya da halk ozanını, şiir sohbeti yapmak için okulunuza davet ediniz.

ETKİNLİK 3

- Beğendiğiniz şairlerin, sevdiğiniz şiirlerini bir defterde toplayarak kendinize bir şiir defteri oluşturunuz.

DELALÎYA ZAROVAN

Binve xweşiya dil û du çavan
Dadê ji te re her ro nîgehban
Da zû tu mezin bibî Bedir-Xan
Binve kezeba min binve lo lo

....

Dewra felekê li ser me kîn e
Bextê me reş e kezêb birîn e
Mesken ji me re niho nivîn e
Binve kezeba min binve lo lo

ÇOCUĞA GÜZELLEME

Uyu her iki gözümün nurusun
Annen her gün sana gözcü
Çabuk büyü diye sen Bedirhan
Uyu cananım yüreğim uyu ey ey

Feleğin çarkı şimdi düşmandır
Bahtımız kara, yüreğimiz yaradır
Meskenimiz şimdi yatak döşektir
Uyu cananım yüreğim uyu ey ey

Ne mal û ne saxî û ne rihet
Talan kırîne hemî ji mihnet;

Djwar e gelek belayê xurbet,
Binve kezeba min binve lo lo!

Ne mal ne sıhhat ve ne de rahat
Talan etmişler hepsini mihnet
(sıkıntı)

Zordur belası başımızda gurbet
Uyu cananım yüreğim uyu ey ey

Emin Ali Bedirhan, *Malmîsanij, Cızıra Botanlı Bedirhaniler*

1. Yukarıdaki şiire, hangi duygular egemendir, söyleyiniz.
2. Şairin yaşamını da göz önünde bulundurarak feleğin çarkını kendisine neden düşman olarak gördüğünü söyleyiniz.
3. Şairin geleceğe dair umudunun olduğunu hangi dizeden çıkarabiliriz, söyleyiniz.

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

EMİN ALİ BEDİRHAN:

Edirne adliye müfettişliğinden emekli olan Emin Ali Bey, XX. yüzyılın ilk çeyreği boyunca Kürt ulusal hareketi içinde aktif olarak çalışan, radikal eğilimleriyle tanınan kişilerden biridir. Sonraki yıllarda Kürt ulusal hareketi içinde önemli bir rol oynamış olan Süreyya, Celadet ve Kamuran Ali Bedirhanların babasıdır.

TU WERE HÎNÊ FEN BE

Tu were hînî fen be, çi te li wî ye,
Gawur e hinde yahût cihû ye,

...

Di vê esra dirîxda,
Şûrê min qelem teraş e
U kalanê min qelemdan e
Hesinê sar bi fû nerm nabe
Eger karekî nekin li navê bi zû,
Tu yê wextekî bibînî welat ji
dest çû

SEN GEL ÎLÎM ÖĞREN

Sen gel ilim öğren, sana ne ondan,
Gavurmuş, Hintliymiş, yahut Yahudi

...

Bu yasaklanmış asırda
Kılıcım kalemтіраştır
Ve kınım kalemlіktir
Soğuk demir üflemele yumuşamaz
Eğer çalışmazsak biz tez elden
An gelecek vatan uçar
gider elden

Heci Qadirê Koyi

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?

Nevin Güngör Reşan,
Heci Qadirê Koyi

HECÎ QADÎRÊ KOYÎ (1817-1897):

XIX. yüzyılın en büyük şairlerinden biri ve Sorani lehçesinin Ehmedê Hani'si olarak kabul edilen şair, 1850'den sonra İstanbul'da yaşamıştır. Burada öğretmenlik yapmış edebi ve siyasi görüşünü burada zenginleştirmiştir. İstanbul'da vefat eden şair, Karaca Ahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.

LAWANÊ WETEN

Lawên weten, xîret bikin,
De rabin ji xewê bi ser çû şev,
Nema zemanê cehil û nezani
Îro fîrset e, roja hêmet e,
Bi ilm û sene't berz dibe Milet,
A'lem hemîşe xerêqî îşe,
Îş kin bi merdî, bi dest û birdî,
Yek dil û dev bin,
heta roja mirdin,
Lawanê weten, xîret bikin

VATANIN ÇOCUKLARI

Vatanın çocukları gayret edin
Uyanın uykudan, gece geçiyor
Geçti cehalet, bilgisizlik çağı
Fırsat bu fırsat, himmet gününde
Bilim ve sanatla yücelir millet,
Dünya daima uğraştadır, bilin
Mertçe çalışın, bilek ve yürekle
Tek yürek, tek ağız olun,
ölene dek,
Vatanın çocukları, gayret ediniz

Faîk Bêkes

1. Hecî Qadirê Koyî bilimin evrenselliğini hangi sözlerle dile getirmiştir?
2. Şair, içinde yaşadığı çağda bilimin hakimiyetini nasıl dile getirmiştir?
3. Şair, ilim ve edebiyat için emek veren insanların karşılaştıkları zorlukları hangi dizelerle dile getirmiştir?
4. Toplumların gelişmesinde bilim ve sanatın rolünü tartışınız.
5. Tu Were Hinê Fen Be ve Lawanê Weten şiirlerinde görüldüğü gibi dönemin eserlerinde okumaya vurgu yapılmasının nedenleri neler olabilir? Tartışınız.

Arif Sevinç, Bûk

KİLAMA QÎZA KURDA

Bin vê tava geşda ez,
Xwezil bibûma kewekê...
Min bida baska bi lez,
Bigeriyama dinyalıkê...

Bikira qîrîn û bistira,
Kılamêd edlayê,
Ba dengê mi bela kira,
Hercar qulbê dinyaê.

Yan bibûma mixekî pirê,
Li ser rîya edlayê,
Qewîn kira pira edlayê,
Boy temamiya merivayê.

Yan bibûma pelê kaxêz,
"edlayî" ser min bihata nivîsar,
Yan bibûma dareke çinar ez,
Tim bidîta edlayî û bihar...

KÛRT KIZININ ŞARKISI

Bu parlak güneş altında ben,
Bir keklik olaydım keşke...
Yüklenip kanatlarıma hemen
Dünyayı dolaşsam keşke...

Çılgık çılgığa kalsam, bağırsam,
Barış türkülerinden birini,
Rüzgar sesimi dağıtsa tam
Doldurup dünyanın her yerini,

Bir köprü ayağı mı olsaydım,
Ah barış yolunun üstünde.
Köprüyü öyle sağlam kılsaydım,
Hem başka insanlar içinde.

Ya bir sayfa kağıt olsaydım,
"Barış" yazılıydı üzerime,
Ya bir çınar olsaydım,
Görseydim, hem barışı, baharı hem de...

Selim Temo, *Kürt Şiiri Antolojisi 2. Cilt*

1. Şiiri yüksek sesle okuyarak, şiirdeki ölçü ve kafiye dinleyeni nasıl etkileyebileceği konusundaki görüşlerinizi söyleyiniz.
2. Şiiri bir kez daha hem Kürtçe hem de Türkçe okuyarak ahenk açısından karşılaştırınız?
3. Şiirin size çağrıştırdığı duygu ve düşünceleri yazınız?

SONBAHAR BULUTU

Denizden bir katar yağmur bulutu düşmüş ardına rehberin
Dağın eteğinde diz çökmüş, sesiz ve sakın

Sonbahara ağla, hıçkırır hıçkırır, kederle ağla
Son yaprağa, gülün son yalnız yaprağına ağla

Hıçkırır hıçkırır ağla, kederle ağla, kurak yerlere, ovalara
Yaprağı sararmış ağaca, kurumuş otlara, dallara

Yarı kurumuş pınarlara, köyümün ırmağının çakıllarına
Sıcak yazdan kalan tüm kuruluklara

Evet, ağla, kederle ağla, gözyaşların kuruyana kadar ağla
Sonbahar yağmurunun ağlayışıyla gömülsün göğsün suya

Kaplasın kar yüksek ufku billur çerçeveyle
Son bulsun ırmaklarda selle, bulanık suların dalgaları

Soğuk ve serin damlalar ağaçlara çalılara yağsın
Altını sarı kelebek uçsun yapraklardan, dağılsın

Gürle, sisli yağmur yağdır, sağanak halinde, asla
Durmasın ağlayışın hıçkırığı ve sonbaharın bulutu da

Doğa solgun ve pejmürde, balmumu misali
Hüznün gözyaşından sonbahar mateminin nişanesi

Ebdullah Goran

SONBAHAR

Fânî ömür biter, bir uzun sonbahâr olur.
 Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târumâr olur.
 Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
 Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
 Yazdan kalan ne varsa olurken haşır neşir;
 Günler hazinleşir, geceler uhrevileşir.
 Teşrinlerin bu hüznü geçer tâ iliklere;
 Anlar ki yolcu yol görünür selviliklere.
 Dünyanın ufku gözlere gittikçe târ olur;
 Her gün sürüklenip yaşamak rûha bâr olur.
 İnsan duyar yerin dile gelmiş sükûtunu;
 Bir başka mûsikîye geçiş farz eder bunu.
 Teslim olunca va'desi gelmiş zevâline;
 Benzer cihâna gelmeden evvelki hâline.
 Yaprak nasıl düşerse akıp kaybolan suya;
 Rûh öyle yollanır uyanılmaz bir uykuya.
 Duymaz bu anda taş gibi kalbinde bir sızı;
 Fark etmez anne - toprak ölüm mâcerâmızı.

Jahya Kemal Beyatlı

1. Yukarıda verilen şiirleri karşılaştırıp her ikisinin ortak temasını bulunuz?
2. Sizce sonbaharın şiirde işlenen önemli bir imge olmasının nedenleri nelerdir?
3. Sonbahara dair şiirler bulup sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız?
4. Her iki şiirden yola çıkarak sanatın evrenselliği hakkında neler söyleyebilirsiniz?

BUNLARI BİLİYOR MUSUNUZ?**EBDULLAH GORAN:**

(1904-1962) Kürtçenin ilk modern şairlerinden olan Goran, 1904 yılında Irak'ın kuzeyindeki Halepçe şehrinde dünyaya geldi. Babasının ölümünden sonra, eğitim görmek için Kerkük'e gitti. 1935-1937 yılları arasında Halepçe'de öğretmenlik yaptı. II. Dünya Savaşı yıllarında (1940-1945) Filistin'de Yefa Radyosu'nun Kürtçe Bölümü'nde çalıştı. Faşizme karşı Kürtçe bildiri ve haberler yayınladı. 1951-1952 yılları arasında Irak rejimi tarafından hapse atıldı. Hapishaneden çıktıktan sonra, **Jîn** (Hayat) dergisinin başyazarlığını üstlendi.

2. ŞİİRDE ŞEKİL VE ÜSLUP

XABÛRÊ

Ey Xabûr, Xabûr, ey Xabûr,
Xabûr...

Wek daxwaza min, pir dirêj û kûr

Kêferata te, xum xum, û lew, lew
Nayên bîra te ne razan, ne xew

Her dem dinalî, bi qîrîn, gazî
Lê kes nizanî, ka çi dixwazî?

Armanca te ye, xurtî,
pêşveçûn
Cihê te tenge, divê firehbûn

Pêlan didî xwe, qîr û firyadî
Te jî wekî min divê azadî

Sînga vê erdê te çirand bi zor
Nizanim çira
tu naçî berjor

Ev çende xurtî, bê daxwaz û vîn
Dikevî sînga derya bê evîn

Xwezka min bi te, bê derd û bê kul
Dijî bi şadî,
bê mejî û dil

Tu jî wekî min, ger bibûna kurd
Ev xurtiya te dibû kul û derd

EY HABUR

Ey Habur Habur, ey Habur Habur,
Habur...

Arzum gibi uzun, derin akan Habur

Akar didinirsin; yakarış, uğultu
Aklına gelmez mi hiç dinlenme, uyku

Boyuna inlersin çılgılık ve sitemle
Neler istediğini bilmez ki kimse

Kabarmak, yol almaktır senin
muradın
Geniş olmalı çünkü şu dar yatağın

Feryat figanla, dalgayla yekinerak
Sana da benim gibi özgürlük gerek

Toprağın bağrını zorla yarıp geçtin
Bilmem neden yukarı doğru
gitmezsin

Güçlüyken arzusuz ve iradesizsin
Sığınırısın göğsüne aşksız denizin

Ne mutlu sana böyle dertsiz, tasasız
Mutlu mesut yaşarsın şuursuz,
kalpsiz

Eğer sen bir Kürt olsaydın benim gibi
Ah, bu gücün derde, kedere dönerdi

Cegerxwîn

1. Yukarıdaki şiiri şekil ve üslup açısından inceleyiniz.
2. Yukarıdaki şiirde en çok hangi söz sanatları kullanılmıştır, söyleyiniz.

Paul Verlaine

ŞİİR SANATI

Musiki, her şeyden önce musiki;
Onun için tekli mısradan şaşma.
Kıvrak olur erir havada sanki;
Ağır aksak söyleyişe yanaşma
Kelime seçerken de meydan senin;
Bile bile bir nebze aldanmalı.
Dumanlısı güzeldir türkülerin;
Öyle hem seçik olsun hem kapalı

...

Tut belagati boğazından, sustur
El değmişken bir zahmete daha gir;
Kafiyenin ağzına da bir gem vur.
Bırakırsan neler yapmaz kim bilir?

...

Paul Verlaine

1. Yukarıdaki dörtlükler ışığında şairin şiir anlayışını değerlendiriniz?
2. Şaire göre şiire ne tür yenilikler getirilmelidir?
3. Şiiri şekil ve içerik açısından inceleyiniz.

BEYRUT'UN OTOBÜSLERİ

Döndü çark,
Otobüs titredi,
Döndü tekerlek,
Yokuştan indi,
Yürüdü otobüs...
Kuzu sürüsü gibi
Yolcular,
Yığıldılar üst üste.
Kimi oturmuş kimi ayakta.
Kollarından asılı,
Ardı sıra sarsıldılar,
Birbirine dolandılar...
— Dur otobüs!
Yürü otobüs!
Şoför,
Zirzop.
Gözleri fal taşı,
Savurdu küfrü Türkçe:
— Say bakalım, lan!
Kaç kişi?
— Yirmi dokuz...
— Eh!
Sür yeter!

Yürüdü otobüs,
Yokuş aşağı,
Bir ileri,
İki geri,
Sallandı yirmi dokuz can.
Motor;
Morgan'dan,
Karesor:
Usta Vartan,
Dört ayak üzerine...

Keresteyle çakmış.
Toplam on yolcu,
Oturmuş...
Kalanlar,
Hepsi ayakta,
Kollarından asılı,
Ardı sıra sarsılıyorlar,
Birbirine dolanıyorlar...

— Dur otobüs!

Yürü otobüs!

Şoför,

Gözleri fal taşı...

— Hop!

Muavin,

Top gibi.

Dedi:

—Nerrr... rit...

İşte, dört çift.

Xirrr... rit...

Bastı frene...

Usta Xorên...

İndiler yolcular...

Yaban keçisi gövdesi gibi...

Kollarından asılı,

Ardı sıra sarsıldılar...

Birbirine dolandılar...

—Yürüdü otobüs!

Yokuş aşağı,

Bir ileri,

İki geri,

Sallandı yirmi dokuz can...

Reşîdê Kurd

1. Yukarıda verilen şiiri yüksek sesle okuyarak şiirdeki ahenk hakkında görüşlerinizi dile getiriniz? Şair bu ahengi nasıl sağlamıştır, söyleyiniz.
2. Beyrut'un Otobüsleri şiirinin şekil özelliklerini sözlü olarak ifade ediniz?
3. Beyrut'un Otobüsleri şiirini Verlaine'nin Şiir Sanatı şiirinde dile getirdiği yaklaşıma göre değerlendiriniz?

GORİSTANÊN TENG

...
 Berê rokê li kîjan gorê ye?
 Ê bareş xwe li ba dike,
 Pênc hezar gul.
 Pênc hezar peşkên baranê
 ji xewna çiyan şiyar dike...
 Ê Bavê Tûjo
 ji esmanê şehîdan direvel!
 Ê Helepçeyê
 nexurya çiyan
 ji zikê kevir
 ji ava gulan têt herikandin...
 bi mekyaja
 kîmya nûjen
 têt xemilandin...
 Bîna wê ji çermê me
 ji Maça min difûre
 cîhan pê li axê dike
 dişikim!
 Bi navê dîktatoran
 bi azara deyûz
 dibawîşkim!
 Ê jena dilê min bi ser
 pêşenîka Helepçeyê de
 têt reşandin...
 Rût...
 li ber tîna agirê me
 serê rîma ji xwînê dişon
 Her tîştê xweşik talan dîkin
 hemî sibehên nazik bêcan dîkin

DAR MEZARLAR

...
 Günün yüzü hangi mezara dönüktür?
 Ve doğu rüzgarını savurur.
 Beş bin gülü.
 Beş bin yağmur damlasını,
 Dağ uykusundan uyandırır...
 Ve Bavê Tujo,
 Kaçar şehitlerin göğünden!
 Ve Halepçe,
 Dağlar ekber evladı,
 Taşın karnından,
 Gül suyundan akıtılır...
 Son moda kimyasal bombaların
 makyajıyla,
 Süslenir...
 Kokusu, derimizden,
 Öpücüğünden fırlayıp uçar.
 Toprağı teper dünya,
 Kırılırim!
 Diktatörlerin adı,
 Ve deyyuşça sızlarıyla
 Esnerim!
 Ve kalbimin acısı,
 Halepçe'nin alnından
 Savrulur...
 Çıplak...
 Yangınımızın yaydığı ısı önünde,
 Yıkarlar mızrak uçlarındaki kanı...
 Güzel olan her şeyi yağmalıyorlar,
 Öldürüyorlar bütün narin sabahları,

xwe fêrî navê şûr û topan
dikin
û Helepçeyê
lêvên xwe ji nêrgizê
ji tava rokê bernade...
ko ne li ser memikên
berbangê be
tiliyên xewnê ranade...
Ceng bo wan e
Maç oksejêna Helepçe ye!
Û ji govanda seqemê nareve...
ji guregura mirinê
ji zindana çıyan
ji ser piyê ewran
nalive
doza wê maç e
an mazûbanê wê
xerdel e,
sêdar û xaç e

Kılıçların ve topların adını
öğreniyorlar.
Ve Halepçecik,
Ayırmıyor dudaklarını nergisten,
Gün ışığında...
Şafağın memelerinde
dolaşıyorsa,
Çözmüyor rüyanın parmaklarını...
Savaş bunlar içindir!
Öpücüktür Halepçe'nin oksijeni,
Ki kaçmaz ayazın halayından...
Ölümün gürleyişinden,
Zindanından dağın,
Bulutların ayakları dibinde,
kıpırtısız, öylece,
Derdi günü öpücüktür.
Ya da hardal gazı, darağacı ve
çarmıhtır,
Onun ev sahibi.

Ehmed Huseynî

1. "Sanat insanlığın ortak vicdanıdır" cümlesini yorumlayınız?
2. Halepçe Katliamı ve Hiroşima hakkında bilgi ve fotoğraf toplayıp sınıfınızda bir pano oluşturunuz?
3. Şiir sizde nasıl duygular uyandırdı, söyleyiniz.

KIZ ÇOCUĞU

Kapıları çalan benim,
kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem,
göze görünmez ölümler.

Hiroşima'da öleli,
oluyor bir on yıl kadar.
Yedi yaşında bir kızım,
büyümez ölü çocuklar.

Saçlarım tutuştu önce,
gözlerim yandı kavruldu.
Bir avuç kül oluverdim,
külüm havaya savruldu.

Benim sizden kendim için,
hiçbir şey istediğim yok.
Şeker bile yiyemez ki
kâat gibi yanan çocuk.

Çalıyorum kapınızı,
teyze, amca, bir imza ver.
Çocuklar öldürülmesin,
şeker de yiyebilsinler.

Nazım Hikmet

KIZIL MÜREKKEP

Yeşil bir ağaç öldüğünde
Ardından binlerce damar ağlar
Ve yapışkan bir kaygı kaplar onları
Ama ben öldüğümde
Ne annem var... Saçlarımı okşayıp
Yatıştırsın beni...
Ne de resmim kalır güzel bir kızın çantasında...
Tüm o hoşlandığım kızlar...
Neşesiz yüzü solmuş sevgilimi
Ve cılız bedenimi... Unutup
Şiirlerimi okurlar
Adımı bile bilmeden...
Tüm şairler
Kokulu mürekkeple yazarlar
Ve sevgililerinden söz ederler

Gözlerinin şimşeginden
Saçlarının harmanından...
Tüm sevgililer de
Aynı mürekkeple yazarlar
Birbirine...
Ama ben kalbimden damlayan kanla
O kızların gözleri için şiir yazıyorum
Hoşlandığım
Ve hoşlanmadığım kim varsa...
Tüm sözlükler
Mürekkep kokar...
Ama benim dizelerim
Kendi kanım!
Sözcüğün çiçeklerini
Kendi kaniyla sular gibi!

Letiş Helmet

PİSTE PİSTEK

Êvar bû
Hemoyê biçûk î boyaxçî
li quncikê Meydana Mezin
li nav dilê bajarê Şamê
serê westiyayî tewandibû
wek firça nav destê xwe
laşê xweyê zirav bilez bilez
dihejand.
Hemoyî biçûk î eware

FİSILTİ

Akşamdı,
Küçük boyacı Hemo,
Büyük meydanın köşesinde,
Şam şehrinin orta yerinde,
Yorgun başını eğmiş öne,
Avucundaki fırça gibi
Zayıf bedenini
hızlıca salları.
Küçük avare Hemo,

di ber xwe de
 bi piste pist ev digot:
 Tu mamoste piyê xwe deyne!
 Tu bazirgan piyê xwe deyne!
 Zabit... casûs... leşker... celad
 mirovê baş...
 û mirovê piç...
 Hûn hemû!
 yek li pey yekî piyê xwe deynin
 kes nema
 tenê Xudê ma
 Ez bawer im
 li wê dinyayê jî
 Xudê ji bo boyaxkirina
 pêlavên xwe
 wê gazî Kurdekî bike
 kî dibê
 "ew Kurd ne ez im"
 Ax dayê!
 Tu dibê pêlavên Xudê çi qas
 mezin bin
 çend numre ne lingên wî?
 Lê ji bo pere!
 dayê tu dibê wê Xudê çiqa sî bide

Kendi kendine,
 Fısıltıyla söylenir:
 Sen öğretmen uzat ayağını!
 Sen tüccar efendi uzat ayağını!
 Komutan... Casus... Asker... Cellat...
 İyi insanlar...
 Ve kötüler,
 Hepiniz!
 Sırayla uzatın ayaklarınızı.
 Kalmadı kimse,
 Allahtan başka,
 İnanıyorum ki
 Öbür dünyada da
 Allah boyatmak için
 ayakkabısını,
 Kürdü çağıracak.
 Kim der ki "O Kürt ben
 olmayacağım"
 Ah anneciğim!
 Sence Allah'ın ayakkabıları
 ne kadar büyüktür?
 Ayakları kaç numaradır?
 Ya ücreti!
 Anne, sence Allah kaç para verir?

Şêrko Bêkes

NAME

Êvar e
 Baran hûr hûr dibare
 Tenê me
 Na ne tenê me
 Hemû Moskov li gel min gav davêje
 Tenêti karxezalek bû
 Nêçîrvanekî hat nişan lê girt
 Gavên min nagihîjinê

Êvar e
 Baran hûr hûr dibare
 Tenê me
 Na ne tenê me
 Diçim
 Cada tije xwe pi piyê min girê dide
 Diçim
 Di bêrika min de
 Nameyek di nav zerfeke sor de
 Dilê min ê duwemîn e lê dide

MEKTUP

Akşamdir
 Yağmur çiseliyor
 Yalnızım
 Hayır, yalnız değilim
 Bütün Moskova benimle yürüyor
 Yalnızlık bir ceylandı
 Bir avcı nişan aldı ona
 Yetişemiyor adımlarım

Akşamdir
 Yağmur çiseliyor
 Yalnız mıyım?
 Hayır, yalnız değilim
 Gidiyorum
 Taşan cadde dolanıyor ayaklarıma
 Gidiyorum
 Cebimde
 Kırmızı zarftaki mektup
 İkinci kalbimdir benim, çarpıyor

Evdila Peşêw

ÊVARA ZÛ HATÎ

êvara hêrsok zû hat vê carê
 delingên bajêr şewitand
 qûntarên çiya xemiland bi
 firçeya xemrî
 reşêleyan xwe spart dara spîndarê
 şewişîn kolanên belengaz
 ken û listokên zarokan kevokan
 civand
 û li ser sivingê hewirîn.
 kek û apên simbêlboq xeyidîn
 ji çayxaneyan
 karkerên dest û hiş şeqitî
 gavanên rû kizirî vegeriyan
 berber û nanpêj
 derabê xwe girtin
 bajêr êdî cendekî
 mirar e.

ERKEN İNEN AKŞAM

Öfkeli akşam erken indi bu kez
 Yaktı şehrin paçalarını
 Dağın eteğini boyadı eflatun
 fırçayla
 Akçakavağa sığındı sığircıklar
 Ezgin sokaklar sendeledi
 Çocuk gülüşleriyle toplandı
 güvercinler
 Ve üşüştüler saçaklara
 Palabıyıklı ağabeyler, amcalar
 darıldılar kahvelere
 Elleri akılları çatlamış işçiler
 Kavruk yüzlü sığırtmaçlar döndü
 Kepenklerini indirdi berberler,
 fırıncılar
 Şehir mundar bir cesettir
 bundan böyle

ax! Di van deman de
hûn nizanin xwîna min
çiqas dikele
çiqas neçar û tengezar im
taya evîniyê dibe
bizotek agir
ez û tenêti tene
cem hev rû bi rû

her ba kovaniyê vedireşe
her sî melkematê min bibîrtîne.
êvara gewez û bêbext
pelgek din dawêşand
ji darhinara temenê me
me hay ji xwe nîne.

evîndar eraqvexur
tolazên bajêr ji li bendê bûn
mixabin êvara zû hatî
aramî neanî bi xwe re.

Ah! Böyle anlarda
Kanım nasıl kaynar,
bilmezsiniz
Nasıl çaresiz ve sıkın olurum
Aşk nöbetleri dönüşür bir
parça köze
Yalnız ben ve yalnızlık bir
aradayız yüz yüze

Rüzgar keder kusar
Azrailimi hatırlatır her gölge
Eflatun ve iftiracı gece
Bir yaprak daha döktü
Ömrümün nar ağacından
Kendimizin farkında bile değiliz

Şehrin aşık, ayyaş
Ve aylakları da bekliyorlardı onu
Yazık ki erken inen akşam
Huzur getirmedi kendisiyle

Berken Bereh

WÊNAYA BERÊVARÊ Û SİKAK

dev ji leystikê berdan,
li şûn xwe hîştin gok û xarên
xwe.
xwe bi hij avêtin hambêza
diyên xwe.
şopên zarokan man li sikakê...

kitikekê bi dû wan re leyist.
nihêrî bê tahm e, dev ji xaran
berda.
mîna ku bike pêşna mişkekî,
gok li wir hişt
berê xwe da deriyê malekê.

pelek bi tenê zerik, mişmişî
wek porê payizê hişk û ziwa
xwe xwe doş dibû,
spartî ba
nihêrî li min û li darekê...

ji qevdên min re
ma tenga êvarî
sikak xewle, ronahî li malên xwe
min daye dû herdu lingên xwe
bîhna nefiyekê tê ji vî bajarî

AQŞAMÛSTÛ RESMÎ VE SOKAK

oyunlarına son verdiler
artlarında bıraktılar toplarını,
bilyelerini
sevgiyle atıldılar annelerinin
göğsüne
sokakta çocuk izleri kaldı

bir kedi oynadı yerlerinde
baktı ki tadı yok,
bıraktı bilyeleri
bir fare sesi duymuş gibi
topu bırakarak
yüzünü başka bir eve çevirdi

kayısı sarısı bir yalnız yaprak
güzün sert ve kuru saçları gibi
rüzgara sığınmış dönüyor kendi
kendine
bir bana bir ağaca baktı

bileklerime kaldı akşamüstü
sıkıntısı
sokak ıssız, ışıklar kendi evinde
ayaklarımın peşinden gidiyorum
bir sürgün kokusu var bu şehirde

Arjen Arî

1. Erken İnen Akşam ve Akşamüstü Resmi ve Sokak, şiirlerinde kullanılan söz sanatlarından örnekler bularak aşağıdaki tabloya yazınız ve bu söz sanatlarının şiirlerdeki işlevlerini sözlü olarak ifade ediniz?

Şiirler	Söz sanatları	Örnek
Erken İnen Akşam	a. Kişileştirme b. c. d.	Öfkeli akşam

2. Erken İnen Akşam ve Akşamüstü Resmi ve Sokak, şiirlerinin şekil ve üslup özelliklerini bulup tahtaya yazınız?

DÎNMÊN NÎVÊ ŞEVÊ

1

Şev mareke li valahiya ezman
daliqiyaye

2

Bêxewî çivîkeke
bi nikilên xwe
dara bîranînên min
vedikole

3

Pelên umir diweşin
Payîz e

GECE YARISI MANZARALARI

1

gece göğün boşluğuna asılmış
bir yıldızdır

2

bir kuştur uykusuzluk
gagasıyla
anılarımın ağacını
didikler

3

ömrün yaprakları dökülüyor
sonbahardır artık

Jana Seyda

ETAR

Gund bi gund li zarokatiya
xwe digirim
Her etar bi aliyekî dibe
Min ji hev belav nekin ez benî
Tenê me
Qet nebe destên xwe nedin
dilê min
Benda roja xwe ye
Şa nebe
Wê mirar here

ÇERÇÎ

Köy köy çocukluğumu
arıyorum
Başka yöne götürüyor her çerçi
Beni paramparça etmeyin efendim
Yalnızım
Yüreğime dokunmayın
hiç değilse
Kendi günümü bekliyorum
Mutlu olmazsa
Murdar gidecek

Şêxmûs Sefer

1. Gece Yarısı Manzaraları ve Çerçi şiirlerinin ortak imgelerini tespit ediniz?
2. Gece Yarısı Manzaraları ve Çerçi şiirlerinin sizde oluşturduğu izlenimleri sözlü olarak ifade ediniz?
3. Gece Yarısı Manzaraları ve Çerçi şiirlerini şekil ve üslup özellikleri açısından inceleyiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yere uygun kelimeyi yazınız.
  - Şiirlerde dize sonlarındaki ses benzerliklerine ..... aynı anlamda, yapıda ve görevde olan ses ve sözcük benzerliklerine ..... denir.
  - Şiirlerdeki ünlü tekrarlarına ..... ünsüz tekrarlarına .....denir.
  - Nesirlerdeki ses tekrarlarına ..... denir.
2. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Modern ve klasik şiirlerde temaların ve konuların paralellik arz etmeyişinin nedeni şiir dönemlerinin farklılaşmış olmasıdır. ( )
  - Şiirlerde devrik cümle yapısına sıkça rastlanır. ( )
  - Akrostiş şiir modern şiirin bir türüdür. ( )
3. Sözlü edebiyattan modern edebiyata kadar şiirin önemini ve varlığını yitirmeyişini neye bağlayabiliriz, yazınız.
4. Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.
Yukarıdaki beyiti açıklayarak söz sanatlarını gösteriniz.
5. Modern şiir, üslup ve şekil açısından klasik şiirden hangi özellikleriyle farklılık arz eder, yazınız.

E. TİYATRO

I. MEMÊ ALAN

HAZIRLIK

1. Tiyatronun tarihi ile ilgili bir araştırma yapınız.
2. Bir tiyatro oyununda görev almak ister miydiniz, tiyatro oyunculuğu size göre zor bir meslek midir?
3. Tiyatro ile sinemayı karşılaştırarak hangisinin edebiyata katkısının daha çok olduğunu tartışınız.

Arif Sevinç, *Mem û Zîn*

İNCELEME

MEMÊ ALAN

II. PERDE

(Kapi çalınır)

Memo- Anne kapı, kapı çalınıyor. (Hemen seslenir.) Kim o? Oooo.

Lewend kardeş buyur, Buyur...

(Lewend kapıdan içeri girer.)

Lewend- Selamün aleyküm! (Çavreş'e doğru yürür.)

Çavreş- Aleyküm selam buyur şöyle otur. (Lewend oturur.) Hoş

sefa geldin, iyi misin çoluk çocuk iyi mi?

Lewwend- Allah razı olsun çoluk çocuk ellerinden öper.

Memo- Hoş sefa geldin.

Lewend- Hoş bulduk hazır mısın? Annen izin verdi mi?

Memo- Biz de onu konuşuyorduk. Anneciğim sütünü helal etti. İşim bitti, Allah izin verirse ne zaman gidiyoruz?

Lewend- Bugün Başkale'den biri geldi. Mir, Hakkârî'ye gitmiş. Bu hafta Hakkârî'de toplanmamız gerekiyor.

Memo- Bugün toparlan, yarın sabah yola çıkıyoruz.

Lewend- İznimi rica edeyim gidip toparlanayım.

Memo- Başım gözüm üzerine.

Çavreş- *(Kendi kendine konuşur.)* Allah'ım evladımı sana emanet ediyorum. Onu koru ve işini rast getir. *(Memo'ya bakarak)* Evladım, Allah yardımcın olsun, gidip senin yolluğunu hazırlayayım. *(Çavreş gider.)*

Memo- *(Kendi kendine konuşur.)* Yüce Allah'ım, bana ne büyük bir lütufta bulunmuş, sorumluluk sahibi bir anne vermişsin! Vicdanımın emrettiği her şeye razı. Hiçbir zaman yapmak istediklerime engel olmadı. Şimdi eşim Hazal'ın yanına gideceğim, bir haftalık gelin, böyle bıraksam doğru olur mu? Evet, olur; çünkü ülke sevgisi bütün sevgilerin üzerindedir, umarım o da bu farkı biliyordur.

(İçinde bulunduğu durmu biraz ölçüp biçer. O sırada Hazal da içeri girer, elinde mendil gözyaşlarını siler. Memo elinden tutup yanına oturur.)

Memo- Hazal, hayırdır neden ağlıyorsun?

Hazal- Sen gitmiyor musun?

Memo- Gidişimden dolayı senin ağlaman mı gerekiyor?

Hazal- Sen gittikten sonra ben ne yaparım! Benim yaşamam mümkün mü? Sen gidince benim ruhum da seninle gelir. Beni de yanında götür.

Memo- Böyle savaşlarda kadınların olması ayıptır, sonra annem burada yalnızdır. Onu bu şekilde bırakamayız.

Hazal- Annene gece gündüz hizmet etsem gocunmam, rahatsızlık duymam *(Gözlerinden yaşlar akar.)* Seni nasıl feleğin eline teslim ederim, senden nasıl ayrı kalabilirim!

Memo- *(Ahenkle)* Bugün düğünümün yedisidir, savaş ayırdı beni senden, ben düşmanla savaşa gidiyorum, ceylanım sevdiğim yeter ağlama.

Hazal- Memo bugün asker oldun, aşkımız keder doldu, beni de yanında götür, ya öldürt ya da öldür öyle git.

Memo- Yeter artık ağlama, düşman bize kin kusuyor, durmam doğru değil. Ceylanım sevdiğim yeter ağlama. *(Hazal bayılır.)*

Ebdürrehman

Rahmi Zapsu

1. Yukarıda bir bölümü verilen oyunun karakterlerini ve tiplerini tahlil ediniz.
2. Sizce bu tiyatro oyununun sonu nasıl bitmelidir, söyleyiniz.
3. Sizce Memo gitme kararını vererek doğru mu yapmıştır? Niçin?

ETKİNLİK 1

- ▶ Yukarıda bir bölümü verilen Memê Alan oyununu sınıfınızda canlandırınız.

ETKİNLİK 2

- ▶ Kısa bir skeç yazarak tiyatroya yeteneği olan arkadaşlarınızdan oynamalarını isteyiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yere uygun kelimeyi yazınız.
  - Yaşanmış ya da yaşanması mümkün olay, durum ya da olguların bir kesitinin sahnede seyirciler karşısında canlandırılmasına ..... denir.
  - Karagöz oyunları, ramazan ayında toplam ..... gün oynanır.
2. Aşağıdaki cümlelerin karşısına yargılar doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.
  - Tiyatro ses, jest, mimik ve taklitlere dayanan edebi bir türdür. ( )
  - Tiyatronun doğduğu yer Yunanistan'dır. ( )
  - Dram türü, trajedi ve komedi türlerinden önce vardı. ( )
  - Revü, bale, opera ve pandomim modern tiyatro türleri arasında yer alır. ( )
  - Klasik trajedi ve komedilerde üç birlik kuralına uyulur. ( )
3. Kürt tiyatrosunda da Karagöz, Orta Oyunu, Meddah ve Köy Seyirlik Oyunları gibi geleneksel tiyatro türleri var mıdır, yazınız.
4. Sahne, perde, aksesuar, suflör ve tuluat, tiyatro terimlerini birer cümle ile kısaca tanımlayınız.

ÜNİTE SONU ÖLÇME DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi şiirin şekil özelliklerinden biri değildir?
  - A. Uyak
  - B. Nazım birimi
  - C. Nazım biçimi
  - D. Ölçü
  - E. Tema
2. Aşağıdakilerden hangisi şiirde ölçü ile ilgili bilgi yanlışlığı içermektedir?
  - A. Halk edebiyatının geleneksel ölçüsü hece ölçüsüdür.
  - B. Hece ölçüsü Kürt milli ölçüsüdür.
  - C. Aruz ölçüsü Kürt milli ölçüsüdür.
  - D. Aruz ölçüsü açık ve kapalı hecelerin uyumundan ibarettir.
  - E. Aruz ölçüsü Arap milli ölçüsüdür.
3. Aşağıdakilerden hangisi şiirin türünün belirlenmesinde ön bilgi değildir?
  - A. Ölçü
  - B. Konu
  - C. Tema
  - D. Ezgi
  - E. Nazım birimi
4. bir kuştur uykusuzluk
gagasıyla
anılarımın ağacını
didikler
Yukarıdaki dizelerde aşağıdaki söz sanatlarından hangisi vardır?
  - A. Teşbih
  - B. Telmih
  - C. Kinaye
  - D. İntak
  - E. Mübalağa

5. Aşağıda tiyatro ile ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?
- A. Eğlendirirken öğretmeyi amaçlar.
  - B. Okunmak için değil sahnelenmek için yazılır.
  - C. Tiyatro metnini yazan kişiye senarist denir.
  - D. Tuluata dayalı oyunların yazılı metni yoktur.
  - E. Modern tiyatro oyunlarında dekor ve kostüm zamanla önemini yitirmiştir.
6. Klasik trajedi ve komediler kaç perdedir?
- A. 5   B. 4   C. 3   D. 2   E. 6
7. Aşağıdakilerden hangisi XIX. yüzyılda İstanbul'da yaşayan etnik topluluklardan biri değildir?
- A. Ermeniler
  - B. Yahudiler
  - C. Çerkezler
  - D. Türkler
  - E. Ruslar
8. Aşağıdakilerden hangisi Kürt gazetelerinden biri değildir?
- A. Kürdistan Gazetesi
  - B. Riya Teze
  - C. Jin
  - D. Roja Nû Gazetesi
  - E. Kürt Teavûn ve Teraki Gazetesi
9. Aşağıdakilerden hangisi Kürt roman yazarıdır?
- A. Mehmet Uzun
  - B. Şêxmûs Sefer
  - C. SelimTemo
  - D. Arjen Arî
  - E. Ehmed Huseynî
10. Aşağıdaki eser-yazar eşleşmelerinden hangisi doğrudur?
- A. Mavî de Kurde - Dr. Nureddin Zaza
  - B. Şivanê Kurd - Erebe Şemo
  - C. Çirok - Fuat Temo
  - D. Memê Alan - Ebdurehman Hakkari
  - E. Jin - Mehmet Uzun

11. Aşağıda, Aşiret Mektebi ile ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A. Aşiret çocukları dışında kimse bu okula alınmazdı.
- B. Bağdat'tan, Şam'dan, Yemen'den, Şemmer'den ve Enze'den bu okula öğrenciler gönderilirdi.
- C. Buradan mezun olanlar hemen vali olarak atanırlardı.
- D. Devlet tarafından burada okuyan çocuklara maaş verilirdi.
- E. Burada okuyanlar altı yedi yıl içinde alim olabiliyorlardı.

12. Aşağıdakilerden hangisi Hawar'n çalışma tüzüğü içinde yer almaz?

- A. Her türlü Kürtçe öykü, fabl, deyim ve şarkıları derleyip yayımlamak
- B. Her türden Kürtçe yazılı metin üzerine çalışmalar yapmak, geçmişte ve günümüzde yazılanları tasnif etmek.
- C. Kürdistan'daki gelenek, meslek ve sanatlar üzerine araştırmalar yapmak.
- D. Kürt tarihi ve coğrafyası üzerine çalışmalar yapmak.
- E. Kürt dilinin üstünlüğünü ve zenginliğini bütün dünyaya ispatlamak.

13. Aşağıda, modern şiirle ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A. Modern şiirde ölçü ve uyaklar değişmez kalıplar halindedir.
- B. Modern şiirde konu ve temalarda çeşitlilik vardır.
- C. Modern şiirde günlük olaylar ve sıradan insanların duygu dünyaları işlenir.
- D. Modern şiirde anlam, dize bütünlüğünün dışına taşmıştır.
- E. Modern şiirde kalıplaşmış söz sanatları kullanılmaz.

14. Aşağıdaki eserlerden hangisinin yazarı farklıdır?

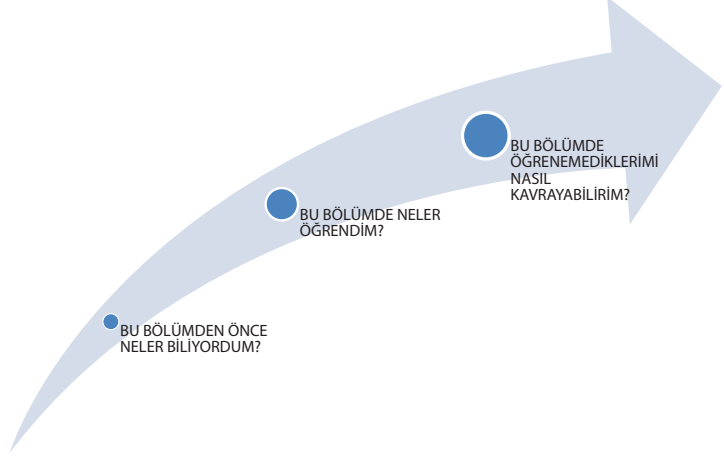
- A. Kızıl Elma
- B. Türk Töresi
- C. Ey Türk Uyan
- D. Türkçülüğün Esasları
- E. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak

15. Aşağıdakilerden hangisi Yahya Kemal Beyatlı'ya ait değildir?

- A. Aziz İstanbul
- B. Eğil Dağlar
- C. Siyasi Hikayeler
- D. Yılanı Öldürseler
- E. Tarih Muhasebeleri

ÖZ DEĞERLENDİRME ŞEMASI

BU BÖLÜMDEN ÖNCE NELER BİLİYORDUM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE NELER ÖĞRENDİM?

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

BU BÖLÜMDE ÖĞRENDİKLERİM BENDE ŞU DEĞİŞİMLERİ YARATTI:

- ✓ .....
- ✓ .....
- ✓ .....

KAYNAKÇA

- Ahmad, Kemal Mazhar, **I. Dünya Savaşında Kürdistan**, Doz Yayınları İstanbul, 2001.
- Akpınar, Alişan, **Aşiret Mektep Devlet**, Aram Yayınları, İstanbul, 2001.
- Alakom, Rohat, **Eski İstanbul Kürtleri**, Avesta Yayınlar, İstanbul, 1998.
- Antolojiya Dengbêjan**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Diyarbakır, 2007.
- Aras, Ahmet, Çeviren: Fehim Işık, **Efsanevi Kürt Şairi Evdalê Zeynikê**, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2004.
- Axtepî, Şêx Evdirehmanê, Yayına Hazırlayan: Zeynel Abidin Zinar, **Rewdneim**, Stockholm, 1991.
- Balî, A. (Der.), **Antolojiya Helbestvanên Kurd**, Pelê Sor Yayınları, İstanbul, 1992.
- Balî, A. **Gotinên Pêşîyan ên Kurdî**, Pelê Sor Yay, İstanbul, 1993.
- Barnas, Rojen, Şi'r -î-, Nûdem Yayınları, Jarfalla, 2002.
- Bayrak, Mehmet, **Açık - Gizli/Resmi - Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri**, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1984.
- Bayrak, Mehmet, **Alevilik-Kürdoloji-Türkoloji Yazıları**, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 2009.
- Bayrak, Mehmet, **Gravürlerle Kürtler-Bi Gravuran Kurd**, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 2002.
- Bedirhan, Celadet, **Hawar**, Sayı 1, Şam, 15 Mayıs 1932.
- Bedirhan, Celadet, **Were Dotmam**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.
- Bedirhan, Mikdad Mithad, **Kürdistan Gazetesi**, Sayı 1, Kahire, 1898.
- Bêkes, Şêrko, **Ji Nav Şiîrên Min**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bingöl, Abdulkadir, **Gotinên Pêşîyan û Biwêjên Botan**, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2005.
- Borak, Mustafa, **Ferhenga Biwêjan**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2005.
- Borazboz, **Bi Hevre**, Çeviren: Selim Temo, Esmer Dergisi, İstanbul, Sayı: 8/2005.
- Burkay, Kemal, **Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan**, Deng Yayınları, İstanbul, 1992.
- Cegerxwîn, **Hayat Hikayem**, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2003.
- Celîl, Celîlê, **Kürt Aydınlanması**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.
- Celîl, Celîlê, **Şêxê Sen'anîya Feqîyê Teyran**, Institut Für Kurdologie, Wien, 2003.
- Cewarî, Fîrîda Hecî, **Heciyê Cindî Jiyan û Kar**, Lis Yayınları, Diyarbakır, 2008.
- Cindî, Heciyê, **Hewarî**, Lis Yayınları, Diyarbakır, 2008.

- Cizîrî, Melayê, Çeviren: Osman Tunç, **Weşanên Nûbihar**, İstanbul, 2003.
- Çelebi, N. Newzat, "*Dil Bir Güneştir*", Kültürel Çoğulcu Gündem, 24 Temmuz 2007.
- Dilçin, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Dilgeş, Felat, **Rojnameya Kurdî ya Pêşîn Kurdistan**, Kürt Enstitüsü Yayınları, 1998.
- Ehmedê Xani, Günümüz Kürtçesine Çeviren: M. Emin Bozarslan, **Mem û Zîn**, Deng Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ehmedê Xani, Türkçeye Çeviren: M. Emin Bozarslan, **Mem û Zîn**, Deng Yayınları, İstanbul, 1996.
- Farqînî, Zana, **Ferhenga Kurdî-Tirkî**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2004.
- Farqînî, Zana, **Kürtçe Sözlük**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2000.
- Göldaş, İsmail, **Kürdistan Teali Cemiyeti**, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.
- Gülensoy, Tuncer, Türkçe El Kitabı, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993.
- Gündüz, Müslüm, **Kürt Basın Tarihi Tekzip**, Aram Yayınları, İstanbul, 1998.
- Halid, Cemil Muhammed, Çeviren: Ümit Demirhan, **Melayê Cizîrî-Sevgi ve Güzelliğin Şairi**, Hivda Yayınları, İstanbul, Ocak 2008.
- Han, Şeref, Çeviren: Mehmet Emin Bozarslan, **Şerefname—Kürd Tarihi**, Deng Yayınları, Şubat 1998.
- Hawar**, Sayı 1-52, Şam 1932-1943.
- Huseynî, Ehmed, **Diwan**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2002, İstanbul, 1998.
- J. Ong, Walter, **Sözlü ve Yazılı Kültür**, Metis Yay, İstanbul, 2010.
- Jîn Dergisi**, Sayı 1-25, 1918-1919.
- Kara, Sabah, **Çağdaş İran Şiiri Antolojisi**, Nubihar Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kara, Sabah, **Çarin**, Nubihar Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kevirbirî, Salihê, **Karapetê Xaco**, Elma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kömür, Mehmet, Gulê Wara Tüyan, **Akçadağ-Elbistan Ağzıyla Kürt Masallarından Seçmeler**, Fırat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kreyenbroek, Philip-Christine Allison, **Kürt Kimliği ve Kültürü**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kurdî, Hinkerê, **Zimanê Kurdî**, bgst Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kurdo, Prof. Qanatê, **Tarîxa Edebiyeta Kurdî**, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1992.
- Kutlay, Naci, **İttihat Teraki ve Kürtler**, Beybûn Yayınları, Ankara, 1992.
- Kürdistan Gazetesi**, Bütün Sayıları, 1898-1902.
- Levent, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1984.
- Malmîsanij, **Cızira Botanlı Bedirhaniler**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2000.
- Malmîsanij, **Nazê, Bavê, Miriyê Heram**, Lis Yayınları, Diyarbakır, 2009.
- Malmîsanij, **Kürt Talebe- Hêvî Cemiyeti**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2002.

Margosyan, Mıgirdiç, **Söyle Margos Nerelisen**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Nikitin, Bazil, **Kürtler**, Deng Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1994.

Nikitin, Bazil, **Kürtler**, Deng Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002.

Ordixanê, Celîl, Çev. İbrahim Kale, **Kürt Kahramanlık Destanı Dimdim**, Avesta, İstanbul, 2001.

Rojî Kurd, Sayı 1, Haziran 1913.

Sayı 2, İstanbul, Temmuz 1913.

Ronahi, Sayı,1-28, Şam,1942-1945.

Sadînî, M. Xalid, **Feqiyê Teyran**, Nubihar Yayınları, İstanbul, 2003.

Sami, Şemseddin, **Kamus-ül A'lam**, İstanbul 1896, Aktaran: Abdurrahman Nursi, Bediüzzaman'ın Hayatı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 1997.

Shakely, Ferhad, **Modern Kürt Öykü Sanatı**, Avesta Yayınları,1998.

Şemo, Erebê, **Şivanê Kurmanca**, Lis Yayınları, Diyarbakır, 2009.

Şirazî, Şêx Sadî, **Garsî Farqînî**, çev: M. Mihemed, Nubihar Yayınları, İstanbul, 2003.

Temo, Selim, **Kürt Şiiri Antolojisi**, 2 Cilt, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

Tepe, İshak, **Guldeste-Ji Pêşiyên me Baqek Zargotin**, Pêrî Yayınları, İstanbul 2004.

Teyran, Feqiyê, **Dîwan-Ey Avê Av**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1998.

Usîf, Nureddin (Nureddin Zaza), Hawar, Sayı: 27, Şam, 1932.

Uzun, Mehmed, **Destpêka Edebiyata Kurdî**, Beybûn Yayınları, Ankara, 1998.

Uzun, Mehmed, **Siya Evinê**, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001.

Uzun, Mehmet, **Bîra Qederê**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1999.

Uzun, Mehmet, **Kürt Edebiyatı Antolojisi**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.

Uzun, Mehmet, **Kürt Edebiyatına Giriş**, Belge Yayınları, İstanbul, Mart 1999.

Uzun, Mehmed, **Dengbejlerim**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

Wikander, Stig, **Antolojiya Tekstên Kurdî**, Orfeus Yayınları, İstanbul, 1996.

Xanî, Ehmedê, **Mem û Zîn**, Şiirleri Türkçeleştiren: Mehmet Emin Bozarslan.

Xudo, Egîdê, **Dê û Dêmarî**, Nûdem Yayınları, Stockholm, 1995.

Yesevi, Ahmet, Hzl. Kemal Eraslan, **Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler**, Ankara 1983.

Yöyler, Celalettin, **Şîroveya Dîwana Melayê Cizirî**, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1998.

Yusiv, Helim, **Mirî Ranazin**, Avesta Yayınları, İstanbul, 1996.

Zilan, Reşo, Aslan, Hüsamettin, Tigris, Amed, **Destanên Kurdî**, Kürt Kültür Vakfı Yayınları, Stockholm.

Zilan, Reşo, Aslan, Hüsamettin-Tigris, Amed, **Ji Zargotina Kurdî**, Kürt Kültür Vakfı Yayınları, Stockholm.

Internet Siteleri

http://www.kurdishacademy.org/sites/default/files/The_language_of%20medians_1959.pdf

YAZARLARIN ÖZGEÇMİŞLERİ

Mehmet Sait Çakar:

1977 yılında Maraş'ta doğdu. Maraş İmam Hatip Lisesi ve Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 2000 yılından bu yana İstanbul'da edebiyat öğretmenliği yapmaktadır. Nûbihar ve Pêngav dergilerinde Kürtçe şiirleri yayımlandı. Halen Yordam adlı edebiyat dergisinin editörlüğünü yürütmekte ve www.dunyabizim.com sitesinde gezilerini yayımlamaktadır.

Fehim Işık:

1961 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Diyarbakır'da tamamladı. 1988 yılında Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'nü bitirdikten sonra kısa bir dönem Batman'da öğretmenlik yaptı. 1989 yılında gazeteciliğe başladı. Aynı yıl yayınlanan bir yazısı nedeniyle 2 yıl cezaevinde kalan Işık, gazeteciliği 2000 yılına kadar sürdürdü. Işık en son, Kürtçe-Türkçe yayınlanan haftalık Ronahi ve Hêvi adlı gazetelerin genel yayın yönetmenliğini üstlendi.

1992 yılında kurulan Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı'nın (KÜRT-KAV) üyesi olan Işık, 2002 yılından sonra aralıklarla bu kurumun yöneticiliğini de yaptı. Işık'ın Kürt kültürü, tarihi ve edebiyatı alanında kaleme alınmış inceleme ve araştırmaları bulunmaktadır. Türkçe ve Kürtçe kaleme aldığı araştırma ve makaleleri, inceleme ve araştırma dergileri ile gazetelerin yanı sıra çeşitli internet sitelerinde de yayınlanan Işık'ın hem Kürtçeden Türkçeye hem de Türkçeden Kürtçeye çevirdiği kitapları da bulunmaktadır.

2000 yılında yeniden öğretmenliğe dönen Işık, halen İstanbul'da biyoloji öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli olan Işık'ın dört çocuğu vardır.

Mehmet Mehmetoğlu:

1977 yılında Hazro' da doğdu. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden mezun oldu. Asus ve Nara adlı iki öykü kitabı yayınlanmıştır. İstanbul'da yaşıyor ve coğrafya öğretmenliği yapıyor.

Ronayi Önen:

Mardin/ Derik doğumludur. İlk, orta ve lise eğitimini Derik'te tamamladı. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi mezunudur. Çeşitli özel okullarda, kurslarda ve devlet okullarında İngilizce öğretmenliği yapmış olup halen ilgili mesleği sürdürmektedir. Dörtrenk Yayınlarının çıkardığı "English SBS 8", "English SBS 6" isimli İngilizce ders kitaplarının yazarlarından biridir.

2005 yılında İstanbul Kült Enstitüsü'nün vermiş olduğu Kürtçe öğretmenliği yetiştirme programını bitirdikten sonra Kürtçe ders vermeye başladı. 2009/2010 yılları arasında Kürtçe derslerinde kullanılmak üzere ders materyalleri hazırlama çalışmaları yürüttü. Bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan üç kitaplık "Hınker" isimli Kürtçe ders kitapları serisinin yazarlarından biridir.

2009 yılından beri İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Kürtçe/ Kurmanci dersleri vermektedir.

Esra Sadıkoğlu:

1981 yılında Mazıdağ'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Şiir ve öykü çalışmaları bulunuyor. İstanbul'da yaşıyor ve edebiyat öğretmenliği yapıyor.

Sami Tan:

1965 yılında Adıyaman'ın Kahta ilçesinde dünyaya geldi. İlkokul, ortaokul ve liseyi Mersin'de okudu. 1986 yılında başladığı Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nü 1993 yılında yarıda bırakarak Kürtçe gazeteciliğe başladı. 1993-2005 yılına kadar Kürt basınında; Welat, Özgür Ülke, Welatê Me, Azadiya Welat gibi gazetelerde çalıştı. 1997 yılından 2005 yılına kadar Azadiya Welat gazetesi Genel Yayın Yönetmeni, Dicle Haber Ajansı Kürtçe Haber Şefi ve Sorumlu Yazı işleri Müdürlüğü görevlerini sürdürdü.

1997 yılından bu yana Azadiya Welat Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapıyor. Waneyên Rêzimanê Kurdmancî adlı gramer kitabını 2000 yılında yayınladı. 2003 yılında "Şer giran e, ne karê henekan e (Savaş ciddi iş şakaya gelmez)" adlı mizahi kitabı yayınlandı. 2005 yılında "Rêziman û Rastnivîsa Zaravayê Kurmancî (Kurmancî Lehçesinin Gramer ve İmlası) adlı kitabı yayınlandı. Ayrıca "Hînger I-II-III" adlı Kürtçe öğrenim setinin yazarlarından biridir. Zend, Tiroj, Günlük Gazetesi gibi yayın organlarında yazıları yayınlanmaktadır.

2007 yılından bu yana İstanbul Kürt Enstitüsü'nün başkanlığını yürütmektedir. Kürt Dili ve Eğitimi Hareketi'nin (TZPKurdi) koordinasyon kurulu ve Demokratik Toplum Kongresi Daimi Meclis üyesidir.

